Н. А. Кагітіна,
О. П. Мокрогуз

Усі уроки до курсу «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ» 11 клас

Стандартний та академічний рівні

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2011

УДК 37.016
ББК 74.266.3
К12

Кагітіна Н. А.

К12 Усі уроки до курсу «Всесвітня історія». 11 клас. Стандартний та академічний рівні / Н. А. Кагітіна, О. П. Мокрогуз— Х. : Вид. група «Основа», 2011. — 238 [2] с. : табл.

ISBN 978-617-00-0859-6.

У посібнику представлені усі уроки до курсу всесвітньої історії 11 класу за програмою 2010 р. Вони розроблені із застосуванням сучасних інноваційних технологій, новітніх форм і методів роботи.

Для викладачів, методистів та студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 37.016
ББК 74.266.3

ISBN 978-617-00-0859-6

© Кагітіна Н. А., Мокрогуз О. П., 2011
© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2011

ЗМІСТ

Урок 1. Економічні, соціальні та політичні перетворення у повоєнному світі. Основні тенденції суспільного розвитку у другій половині XX — на початку XXI ст. 5

Тема 1. Друга світова війна. Світ після Другої світової війни

Урок 2. Причини і початок війни. Події 1939–1942 рр. 11

Уроки 3–4. Окупаційний режим у країнах Європи. Голокост. Воєнні події 1943 р. Визволення території СРСР 18

Уроки 5–6. Завершення та підсумки війни. Світ після Другої світової війни 31

Урок 7. Урок узагальнення 46

Тема 2. США та Канада у 1945 р. — на початку XXI ст.

Урок 8. США у 1945–1960-ті рр. 49

Урок 9. США в 60–90-х роках XX ст. 55

Урок 10. США в 90-х роках XX ст. — на початку XXI ст. 62

Урок 11. Канада у другій половині XX ст. — на початку XXI ст. 68

Тема 3. Країни Західної Європи (1945 р. — початок XXI ст.)

Урок 12. Наслідки Другої світової війни для країн Західної Європи. Німеччина в другій половині XX ст. — на початку XXI ст. 75

Урок 13. Велика Британія в другій половині XX ст. — на початку XXI ст. 81

Урок 14. Франція у другій половині XX ст. — на початку XXI ст. 89

Урок 15. Італія в другій половині XX століття — на початку XXI ст. Інтеґраційні процеси в Європі наприкінці XX — на початку XXI ст. 96

Урок 16. Урок узагальнення 104

Тема 4. СРСР. Нові незалежні держави

Урок 17. СРСР у період з 1945–1964 рр. Завершення епохи Сталіна. Хрущовська «відлига» 107

Урок 18. СРСР в періоди застою і перебудови. Розпад СРСР. Росія наприкінці XX — на початку XXI ст. 116

Урок 19. Нові незалежні держави. Особливості шляхів історичного розвитку 126

Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. — початок XXI ст.)

Уроки 20–21. Встановлення радянського домінування в країнах Центральної та Східної Європи. Розвиток у другій половині XX ст. — на початку 80-х рр. у Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії, Чехословаччині, Югославії 132

Урок 22. Демократичні революції кінця 80-х — початку 90-х рр. у країнах Центральної та Східної Європи. Роль країн у сучасних міжнародних відносинах 146

Урок 23. Урок узагальнення 154

Тема 6. Розвиток провідних країн Азії, Африки та Латинської Америки у другій половині XX — на початку XXI ст.

Урок 24. Розпад світової колоніальної системи. Японія у другій половині XX — на початку XXI ст. 157

Урок 25. Китай у другій половині XX — на початку XXI ст. 164

Урок 26. Індія в другій половині XX — на початку XXI ст. 170

Урок 27. Країни Африки та Близького Сходу від здобуття незалежності до початку XXI ст. 176

Урок 28. Латинська Америка в другій половині XX — на початку XXI ст. 184

Тема 7. Міжнародні відносини у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.

Урок 29. Виникнення і розгортання «холодної війни» в 40–80-х рр. XX ст. 192

Урок 30. Кінець «холодної війни». Перехід від конфронтації до співробітництва 199

Тема 8. Розвиток культури (1945 р. — початок XXI ст.)

Урок 31. Основні напрямки НТР у другій половині XX ст. Розвиток науки 208

Урок 32. Зміни в соціальній структурі суспільства. Становлення постіндустріального суспільства 214

Урок 33. Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту в другій половині XX — на початку XXI ст. 221

Тема 9. Світ на початку XXI століття

Урок 34. Основні глобальні проблеми сучасності. Шляхи їх подолання 229

Урок 35. Урок узагальнення 236

УРОК 1

Економічні, соціальні та політичні перетворення у повоєнному світі. Основні тенденції суспільного розвитку у другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: визначати та порівнювати основні тенденції розвитку людства у другій половині XX ст. — на початку XXI ст., описувати світові інтеграційні та глобалізаційні процеси, причини їх появи та наслідки; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, висловлювати власну точку зору, критично мислити, виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Робота з картою «Світ у другій половині XX ст.»

Учитель показує на карті країни, на які Сполучені Штати Америки та Радянський Союз поширили свій вплив після Другої світової війни, визначає, які з них стали на шлях капіталістичного розвитку, а які почали будувати соціалізм.

Бесіда

1. Чи можна говорити в даному випадку про двополюсність світу?
2. Спрогнозуйте, як складатимуться відносини між цими країнами.
3. Як ви вважаєте, чи виграє людство від такої біполярності світу?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Перемога Об'єднаних націй — Сполучених Штатів Америки, Радянського Союзу, Великої Британії, Франції, Китаю та їхніх союзників над державами-агресорами у Другій світовій війні зумовила докорінну зміну сил у світі. Німеччина, Італія та Японія на певний час залишалися поза межами міжнародного співтовариства. Внаслідок війни великих матеріальних втрат зазнали й держави-переможниці — Велика Британія і Франція, що значно послабило їх міжнародні позиції.

На авансцені світової політики з'являються дві наддержави — США та СРСР, які за час війни примножили військову могутність настільки, що всі інші країни не могли до них дорівнятися. У Другій світовій війні вони виступали як союзники і спільно забезпечили перемогу держав антигітлерівської коаліції. Проте не встигла закінчитися війна, як між СРСР і США розпочалися незгоди і суперечності.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Економічні, соціальні та політичні перетворення у повоєнному світі та основні тенденції суспільного розвитку у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.*

Матеріали до уроку

У ч и т е л ь. Друга світова війна кардинально вплинула на економічне становище розвинених капіталістичних країн. Німеччина, Японія та Італія чекали милості від переможців. Англія і Франція зазнали значних втрат. Матеріальні збитки Франції становили 21,5 млрд дол. Чистий прибуток США, що перетворились на арсенал країн антигітлерівської коаліції, становив 117 млрд дол. Саме США, запропонувавши «план Маршалла», стали базою економічного відродження післявоєнної Європи. Американські капітали сприяли закладанню основ майбутньої процвітаючої Західної Європи.

Характерною ознакою післявоєнного розвитку капіталістичних країн було те, що він відбувався за законами ринкової економіки, а тому від самого початку йому були притаманні конкуренція і безпосередньо пов'язана з нею інтенсифікація виробництва. Водночас у соціалістичних країнах, очолюваних СРСР, економічний розвиток базувався на плановій економіці, внаслідок чого екстенсивність становила ґрунт тимчасових успіхів, досягнутих надмірними, нічим не виправданими матеріальними витратами.

У перші повоєнні роки перевага за темпами розвитку була на боці соціалізму. Це стало можливим за рахунок тотальної мобілізації резервів та ресурсів, досі не задіяних у слаборозвинених країнах, що опинилися в системі планової державної економіки. Після того як можливості екстенсивного розвитку були вичерпані, економіка соціалістичних країн почала пробуксовувати.

Водночас у другій половині 50-х — на початку 60-х років країни з ринковою економікою повністю перехопили ініціативу і почали випереджати країни соціалізму. Країни з ринковою економікою

успішно запроваджували все, що давало імпульс виробництву, це, у свою чергу, сприяло створенню надійної соціальної сфери, від чого залежали насамперед політична стабільність та спокій у державі.

За розповіддю вчителя учні виписують фактори у вигляді тез.

Першим фактором, що позитивно вплинув на економіку капіталістичних країн, стало *застосування у міжнародних масштабах регулюючого чинника, що підтверджується створенням у 1946 р. першої світової валютної системи* — Бреттон-Вудської. Йшлося, насамперед, про встановлення золотодоларового стандарту. Американський долар перетворився на світові гроші й обмінювався по курсу 35 доларів за одну тройську унцію золота (31,1 г). Долар, таким чином, став ключовою валютою, засобом розрахунків у системі міжнародного платіжного обігу, а також основною резервною валютою, тобто виконував функцію нагромадження. Бреттон-Вудська валютна система проіснувала до 1971 р. Вона припинила своє існування через валютні лихоманки 60-х років, валютну та енергетичну кризу початку 70-х, появу трьох центрів економічної сили, занепокоєння США зменшенням золотого запасу (в 1948 р. він становив 21 686 т, а в 1970 р. — лише 9 839 т).

Нова світова валютна система — Ямайська — остаточно сформувалася у 1978 р. В її основі — ринковий, плаваючий курс валют, у тому числі й долара, щодо золота. В Ямайській системі відбулося вирівнювання ролі твердих валют. Поряд з доларом у світі успішно функціонували і користувалися довір'ям німецька марка, японська єна, французький франк тощо, тобто гроші, за якими стояла потужна і стабільна економіка. Не втратив ваги й долар, проте його монополія закінчилась. І це логічно. США перестали бути єдиним центром економічної сили у світі.

Другим фактором *була реалізація інтеграційних тенденцій,* які почали розвиватися в Європі ще у передвоєнні роки. Нинішній Євросоюз, що об'єднує 15 країн, — своєрідний прообраз майбутнього світового співтовариства. Досвід засвідчує: чим більш структурованою і розвиненою є економічна інтеграція, тим меншими стають ризик та небезпека конфліктів. Проте життя переконує, що прагнення до інтеграції там, де для цього ще не склалися необхідні умови (високий рівень економічного розвитку, усталена демократія як норма суспільного життя, відсутність політичних амбіцій тощо), приречені на невдачу.

Третім фактором, мабуть, найважливішим, що впливав на всі сфери суспільного життя, *стала науково-технічна революція*

(НТР). Три великі винаходи минулого століття створили базу сучасного виробництва: ядерний реактор (1942), транзистор (1948), лазер (1960). Наприкінці 50-х — на початку 60-х років розпочався новий етап НТР. Особливо швидко розвивалися хімія та хімічні технології, атомна промисловість, космонавтика. НТР спричинила разючі зміни у виробництві, сфері праці, соціальній структурі суспільства. Найкращі результати дала НТР у країнах з розвиненою економікою. Якщо капіталістична система сповна використала досягнення НТР, то соціалізм виявив тут свою очевидну неспроможність.

НТР сприяла прискоренню темпів виробництва взагалі і цивілізаційній зрілості суспільства зокрема. Так, за 50 післявоєнних років азійцям удалося досягти того, на що Заходові довелося витратити кілька століть.

У 70-х роках розпочався новий етап НТР, який триває й донині. Він характеризується подальшим зрощенням науки та виробництва, прискоренням науково-технічних перетворень, використанням новітніх досягнень науково-технічної думки у військових (надточна зброя) та мирних цілях (системи телекомунікації, нові матеріали та біотехнологія, що являє собою сукупність методів, які використовують живі організми і біопроцеси для виробництва цінних для народного господарства продуктів — кормових дріжджів, ферментів тощо).

Робота зі схемою

Див. с. 9.

Запитання

1. Чому почалась і закінчилась «холодна війна»?
2. Що таке «деколонізація»?
3. Чим характеризується сучасний розвиток НТР?

⏩ *Світові інтеграційні та глобалізаційні процеси, їх причини, прояви та наслідки*

У ч и т е л ь. У розвитку світової економіки останніх десятиліть домінують процеси міжнародної економічної інтеграції. Вони визначають напрями та пріоритети сучасного етапу інтернаціоналізації господарського життя, формуючи середовище глобальної конкуренції, впливаючи на стратегічні інтереси всіх країн та регіонів світу.

Проте незважаючи на очевидні економічні переваги, процеси міжнародної економічної інтеґрації відбуваються на тлі складного переплетіння соціально-економічних та політичних проблем. Основні чинники, що зумовлюють виникнення й існування згаданих проблем, такі: націоналізм, традиційні конфлікти між

окремими країнами та групами країн, ідеологічні розходження; політико-правові, економічні та соціально-культурні відмінності країн-учасниць; зростання затрат під час реалізації регулятивних функцій на наднаціональному рівні; суперечності, пов'язані з розширенням інтеґраційних угруповань тощо.

ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ — ЦЕ ПЕРІОД:

Запитання

Що таке «націоналізм»?

У ч и т е л ь. Ефективність міжнародної економічної інтеґрації досягається за рахунок таких чинників:

- усунення дискримінації та бар'єрів між країнами-учасницями інтеґраційних угруповань у переміщенні товарів, послуг, капіталу, робочої сили та підприємництва;

- стандартизація та уніфікація у виробничо-комерційній сфері;
- розширення ринку та економія на масштабах виробництва;
- забезпечення достатнього рівня конкуренції.

У розвитку світової економіки останніх десятиліть домінують процеси міжнародної економічної інтеґрації. Вони визначають напрями і пріоритети сучасного етапу інтернаціоналізації господарського життя, формуючи середовище глобальної конкуренції, впливаючи на стратегічні інтереси всіх країн та регіонів світу.

Характерною прикметою світової економіки є її глобалізація. Після краху комунізму у Східній Європі дедалі більше країн включаються у світову систему господарських зв'язків.

Робота з історичними джерелами

Американський професор економіки з приводу глобалізації

«У 90-ті (XX ст.) стало зрозумілим, що людство уже володіє всіма технологіями в галузі комунікацій і транспорту, які тільки необхідні для формування глобальної економіки. Товари можуть створюватися в будь-якому місці світу залежно від того, де їх виробництво коштуватиме дешевше, і збуватися там, де вони користуватимуться найбільшим попитом і, відповідно, за найвищою ціною. Національні економіки замінюються глобальним господарством».

Запитання

1. Що, на думку вченого сприяє глобалізації господарської системи?
2. Чи може людство за сучасних умов уникнути глобалізації?

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які фактори сприяли економічному розвитку демократичних країн у повоєнний період?
2. Чим характеризувалось протистояння капіталістичних та соціалістичних країн?
3. Назвіть етапи ліквідації колоніальної системи.
4. Які етапи НТР можна назвати?
5. Що таке глобалізація?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

Тема 1

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА. СВІТ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

УРОК 2

Причини і початок війни. Події 1939–1942 рр.

Мета: визначити причини, характер, періодизацію Другої світової війни, залучаючи історичну карту, характеризувати основні театри воєнних дій у Європі, Північній Африці, Південно-Східній Азії та Тихому океані, умови мирних договорів Німеччини та її союзників; аналізувати процес формування антигітлерівської коаліції; розвивати в учнів вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, працювати з історичними джерелами, робити висновки та узагальнення; сприяти патріотичному вихованню учнів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Робота з картою «Європа напередодні Другої світової війни»

Учні знаходять на карті провідні країни світу, пригадують, до яких типів держав вони належать, які між ними існували суперечності.

Бесіда

1. Яку політику проводили тоталітарні і яку демократичні країни в 30-х роках? Наведіть приклади.
2. Чому не була створена система колективної безпеки?
3. Коли та за яких умов виникли осередки війни в Азії та Європі?
4. Чому Ліга Націй і демократичні сили світу не змогли перешкодити агресорам у здійсненні їхніх планів?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Друга світова війна стала найбільш масштабною і найбільш жорстокою в історії людства. Воєнні дії відбувалися на

території Європи, Азії, Африки й Австралії, на усіх морях і океанах. У війні брала участь 61 країна світу, 80 % населення Землі. На території 40 країн було мобілізовано 110 мільйонів чоловік; втрати сягнули 50–55 мільйонів. Війна знищила тисячі міст і сіл, безліч матеріальних цінностей та визначних пам'яток культури. У ході війни вперше були застосовані нові види зброї, у тому числі атомна бомба.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Причини, характер, періодизація Другої світової війни*

У ч и т е л ь. Жахливі наслідки Другої світової війни вимагають осмислення й опанування кожним новим поколінням, засвоєння нами конче необхідних й актуальних уроків історії, адже кожного з нас турбує питання, чому так сталося.

Питання про причини Другої світової війни залишається в історичній науці досить дискусійним і не має однозначної відповіді. Ключем до їх розуміння повинна стати оцінка війни як продовження політики певної держави, насамперед її правлячих кіл, насильницькими засобами.

Учні записують причини війни, опрацювавши відповідний текст підручника.

▸ *Причини війни*

1. Версальсько-Вашингтонська система, яка зумовила нове загострення міжнародних суперечностей.
2. Нерівномірність економічного і політичного розвитку провідних країн світу.
3. Світова економічна криза 1929–1932 рр. («Велика депресія»), яка ще більше поглибила суперечності між великими країнами.
4. Прагнення агресивних держав до нового поділу світу, загарбання колоній, джерел сировини та ринків збуту.

Нацистська Німеччина	Розраховувала поневолити сусідні країни, розгромити Радянський Союз, створити нову колоніальну систему в Африці, на Близькому Сході; прагнула панування в Європі і світі
Фашистська Італія	Бажала перетворити Середземне море в Італійське озеро, підпорядкувати собі країни Балканського півострова і Близького Сходу, частину Східної і Північної Африки
Мілітаристська Японія	Мала намір захопити Китай, частину СРСР, Бірму, Індонезію, Філіппіни та інші країни в басейні Тихого океану; прагнула світового панування

5. Політика «умиротворення» агресора з боку правлячих кіл Великобританії та Франції у поєднанні з американською політикою ізоляціонізму.

Робота з таблицею

За текстом підручника учні заповнюють таблицю.

ПЕРІОДИ ВІЙНИ

Перший період 1 вересня 1939 р. — 22 червня 1941 р.	Початок Другої світової війни: від нападу Німеччини на Польщу до агресії проти СРСР
Другий період 22 червня 1941 р. — 18 листопада 1942 р.	Розширення нацистської агресії: від нападу Німеччини на СРСР до початку контрнаступу радянських військ під Сталінградом
Третій період 19 листопада 1942 р. — 5 червня 1944 р.	Корінний перелом у ході війни: від контрнаступу радянських військ під Сталінградом до відкриття Другого фронту і наступу в Україні
Четвертий період 6 червня 1944 р. — 8 травня 1945 р.	Розгром фашизму і нацизму в Європі: від відкриття Другого фронту до капітуляції Німеччини
П'ятий період 9 травня 1945 р. — 2 вересня 1945 р.	Розгром мілітаристської Японії: від капітуляції Німеччини до капітуляції Японії

⏩ *Військові дії 1939 — червень 1941 рр.*

У ч и т е л ь. 1 вересня 1939 р. есесівці, перевдягнені у польську військову форму, влаштували провокацію на німецько-польському кордоні, напавши на німецьку радіостанцію у м. Глейвіце. Гітлерівська Німеччина розпочала бойові дії проти Польщі. 3 вересня Велика Британія, а 4 вересня і Франція оголосили війну Німеччині, проте активні бойові дії на Західному фронті Німеччини не велися (так звана «дивна війна»). Так почалася Друга світова війна.

Робота з джерелами інформації

Документ 1

«Справа не в Данцігу, — казав Гітлер. — Для нас мова йде про розширення життєвого простору і забезпеченні постачання, а також про розв'язання балтійської проблеми».

Документ 2

«Згідно з планом «Вайс», затвердженим Гітлером 11 квітня 1939 р., проти Польщі було спрямовано 58 дивізій з 75, що їх налічував вермахт, два повітряні флоти (1 тис. бомбардувальників,

105 винищувачів). Загальна кількість німецьких солдат і офіцерів становила 2 млн чоловік. Їм протистояла польська армія — 1,35 млн солдатів і офіцерів (30 піхотних дивізій, 10 резервних дивізій, 22 кавалерійські бригади, що були об'єднані у 6 армій і групу «Нарев»). Польща мала 29 рот застарілих панцирників, 9 рот легких танків, близько 500 літаків застарілих конструкцій. Війська були розтягнуті уздовж кордону».

Запитання

1. Чому війну Німеччина розпочала саме з нападу на Польщу?
2. Порівняйте співвідношення військових сил, спрогнозуйте результати протистояння між Польщею і Німеччиною. Чи вдасться Польщі вистояти проти Німеччини?

У ч и т е л ь. 2 жовтня 1939 р. Польща капітулювала.

Робота з таблицею, що супроводжується показом на карті

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗАГАРБАННЯ НІМЕЧЧИНИ У 1939–1941 РР.

Країна-агресор	Загарбані території	Дата
Німеччина	Північна Польща	1 вересня — жовтень 1939 р.
	Норвегія, Данія	9 квітня — червень 1940 р.
	Голландія, Бельгія, Люксембург	10 травня 1940 р.
	Північна і Центральна Франція	5–22 червня 1940 р.
	Югославія, Греція	Квітень 1941 р.
СРСР	Південно-Східна Польща (Західні Україна і Білорусія)	17 вересня 1939 р.
	Північна Бессарабія	Червень 1940 р.
	Прибалтика (Литва, Латвія, Естонія)	Серпень 1940 р.
	Війна з Фінляндією	Листопад 1939 — березень 1940 р.

До літа 1941 р. Німеччина окупувала дев'ять європейських держав. Румунія, Угорщина, Болгарія та Фінляндія стали союзниками Гітлера. Швеція, Швейцарія та Ісландія залишились нейтральними. Японія захопила французькі колонії в Індокитаї.

Розпочавши Другу світову війну, Німеччина за підтримки Італії фактично встановила свою гегемонію в Європі.

▸▸ *План «Барбаросса». Напад Німеччини на СРСР*

У ч и т е л ь. 22 червня 1941 р., згідно з директивою Гітлера № 21 «План "Барабаросса"», підписаною фюрером 18 грудня 1940 р., ні-

мецькі війська перейшли в наступ на СРСР — розпочалася Велика Вітчизняна війна, яка тривала до травня 1945 р.

Німецький генеральний штаб і сам Гітлер не без задоволення добирали назви для своїх воєнних планів.

План захоплення Польщі називався «Вайс» («Білий»), Франції, Нідерландів та Бельгії — «Гельб» («Жовтий»), жіночим іменем «Маріта» називалася операція із загарбання Греції і Югославії.

Для плану війни проти СРСР фашистські воєначальники обрали ім'я жорстокого германського імператора Фрідріха Барбаросси. Барбаросса (Рудобородий) жив у XII ст., командував лицарським військом і пролив багато людської крові.

Назва «Барбаросса» («Barbarossa Fall») визначала характер війни — жорстокий, винищувальний, руйнівний. Такою і замислювалась фашистською верхівкою війна.

Робота з історичними джерелами

Інструктивний додаток до плану «Барбаросса»

«Війна проти Росії, — відверто йшлося в інструктивному додатку до цього плану, — один із найважливіших етапів боротьби за існування німецького народу. Це стародавня битва германців проти слов'янства, захист європейської культури від московитсько-азіатського нашестя, оборона проти європейського більшовизму. Мета цієї війни — розгром сьогоднішньої Росії, тому вона повинна вестися з надзвичайною жорстокістю».

Зі щоденника начальника генерального штабу сухопутних військ генерал-полковника Гальдера. 30 березня 1941 р.

«Мова йде про боротьбу на знищення. Ми ведемо війну не для того, щоб консервувати свого противника...

Ця війна буде суттєво відрізнятися від війни на Заході. На Сході сама жорстокість — благо для майбутнього».

Запитання

Які принципові положення нацистської ідеології простежуються з документів?

У ч и т е л ь. 30 березня 1941 р. на великій нараді Гітлер у двогодинній промові говорив про поділ Радянської країни між Німеччиною та її союзниками.

Було сказано про те, що необхідно знищити 30 млн слов'ян, потім чисельність населення буде обмежена кількістю, необхідною для обслуговування арійської раси. На реалізацію плану «Барбаросса» відводилося півтора-два місяці. Німецький наступ на

Радянський Союз мав розвиватися з трьома основними стратегічними напрямами. Група армій «Північ» наступає зі Східної Прусії через Прибалтійські республіки на Псков, Ленінград; група армій «Центр» — з району Варшави на Мінськ, Смоленськ, Москву; група армій «Південь» — з району Любліна на Житомир, Київ. Головний удар спрямований на Москву.

Фашисти вважали, що падіння столиці приголомшить радянських людей, вони втратять волю до боротьби, розгубляться. Тоді німцям залишиться лише знищити окремі осередки опору. Війна закінчиться після захоплення Москви.

⏩ *Події 1941–1942 рр. Формування антигітлерівської коаліції*

▸ *Радянсько-німецький фронт*

- 10 липня — 10 вересня 1941 р. — Смоленська битва — група армій «Центр» зупинена на підходах до Москви.
- 7 липня — 19 вересня 1941 р. — оборона Києва — оточення військами групи армій «Південь» військ Південно-Західного фронту генерала М. Кирпоноса.
- 5 серпня — 16 жовтня 1941 р. — оборона Одеси.
- 8 вересня 1941 р. — початок блокади Ленінграда (тривала 900 днів) — голодною смертю загинуло понад 800 тис. жителів міста.
- 5 грудня 1941 р. — початок радянського контрнаступу під Москвою, ворога відкинуто від столиці на 150–300 км.

Висновок. План німецької «блискавичної війни» проти СРСР було зірвано. Однак становище на Східному фронті залишалося критичним.

Запитання

Які були причини невдач Червоної армії в 1941–1942 рр.?

Причинами невдач Червоної армії в 1941–1942 рр. визначають:

1. Політичні і стратегічні прорахунки радянського керівництва.
2. Репресії 1937–1938 рр. командного складу Червоної армії.
3. Відсутність ініціативи серед офіцерів в умовах диктатури Сталіна.
4. Німецька армія мала досвід воєнних операцій 1939–1940 рр. і потенціал всієї Європи.

▸ *Тихоокеанський театр воєнних дій*

- 7 грудня 1941 р. Напад японців на американську військово-морську базу Перл-Харбор на Гавайських островах — фактично

припинив існувати Тихоокеанський флот США. США і Великобританія оголошують війну Німеччині.

- 10 грудня 1941 р. — оголошення урядом Китаю війни Німеччині та Італії.
- 11 грудня 1941 р. — оголошення Німеччиною та Італією війни США.

Висновок. Напад на Перл-Харбор спонукав США вступити у війну. Невдовзі ситуація почала швидко змінюватися. США і Великобританія перекидали свої сили з Атлантики в Тихий океан, до того ж вони мали значно більший економічний потенціал, ніж Японія. Війна в Азії та на Тихому океані набула тривалого характеру.

Завдання

Знайдіть на карті Перл-Харбор та інші географічні об'єкти, де у грудні 1941 р. точились військові дії.

Війна у Північній Африці

- 1940–1941 рр. — намір італійських фашистів створити імперію в Африці та перетворити Середземне море на «внутрішнє море» Італії.
- Серпень 1940 р. — Італія захопила Сомалі, частину Кенії та Судан.
- Середина вересня 1940 р. — вторгнення з Лівії до Єгипту.
- Грудень 1940 р. — розгром італійців англійськими військами.
- Початок 1941 р. — прибуття на допомогу італійцям німецького танкового корпусу генерала Е. Роммеля.
- 8–23 жовтня 1942 р. — битва під Ель-Аламейном (Північна Африка), що завершилась перемогою британців
- Листопад 1942 р. — висадка американського корпуса в Марокко, англійців в Алжирі.

Висновок. У Північній Африці дії італо-німецьких військ не були такими успішними, як у Європі.

Завдання

Знайдіть на карті Ель-Аламейн.

Створення Антигітлерівської коаліції

Антигітлерівська коаліція — об'єднання країн з метою боротьби проти нацистської Німеччини (СРСР, Англія, США, Франція та ін.).

- 12 липня 1941 р — англо-радянська угода про спільні дії у війні проти Німеччини.

- Серпень 1941 р. — підписання Ф. Рузвельтом та В. Черчиллем Атлантичної хартії — програмового документа, до якого згодом приєднався й СРСР.
- 7 листопада 1941 р. — поширення Конгресом США закону про ленд-ліз, який поширювався на СРСР (військова допомога під час війни країні, яку було піддано нападу).
- 1 січня 1942 р. — підписання у Вашингтоні представниками 26 держав Декларації Об'єднаних Націй про спільну боротьбу з країнами фашистського блоку.
- 11 червня 1942 р. — підписання радянсько-американської угоди про взаємну допомогу у веденні війни.

Завдання

Випишіть дати військових подій 1941–1942 рр.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Внаслідок яких подій США вступили у війну?
2. Як проходили бойові дії у Північній Африці?
3. Опишіть процес утворення антигітлерівської коаліції.

Висновок. Головним чинником, що об'єднував сили антигітлерівської коаліції, була спільна боротьба проти фашистських агресорів, і саме це визначило неминучий розгром Німеччини та її союзників у війні. Разом з тим, у коаліції існували глибокі суперечності, зумовлені політичними відмінностями серед держав, що входили до її складу.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

УРОКИ 3–4

Окупаційний режим у країнах Європи. Голокост. Воєнні події 1943 р. Визволення території СРСР

Мета: характеризувати особливості окупаційного режиму та Руху Опору на окупованих територіях, його політичну орієнтацію та форми боротьби; пояснювати причини переходу військової ініціативи до радянських військ у 1943 р., працювати з поняттями «новий порядок», «Рух Опору», «Голокост», «колабораціонізм»; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати

причиново-наслідкові зв'язки, висловлювати власну точку зору; виховувати в учнів толерантність, повагу до людей різних національностей, зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ.

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які території окупували Німеччина, Італія, Японія протягом 1939–1942 рр.?
2. Які цілі ставили перед собою агресори, загарбавши території інших країн?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Здійснюючи агресію в Європі, Азії й Африці, країни Троїстого пакту проводили жорстоку окупаційну політику, яка включала нещадну експлуатацію та пограбування поневолених народів, жахливі знущання, терор і масове винищення населення. Претенденти на світове панування, взявши за основу расові теорії, проголошували «новий порядок», суть якого зводилася до ліквідації всіляких прав людини та демократичних свобод, до грубого насильства і безправ'я, геноциду щодо «неповноцінних народів» — слов'ян, євреїв, циган.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Особливості окупаційного режиму та Рух Опору на окупованих територіях*

Робота над поняттями

Учні записують і дають визначення поняттям.

«Н о в и й п о р я д о к» — терористичний режим фашистів в окупованих країнах.

Р у х О п о р у — антифашистський рух в окупованих країнах.

Г о л о к о с т — тотальний геноцид (винищення) нацистами євреїв, зокрема в Україні.

У ч и т е л ь. План «Ост» 25 травня 1940 р. було подано Гітлеру, який затвердив його як директиву. Цим планом передбачалося колонізувати Радянський Союз і країни Східної Європи, знищити мільйони людей, перетворити на рабів рейху росіян, українців,

білорусів, поляків, чехів та інших народів Східної Європи, що залишилися живими. Планувалося виселити протягом 30 років 65 % населення Західної України, 75 % населення Білорусі, 80–85 % поляків з території Польщі, значну частину населення Латвії, Литви, Естонії — загалом 31 млн осіб. Пізніше німецьке керівництво збільшило число осіб, які підлягали виселенню зі Східної Європи, до 46–51 млн. Намічалося на вивільнені землі переселити 10 млн німців, а місцевих жителів, що залишалися (за розрахунками гітлерівців — близько 14 млн), поступово «понімечити». Документи нацистського рейху свідчать, що СРСР підлягав розчленуванню і ліквідації. На його території передбачалося утворити чотири рейхскомісаріати — німецькі колоніальні провінції «Остланд», «Україна», «Москва», «Кавказ», управління якими мало здійснюватися спеціальним «східним міністерством» під орудою А. Розенберга.

Сенс «нового порядку», як нацисти називали встановлений ними режим, зводився до ліквідації незалежності і суверенітету всіх демократичних і соціальних здобутків, безмежної економічної експлуатації і свавілля окупантів.

Економіку всіх поневолених країн було поставлено на службу загарбникам. Промисловість працювала на замовлення окупантів. Сільське господарство постачало їх продовольством, робоча сила використовувалася на будівництві воєнних об'єктів.

Мільйони жителів Європи були примусово вигнані на працю до Німеччини. Ближче до кінця війни нестача робітників стала настільки гострою, що нацисти використовували навіть працю дітей. Для утримання населення в покорі широко використовувалася система заручництва і масових екзекуцій. Символами цієї політики було повне знищення жителів сіл Орадур у Франції, Лідице в Чехословаччині, Катинь у Білорусі. Протягом окупації в республіках Прибалтики, Білорусі, Україні, Російській Федерації гітлерівці знищили понад 10 млн чоловіків, жінок, дітей. Нацистський режим демонстрував всьому світові свою антилюдську сутність.

Історія ніколи не пробачить фашизму ці нелюдські злочини, що іменувалися «новим порядком».

Запитання і завдання

Назвіть основні складові частини «нового порядку».

Робота з джерелами інформації

Комюніке Французького Національного комітету
про звірства гітлерівців 23 липня 1942 р.

«3 жовтня 1941 р. Німеччина почала застосовувати у Франції свої звичайні методи насильства... Зараз немає можливості встано-

вити, скільки французів стало жертвами цих методів... Серед методів насильства, які застосовують німці, можна вказати:

1. Масові страти заложників. Після першої страти заложників у Нанті в жовтні 1941 р. по всій окупованій території Франції поширилася практика страти від п'ятдесяти до ста французів-заложників за кожного вбитого німця.

2. Насильницьке супроводження французькими цивільними особами німецьких військових ешелонів. Після випадку, що стався біля Каена з одним німецьким ешелоном, навантаженим зброєю, було вирішено, що надалі французьких цивільних осіб будуть силою розміщати в кожному німецькому поїзді. Так, тридцять цивільних громадян загинули, коли один ешелон зійшов з рейок біля Віра.

3. Масові заслання... Тисячі осіб, що перебували в концентраційних таборах Паризького району, насамперед євреї, були відправлені групами по п'ятсот чоловік до Польщі й окупованої Росії.

4. Репресії щодо сімей так званих саботажників...»

Запитання до документа

Які методи насильства застосовували гітлерівці стосовно цивільного населення Франції?

У ч и т е л ь. Рух Опору — боротьба демократичних сил в окупованих країнах проти загарбників, який можна поділити на два напрями — національний і комуністичний. Якщо в країнах Західної Європи ці два напрями у роки війни співпрацювали, то у Центральній та Південно-Східній Європі його представники, як правило, одночасно боролися з фашизмом і воювали між собою.

Форми його були різноманітними. В одних випадках це були збирання і передача союзникам цінної інформації, в інших — саботаж, зрив воєнних постачань, порушення ритму військового виробництва, диверсії. В ці ж роки з'являються перші партизанські загони у Польщі, Югославії, Албанії, Греції. Одним із перших актів європейського руху Опору стало повстання у варшавському гетто 1943 р. Майже місяць погано озброєні жителі гетто, приречені на знищення, билися з німецькими військами.

На території, окупованій Японією, становище було дещо іншим. В'єтнам, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Бірма, Індонезія і Філіппіни до війни не мали незалежності. Японська окупація означала лише зміну метрополії. Більше того, деякий час народи цих країн сподівалися, що з рук Японії вони отримають незалежність; адже для виправдання своїх завоювань вона висувала гасло «Азія для азіатів».

Але ця ілюзія швидко розвіялася. Японський окупаційний режим виявився набагато жорстокішим за колоніальний. Антияпонський рух виник у Бірмі, Малайзії, Індонезії і на Філіппінах.

Робота з таблицею

Країна	Течії руху Опору	
	Національна	**Комуністична**
Франція	Організація «Вільна Франція» на чолі з генералом Ш. де Голлем. Створення у країні розгалуженої агентурно-диверсійної мережі. Листопад 1942 р. — угода Ш. де Голля з компартією про спільні дії. Травень 1943 р. — створення Національної ради Опору. Червень 1943 р. — створення Французького комітету національного визволення (ФКНВ), який оголосив себе урядом	Комуністична партія Франції (КПФ). Створення партизанських загонів (макі). Вересень 1943 р. — створення Паризького комітету визволення
	Особливість французького руху Опору: тісна співпраця всіх течій	
Югославія	Організація четників генерала Д. Михайловича (чета — загін)	Народно-визвольна армія під командуванням Й. Броз Тіто
	Особливість руху Опору в Югославії: протиборство між течіями руху Опору	
Польща	Емігрантський уряд у Лондоні і підпорядкована йому Армія Крайова під командуванням генерала Бур-Комаровського	Польська робітнича партія і створена нею Армія Людова
	Особливості руху Опору в Польщі Значний авторитет серед населення Армії Крайової, керованої з Лондона емігрантським урядом, та Армії Людової, створеної Польською робітничою партією (комуністичною). Існування серйозних розбіжностей між двома силами Опору	

Запитання і завдання

Чим рух Опору в Польщі відрізнявся від руху Опору в Югославії та Франції?

У ч и т е л ь. Найбільшого розмаху партизанський рух досяг на території України, Білорусії, у західних районах Росії.

Умови	Партизанські загони	Підпільні організації	Форми боротьби
Початок 30-х рр. — створення в західних районах СРСР таємних партизанських баз на випадок війни. • 1937–1939 рр. — повна ліквідація секретних баз; • підозріле ставлення Л. Берія до народного партизанського руху	• Стихійні, народні, привладні (прорадянські); • чекістські, створені зі співробітників органів контррозвідки; • національні (Українська повстанська армія) — антирадянські	Прорадянські; в Україні ще й антирадянські — ОУН(Б) — з 1942 р.	• Диверсії на комунікаціях; • розгром ворожих штабів (комендатур і т. ін.); • руйнування ліній зв'язку, доріг, мостів; • «рейкова війна»; • убивства колабораціоністів

К о л а б о р а ц і о н і с т и — представники місцевого населення, які співпрацюють з окупаційною владою.

Висновок. Патріотичний та антинацистський рух Опору відіграв визначну роль у перемозі над фашизмом. І хоча його учасники обирали різноманітні форми і засоби боротьби проти ворога за свободу і незалежність своїх країн, їхня діяльність суттєво послаблювала ворога і наближала перемогу.

Бесіда

1. У чому полягав план «Ост»?
2. Визначте особливості «нового порядку» в окупованих країнах Європи.
3. Охарактеризуйте рух Опору в окупованих країнах на прикладі однієї країни.
4. Чим пояснюється участь у русі Опору різноманітних прошарків населення незалежно від політичних і релігійних переконань?

⏩ *Голокост*

Слово «г о л о к о с т» означає катастрофу, або знищення єврейського народу в роки Другої світової війни.

У ч и т е л ь. «Новий порядок» передбачав здійснення особливої расової політики, жертвами якої стали євреї, цигани, а згодом і слов'янське населення Східної Європи. 1942 р. керівництво Німеччини прийняло рішення про початок фізичного знищення всіх

євреїв у Європі. По всій території країни запрацювали «фабрики смерті», концентраційні табори, найбільшими з яких були Освенцім (з травня 1940 до січня 1945 р. тут було знищено понад 4 млн осіб), Майданек (тут загинули 1,5 млн в'язнів), Треблінка на території Польщі; Дахау, Бухенвальд, Заксенгаузен і Равенсбрюк у Німеччині; Маутхаузен в Австрії. Серед ув'язнених були військовополонені, цивільне населення, учасники руху Опору. Загалом у концтаборах опинилося 18 млн чоловік, 12 млн з яких були знищені. Серед загиблих євреї становили 6 млн осіб. Тільки в Бабиному Яру окупанти знищили 195 тис. чоловік, 150 тис. з яких були євреями. Криваві погроми провадили спеціально створені зондер-команди.

Робота з документом

Документ 1

За свідченням Янкеля Верніка, якому вдалося вийти живим з пекла Треблінки, знищення людей (насамперед євреїв) відбувалося так: «До камер розміром у 25 квадратних метрів впускали від 450 до 500 чоловік. Було страшенно тісно. Один напирав на іншого. Заносили дітей, гадаючи, що цим врятують їх. На шляху до смерті в'язнів били, штовхали прикладами, а також залізними палицями. На них пускали собак, які, гавкаючи, кусалися й кидалися на жертви. Кожен з криком, рятуючись від ударів і собак, сам поспішав в обійми смерті — біг у газову камеру. Ті, що були сильніші, переносили слабших. Шум тривав недовго. Двері з тріском зачинялися, камера ставала могилою. Далі пускали мотор і з'єднували з вихлопними трубами, 15 хвилин — і всі були мертві, навіть не лежали, бо це було неможливо. Стояли, падаючи один на одного. Вже не кричали. Матері і діти у смертних обіймах...»

У ч и т е л ь. Після двох років панування гітлерівців у Галичині, у Львові та інших містах Східної Галичини євреїв тут майже не залишилось, усі вони загинули у львівському гетто, Яновському таборі та інших концтаборах. Наприклад, єврейська громада Львова, яка існувала тут ще із XIII ст., до війни налічувала 160 тис. чоловік. Після звільнення міста в 1944 р. нарахували, за одними даними, 800, за іншими — 300 осіб єврейського населення. Усього на окупованій території колишнього Радянського Союзу, за підрахунками доктора Арадо, директора Інституту Пам'яті жертв нацизму й героїв Опору Яд Ва-Шем в Ізраїлі, до війни проживало 2,75–2,9 млн євреїв. Після війни в живих залишилося кілька десятків тисяч. Лише в Ізраїлі загинуло не менше 1,5 млн чоловік єврейської національності. Серед них були видатні вчені, духовні особи, услав-

лені лікарі, юристи, діячі мистецтва — художники, письменники, музиканти, які збагатили науку і культуру не тільки свого народу, а й усієї Європи, цивілізацію всього світу.

Вправа «Щоденники розповідають»

Об'єднати учнів у малі групи.

Прочитати уривок зі щоденника єврейської дівчини часів окупації (документ). Обговорити документ і надати відповіді на запитання до нього.

Документ 2

«Один з поліцейських був дуже роздратований і сказав: "...Ніхто з єврейських дітей більше не має права тримати велосипед. І на хліб євреї теж не мають право; вони повинні не жерти все, а залишати їжу для солдат". А потім вони прийшли й забрали столове срібло, килими, картини, венеціанське дзеркало, мій фотоапарат...»

«...Прийшов до нас селянин із Крайно і розповів, що доньку нашого сусіди застрелили, тому що вона йшла після сьомої вечора».

Запитання

1. Що можна сказати про автора?
2. Що ви думаєте про соціальний статус родини автора?
4. Як би ви почувалися в такій ситуації?
5. У якій країні та в які роки могли відбуватися описані події?
6. Які думки виникли після прочитання щоденника?

Обговорення за пропонованими запитаннями дає можливість шляхом критичного аналізу джерела не лише висвітлити історичне тло Європи періоду Другої світової війни, але й створити ситуацію «занурення у час».

⏩ *Сталінградська битва. Битва на Курській дузі*

У ч и т е л ь. Сталінградська битва стала переломною подією у Великій Вітчизняній і Другій світовій війні. Після Харківської катастрофи 1942 року Гітлер вирішив захопити Сталінград. Спочатку наступ німців був надзвичайно вдалим. 23 серпня 1942 року німецькі війська вийшли на берег Волги в районі Сталінграду. 12 вересня розгорілись бої за Сталінград. Впродовж вересня–листопада в місті тривали запеклі бої. З кожної сторони у бойових діях участь брали близько 1,5 млн солдатів.

У межах операції «Уран» 19 листопада 1942 р. о 7:30 ранку після артилерійського обстрілу піхотні частини Червоної армії за підтримки танків та авіації прорвали на флангах оборону німецької армії. За 4 доби вони зустрілись біля міста Калач. В оточенні

опинилось до 330 тисяч німецьких вояків під командуванням генерал-фельдмаршала Фрідріха Паулюса.

Після 22 січня 1943 р. Червоній армії вдалося розчленувати 6-ту армію. 31 січня командувач армії Паулюс, якому Гітлер присвоїв звання фельдмаршала, натякаючи на необхідність самогубства, здався у полон. Загалом у полон потрапило більше 90 тисяч солдатів та офіцерів. Після Сталінграда німці остаточно втратили стратегічну ініціативу.

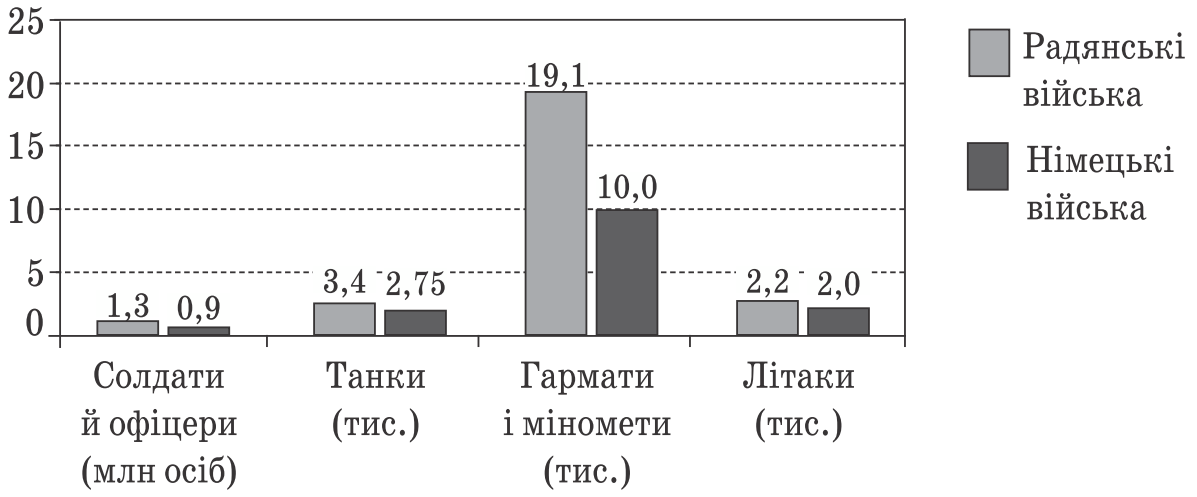
Робота з картою

Знайдіть на карті географічні об'єкти, пов'язані зі Сталінградською битвою.

— Улітку 1943 р. готували великий наступ вермахту на Курській дузі (операція «Цитадель»).

Робота з діаграмою

СПІВВІДНОШЕННЯ СТОРІН НАПЕРЕДОДНІ КУРСЬКОЇ БИТВИ

Запитання

Які висновки можна зробити за даними діаграми?

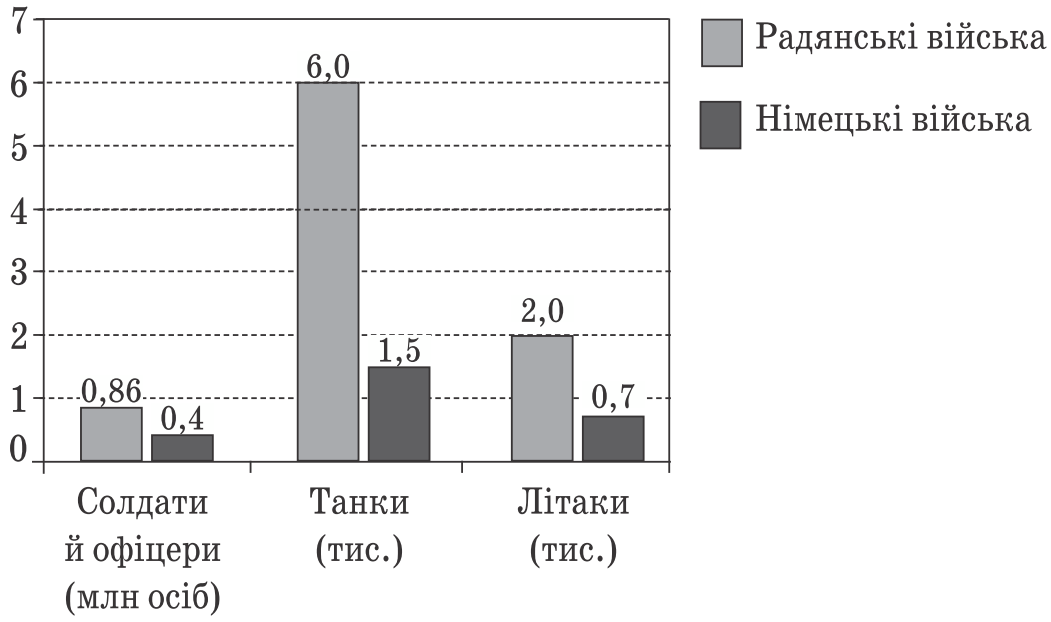
У ч и т е л ь. 5 липня 1943 р. німецькі ударні угруповання за планом операції «Цитадель» почали наступ на Курськ з районів Орла і Бєлгорода. «Після вашої перемоги весь світ зрозуміє, наскільки даремно опиратися німецькій зброї», — казав Гітлер напередодні битви.

Спроба прорватись 9 липня танковою атакою через Прохорівку на Курськ виявилася невдалою.

За даними радянських джерел, вермахт втратив у Курській битві 30 дивізій, зокрема 7 танкових, понад 500 тис. солдатів і офіцерів, 1,5 тис. танків, понад 3,7 тис. літаків, 3 тис. гармат.

Робота з діаграмою

ВТРАТИ СТОРІН ПІД ЧАС КУРСЬКОЇ БИТВИ
5 липня до 23 серпня 1943 р.

Запитання

Які висновки можна зробити за даними діаграми?

У ч и т е л ь. Німці не змогли прорвати оборону Червоної армії на південному фланзі Курської дуги і були вимушені перейти до оборони. Розвиваючи наступ, радянські сухопутні війська, підтримувані з повітря, до 23 серпня 1943 р. відкинули супротивника на захід на 140–150 км, звільнили Орел, Бєлгород і Харків.

Увечері 5 серпня 1943 р. в Москві вперше пролунав артилерійський салют на честь звільнення Орла і Бєлгорода (12 залпів зі 120 гармат).

«Три величезних битви за Курськ, Орел і Харків, проведені протягом двох місяців, ознаменували катастрофу німецької армії на Східному фронті», — зазначив У. Черчілль.

Висновок. Після перемоги на Курській дузі стався корінний перелом у війні. Німецьке командування зазнало поразки у своїй спробі повернути втрачену ініціативу і було вимушене перейти до оборони.

⏩ *Наступальні операції Червоної армії. Визволення території СРСР, перенесення військових дій у Центральну та Східну Європу*

У ч и т е л ь. У серпні 1943 р. контрнаступ радянських військ переріс у загальний наступ від м. Великі Луки до берегів Чорного

моря — наступали вісім фронтів на лінії 2 000 км. Улітку-восени були звільнені Донбас, Лівобережна Україна, східна частина Білорусії, почалося визволення Правобережної України. Ворог був змушений відходити за Дніпро, де спорудив оборонні укріплення під назвою «Східний вал». У ході битви за Дніпро, яка тривала з серпня до грудня 1943 р., було звільнено 160 міст України, у тому числі й столиця республіки м. Київ.

Робота з таблицею

ОПЕРАЦІЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

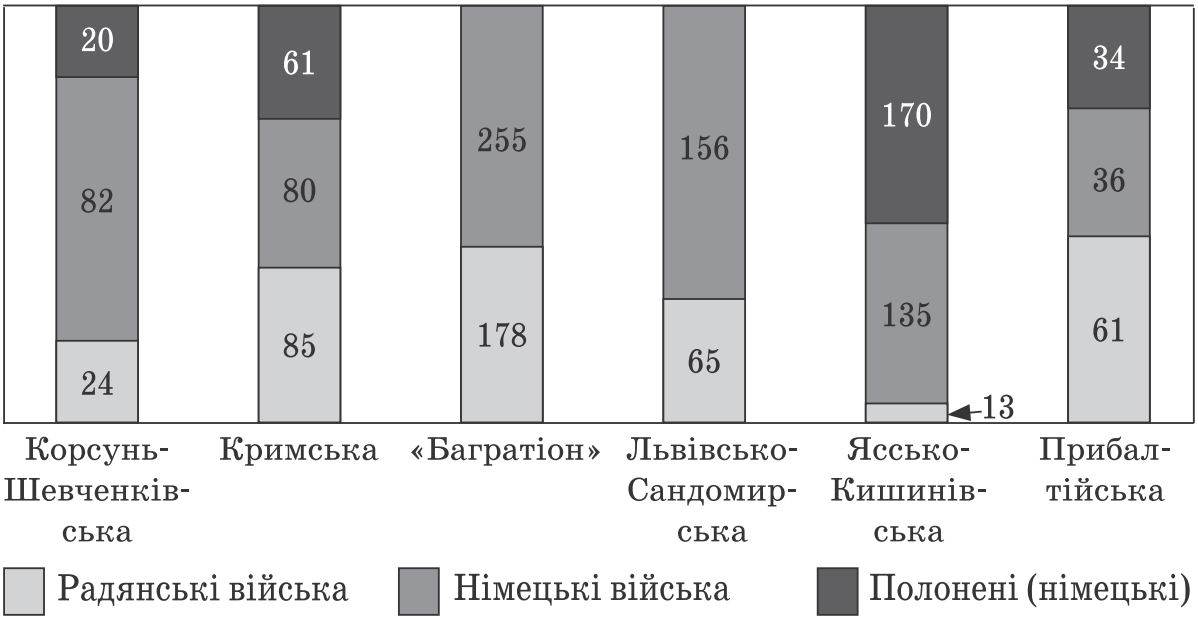
Дата	Операція	Результат
14–27 січня 1944 р.	Ленінградсько-Новгородська операція	Повне зняття блокади. Просування лінії фронту на 220–280 км на захід
24 січня — 17 лютого 1944 р.	Корсунь-Шевченківська операція	Розгром німецького угруповання під Житомиром, Кіровоградом, Рівне, Луцьком, Нікополем і Кривим Рогом
4 березня — 17 квітня 1944 р.	Проскурівсько-Чернівецька операція	Визволення Чернівців. Вихід на державний кордон з Чехословаччиною та Румунією
8 квітня — 12 травня 1944 р.	Кримська наступальна операція	Розгром німецького угруповання в Криму
10 червня — 9 серпня 1944 р.	Виборзько-Петрозаводська операція	Звільнення більшої частини Карелії. Вихід Фінляндії з гітлерівської коаліції
23 червня — 28 липня 1944 р.	Операція «Багратіон» (звільнення Білорусі)	Звільнення Білорусі, частини Литви, Латвії. Початок визволення Польщі
5 липня — 24 листопада 1944 р.	Вільнюська наступальна операція	Визволення Прибалтики
13 липня — 29 серпня 1944 р.	Львівсько-Сандомирська операція	Розгром німецької групи армій «Північна Україна»
20–29 серпня 1944 р.	Ясько-Кишинівська операція	Розгром німецької групи армій «Південна Україна»

Завдання

Знайдіть на карті географічні об’єкти з названими військовими операціями.

Робота з діаграмою

БЕЗПОВОРОТНІ ВТРАТИ ВІЙСЬК
під час проведення військових операцій 1944 р. (тис. осіб)

Запитання

Визначте за даними діаграми особливості військових подій 1944 р.

У ч и т е л ь. Наприкінці 1944 р. територію СРСР було звільнено. Радянська армія вступила на територію Європи.

1944 р. — рік визволення Європи від нацизму і фашизму.

У Румунії 23 серпня 1944 року стався державний переворот проти Антонеску. Румунія оголосила війну Німеччині. У Бухаресті розпочалося повстання. 31 серпня радянські війська увійшли до Бухареста. Румунська армія перейшла на бік СРСР. 22 вересня радянські війська досягли румуно-угорського кордону. Майже вся Румунія була звільнена.

5 вересня 1944 року Радянський уряд оголосив, що він вступає у війну з Болгарією. 8 вересня радянські війська вступили на територію Болгарії. 9 вересня в Софії почалось повстання. 9 вересня радянська армія призупинила просування в Болгарії, яка через деякий час оголосила війну Німеччині. Жоден радянський солдат не загинув.

28 вересня розпочався наступ на Белград спільно з силами НВАЮ, болгарської армії. 14 жовтня почались бої за Белград, який було звільнено 20 жовтня. В результаті операції втрати сторін становили: з німецької сторони — 26 тис., антифашистських сил — 7 тисяч.

Із 6 до 28 жовтня проводилась Дебреценська операція, у результаті якої була звільнена Східна Угорщина. 29 жовтня почався наступ на Будапешт. 2 листопада радянські війська підійшли до міста, але захопити його не вдалось. Почалося оточення Будапешта. Проте лише 13 лютого 1945 р. Будапешт було взято. Було вбито і полонено 180 тис німецьких солдат і офіцерів. Втрати радянської армії становили від 80 до 100 тис.

У липні 1944 р. на території Польщі, визволеній радянськими військами, був створений Польський комітет національного визволення. Спираючись на Червону Армію і Першу Польську армію у СРСР, ПКНВ не допустив до влади представників емігрантського уряду.

1 серпня 1944 р. Армія Крайова підняла повстання у Варшаві. Радянська Армія зупинила наступ і не допомогла повстанцям.

2 жовтня повстання припинилось. Всі повстанці були знищені або потрапили в полон. 150 тис. мирних варшавян було знищено, 520 тис. — вигнано з міста.

Робота з джерелом інформації

Із листа Й. Сталіна В. Черчіллю 16 серпня 1944 р.

«Після бесіди з П. Миколайчиком я наказав, щоб командування Червоної Армії інтенсивно скидало зброю в район Варшави. Було також скинуто парашутиста-зв'язкового, котрий, як доповідає командування, не досяг мети, оскільки був убитий німцями.

Надалі, ознайомившись ближче з варшавською справою, я переконався, що варшавська акція є безглуздою, страшною авантюрою, яка коштує населенню великих жертв. Цього не сталося б, якби радянське командування було поінформоване до початку варшавської акції і якби поляки підтримували з останнім контакт.

За становища, що склалося, радянське командування дійшло висновку, що воно повинно відмежуватися від варшавської авантюри, бо не може нести ані прямої, ані непрямої відповідальності за варшавську акцію».

Запитання

1. Яку позицію посіло радянське керівництво щодо польського повстання?
2. Які це мало наслідки для польського народу?

У ч и т е л ь. 12 січня 1945 р. розпочалась Вісло-Одерська операція. До 3 лютого була звільнена територія вся Польща та захоплений плацдарм на Одері. Ця операція увійшла в історію як найшвидша. Втрати німців становили 250 тис., радянських військ — 45 тис. осіб.

Робота з таблицею

Учні за розповіддю вчителя складають таблицю.

ВИЗВОЛЕННЯ КРАЇН ЄВРОПИ

Країна	Дата звільнення
Румунія	Серпень 1944 р.
Болгарія	Вересень 1944 р.
Югославія	Жовтень 1944 р.
Польща	Лютий 1945 р.
Угорщина	Квітень 1945 р.
Чехословаччина	Травень 1945 р.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Що таке рух Опору? Який характер він мав?
2. Які верстви населення і чому брали участь у русі Опору?
3. Назвіть країни, у яких рух Опору був масовим.
4. Внаслідок яких операцій 1944 р. була звільнена територія СРСР?
5. У яких країнах було повалено фашистський режим?

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника.
2. Підготувати повідомлення: «В. Черчілль», «Ф. Рузвельт», «Й. Сталін», «Г. Жуков», «К. Рокоссовський», «Ш. де Голль», «Д. Ейзенхауер», «О. Василевський».

УРОКИ 5–6

Завершення та підсумки війни. Світ після Другої світової війни

Мета: охарактеризувати значення та підсумки відкриття другого фронту в Європі, сформувати в учнів цілісне уявлення про перебіг воєнних подій у 1945 р., приділити особливу увагу Берлінській конференції, показати розгром Японії; охарактеризувати підсумки, наслідки та уроки Другої світової війни, висловлювати судження щодо зміни ролі чоловіка і жінки в умовах війни, пояснити причини створення ООН; уміти складати політичні портрети

визначних військових і політичних діячів; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити; встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, працювати з різноманітними історичними джерелами інформації; виховувати патріотичне ставлення до свого народу, зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які території були звільнені військами союзників у 1943 р.?
2. Розкрийте основні напрямки наступальних операцій радянських військ у 1944 р. і оцініть їх наслідки.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Якщо капітуляція Італії започаткувала розпад німецького союзницького блоку поклала, то в результаті виходу Радянської армії на західні рубежі СРСР і перенесення її бойових дій у Центральну і Східну Європу цей блок був приречений на остаточний розпад. Важливу роль у визволенні країн і народів Європи від нацизму відіграли й війська інших членів антигітлерівської коаліції.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Тегеранська конференція. Відкриття Другого фронту у Європі*

У ч и т е л ь. Корінний перелом у ході Другої світової війни поставив перед країнами антигітлерівської коаліції питання про організацію остаточного розгрому Німеччини та її союзників. 29 листопада — 1 грудня 1943 р. в Тегерані в умовах суворої секретності відбулася конференція глав трьох найбільших союзних держав. Ф. Рузвельт, Й. Сталін і В. Черчілль зібралися разом, щоб остаточно погодити плани ведення війни, а також щоб прискорити розгром Німеччини та її сателітів.

Рішенням Тегеранської конференції стало відкриття Другого фронту в Європі. США і Велика Британія зобов'язались у травні 1944 р. висадити десант у північній Франції й утворити Західний фронт. Натомість СРСР зобов'язувався після капітуляції Німеччи-

ни вступити у війну з Японією. Союзники погодилися спільно працювати як для досягнення перемоги, так і в післявоєнний період з метою забезпечення тривалого миру.

Учні записують дати військових подій у Західній Європі.

▸ *Відкриття Другого фронту в Європі*

- 6 червня 1944 р. спільні війська США, Великобританії и Канади висадились в Нормандії.
  Під час висадки було вбито до 5 тис. солдат і офіцерів союзників. До 12 червня було розширено плацдарм, на якому було зосереджено 16 дивізій союзників. Проти них німці задіяли 12 дивізій. 29 червня був захоплений Шербур.
  Втрати за період с 6 червня до 24 липня становили у союзників — 122 тис., а у німців — 117 тис. чоловік.
- 6 червня 1944 р. — відкриття Другого фронту — початок операції «Оверлорд» — висадка союзників у Північній Франції (верховний головнокомандувач — генерал Д. Ейзенхауер, командувач сухопутними силами — генерал Б. Монтгомері).
- 15 серпня 1944 р. — початок операції «Енвіл» — десантування союзників на півдні Франції.
  Боячись потрапити в оточення, німецькі війська у Південно-Західній та Південній Франції почали відступати.
- 25 серпня — капітуляція німецьких військ у районі Парижа. Прибуття до столиці генерала Ш. де Голля.
  Розпочалася завершальна стадія війни в Європі.
- 4 вересня було захоплено Антверпен.
- 17 вересня 1944 р. почалась Голландська операція — найбільша десантна (100 тис. десантників) операція.
  Вона була невдалою. Прорвати оборону не вдалось. Наступ уповільнився. Загинуло 18 тис. союзників.
- У грудні 1944 р. німці завдали удару союзникам в Арденнах, який було зупинено тільки в кінці січня. Німці почали перекидати війська на Східний фронт, де відбувалась Вісло-Одерська операція.

Робота з діаграмами

Див. с. 34.

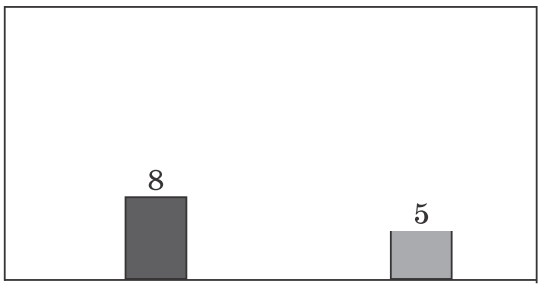
Запитання

Яка з цих битв мала вирішальне значення в ході війни?

Кількість убитих під час Вісло-Одерської операції (тис. осіб)

Кількість убитих під час Арденнської операції (тис. осіб)

У ч и т е л ь. 13 січня почався наступ у Східній Пруссії, який тривав до 25 квітня. Втрати Німеччини вбитими та полоненими становили до 400 тис., втрати радянських військ — 150 тис. осіб.

13 лютого був узятий Будапешт.

Із лютого бойові дії були перенесені на територію Німеччини. Берлін почав готуватися до оборони.

⏩ *Роль визначних військових, державних та політичних діячів у перемозі над нацизмом та фашизмом*

Повідомлення учнів

Учні отримали випереджальне завдання підготувати повідомлення про видатних політичних і військових діячів: У. Черчілля, Г. Жукова, Й. Сталіна, Ф. Рузвельта, О. Василевського, К. Рокоссовського, Ш. де Голля, Д. Ейзенхауера.

Запитання

1. Яку роль відіграли ці політичні і військові діячі в історії своїх країн?
2. Чи міг би змінитися хід історії, якби їх не було?

⏩ *Завершення та наслідки війни*

Робота з таблицею

ЯЛТИНСЬКА (КРИМСЬКА) КОНФЕРЕНЦІЯ
(4–11 лютого 1945 р.) за участі У. Черчілля, Й. Сталіна, Ф. Рузвельта

Німецьке питання	Польське питання	Японське питання
1. Визначено зони майбутньої окупації Німеччини військами СРСР, Великобританії і Франції. Берлін — особливий район, який мали окупувати війська чотирьох держав	1. Західний кордон Польщі визначався по річках Одеру і Нейсе	СРСР зобов'язувався вступити у війну з Японією не пізніше ніж через три місяці після розгрому Німеччини за умови повернення

Німецьке питання	**Польське питання**	**Японське питання**
2. Управління Німеччиною мала здійснювати Контрольна Рада союзників, до складу якої входили головнокомандувачі окупаційних військ. 3. Німеччина мала сплатити 20 млрд дол. репарацій. 4. Досягнуто домовленість про роззброєння та розпуск збройних сил Німеччини, встановлення контролю над військовою промисловістю, заборону нацистських партій, покарання воєнних злочинців	2. Західна Україна і Західна Білорусія залишалися у складі СРСР. 3. СРСР погоджувався визнати польський Тимчасовий уряд національної єдності, який мав провести в країні вільні вибори	Південного Сахаліну, Курильських островів, прав на оренду Порт-Артура і спільну з Китаєм експлуатацію залізниць у Маньчжурії
Питання про створення міжнародної організації та інші		
1. Прийнято рішення про скликання установчої конференції ООН для вироблення статуту організації. Визначені основні принципи діяльності організації, її структура. 2. Прийнято «Декларацію про визволення Європи», у якій було заявлено, що союзні держави будуть узгоджувати свої дії в ході розв'язання політичних та економічних проблем визволеної Європи		

У ч и т е л ь. Світ вступив у 1945 р. Друга світова війна точилася вже 4,5 року. Поразка Німеччини була очевидною. Але легких перемог не було і 1945-го. Наприкінці березня 1945 р. союзники почали операцію з форсування Рейну і захоплення Рура, яка закінчилась 17 квітня. Після цієї поразки німецькі війська майже не чинили опору на Західному фронті, до того ж у них не було підготовлених позицій, де можна було б цей опір організувати. Війська союзників швидко просувались на схід, і 18 квітня їх передові частини вийшли до Ельби. 26 квітня в районі Торгау відбулася зустріч американських і радянських військ. Тим часом радянські війська завершували знищення берлінського гарнізону, який капітулював 2 травня.

Найбільш драматичною сторінкою Другої світової війни стала Берлінська операція.

Вправа «Лінія цінностей»

У кожного учня на парті аркуш клейового паперу. На дошці проведена лінія, з обох сторін від якої висять таблички «Ні» і «Так».

Учитель просить учнів визначитися, відповівши на запитання: «Чи виправданим був штурм Берліна?» Учні повинні прикріпити свій аркуш паперу на ту позицію, яка відповідає їх ставленню від чіткого «Ні» до чіткого «Так», обираючи також і проміжні позиції. Відстань аркуша від таблички означає позицію учня. Декількох учнів просять прокоментувати свій вибір.

Робота з документами

Маршал Г. Жуков

«Боротьба за Берлін ішла не на життя, а на смерть. Із глибин матінки Росії... прийшли сюди наші люди, щоб завершити справедливу війну з тим, хто зазіхнув на свободу їхньої Батьківщини... Всі прагнули вперед... щоб здійснити важливу справу — встановити Прапор Перемоги у Берліні».

Маршал В. Чуйков

«Ми розуміли, що там, у центрі Берліна, зарилися у кам'яних руїнах не просто солдати, що там зосередилися фашистські маніяки, злочинці, у яких руки по лікоть в крові. Їм було байдуже, де помирати — у Берліні під кулями радянських військ чи з лави підсудних іти на смертну кару».

Генерал Дж. Маршалл, начальник штабу армії США

«Своєю перемогою у Берлінській операції радянські війська завдали блискавичного удару по гітлерівській воєнній машині. Втративши головний військовий, економічний і політичний центр, Німеччина була позбавлена можливості чинити опір... Штурм столиці нацистської Німеччини — одна з найскладніших операцій радянських військ у ході Другої світової війни».

Запитати в учнів, чи ніхто не змінив свою думку. Якщо такі є, вони можуть поміняти місцями свої аркуші на лінії цінностей і пояснити причину, чому вони змінили свою позицію.

	Радянські війська	**Німецькі війська**
Особовий склад	2,5 млн	1 млн
Гармат та мінометів	40 тис.	10 тис.
Танки	6 тис.	1,5 тис.
Літаків	7,5 тис.	3,3 тис.

Запитання

1. Якими силами здійснювався наступ на Берлін?
2. Чи згодні ви із думкою, що великих втрат можна було уникнути, якби Берлін взяли б в облогу, а не здійснювали штурм міста?

У ч и т е л ь. 2 травня Берлін капітулював.

8 травня був підписаний Акт про беззастережну капітуляцію Німеччини.

9 травня звільнена Прага — столиця Чехословаччини.

24 червня відбувся Парад Перемоги на Красній площі в Москві.

Потсдамська конференція

Потсдамська конференція (17 липня — 2 серпня 1945 р.): Й. Сталін, Г. Трумен, який став президентом США після смерті Ф. Рузвельта, У. Черчілль (з 28 липня — новий прем'єр-міністр К. Еттлі).

Робота з таблицею

ПОТСДАМСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

Німецьке питання	**Польське питання**	**Японське питання**
1. Узгоджені й ухвалені загальні принципи окупаційної політики: денацифікація, демілітаризація, демократизація, декартелізація. Створення Міжнародного трибуналу для покарання головних воєнних злочинців. 2. СРСР було передано території колишньої Східної Пруссії з містом Кенігсбергом	Кордони Польщі встановлювали згідно з домовленостями, досягнутими на Ялтинській конференції	Підтверджено умови вступу СРСР у війну з Японією
Питання мирних договорів із союзниками Німеччини		
Створення постійного органу — Ради міністрів закордонних справ (США, СРСР, Великобританії, Франції, Китаю) для узгодження питань, що були предметом спільного інтересу. РМЗС насамперед мала підготувати проекти мирних договорів з Італією, Болгарією, Румунією, Угорщиною і Фінляндією		

Запитання

1. Які три основні питання було розглянуто на Потсдамській конференції?
2. Які доповнення ухвалили з німецького питання?

У ч и т е л ь. Не менш важливими на конференції були питання кордонів: Польщі переходив Західний район Східної Пруссії, з Данциґом (Ґданськом) і Штеттіном (Щецином); СРСР передавалася Східна Пруссія з Кенігсбергом.

Радянський Союз домігся від союзників визнання своїх кордонів станом на 22 червня 1941 р., тобто усіх територіальних придбань, що були наслідком таємних угод з Німеччиною. Загалом від Німеччини відійшло 24 % довоєнних територій.

Робота з картою

Покажіть на карті ці території.

У ч и т е л ь. На конференції розв'язували питання й про розподіл морського флоту країн-агресорів між країнами-переможницями, про розміри репарацій (відшкодування). Так, із загальної, суми в 20 млрд доларів 50 % повинен був отримати Радянський Союз, причому було вирішено компенсувати цю суму за рахунок промислового устаткування, що було вивезено з Німеччини до СРСР. За рішенням конференції мільйони німців з колишньої Пруссії, нових польських земель, Чехословаччини і Угорщини мали переселитися до Німеччини.

Було також узгоджено питання репатріації військовополонених з різних зон окупації.

Робота над поняттями

К а п і т у л я ц і я — припинення війни та визнання себе переможеним на умовах, запропонованих переможцем.

Д е м і л і т а р и з а ц і я — роззброєння.

Д е н а ц и ф і к а ц і я — заборона нацистської партії.

Д е к а р т е л і з а ц і я — заборона монополістичних об'єднань.

У ч и т е л ь. СРСР 5 квітня заявив про розрив договору про нейтралітет з Японією, а 9 серпня 1945 р. вступив у війну з Японією. На Далекий Схід було перебазовано 4 армії чисельністю 1,5 млн осіб.

Головний удар був спрямований проти Квантунськоі армії, розташованої в Маньчжурії. Внаслідок Маньчжурської операції Квантунська армія була розгромлена. Було знищено (за різними даними) від 21 тис. до 83 тис. японців та взято в полон від 640 тис. до 2 млн солдатів і офіцерів японської армії. Втрати радянської сторони становили 9–20 тис. осіб.

Капітуляція армії почалась 20 серпня.

Робота з підручником

За текстом підручника учні складають хроніку війни з Японією.

- Хроніка війни з Японією
- 5 квітня 1945 р. — денонсування радянським урядом пакту про нейтралітет з Японією.
- 6 та 9 серпня 1945 р. — ядерне бомбардування США японських міст Хіросіма та Нагасакі.
- 8 серпня 1945 р. — початок бойових дій радянських військ під командуванням О. Василевського проти Квантунської армії Японії.

- 14 серпня 1945 р. — рішення японського уряду про капітуляцію.
- 1 вересня 1945 р. — висадження радянського десанту на півдні Курильської гряди.
- 2 вересня 1945 р. — підписання Акта про беззастережну капітуляцію Японії.

Після капітуляції Японії завершилася Друга світова війна.

⏩ *Підсумки війни. Створення ООН. Нюрнберзький та Токійський процеси над воєнними злочинцями*

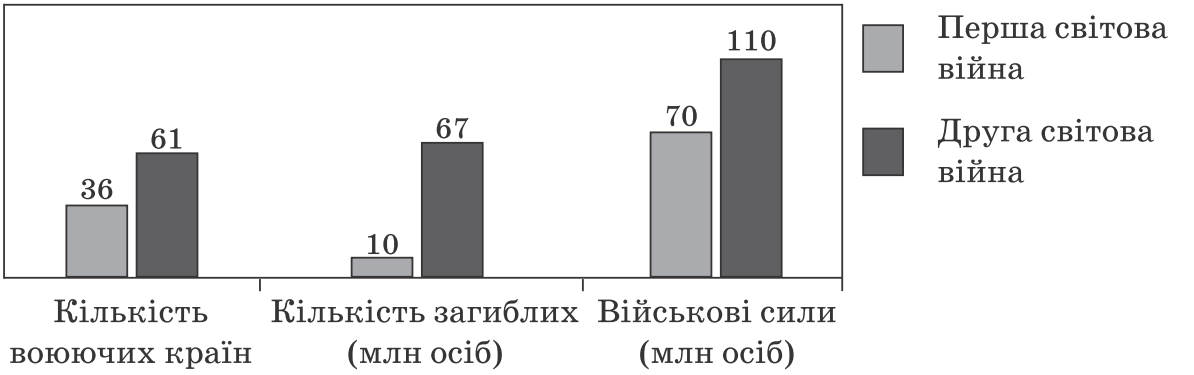
Робота з таблицею

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

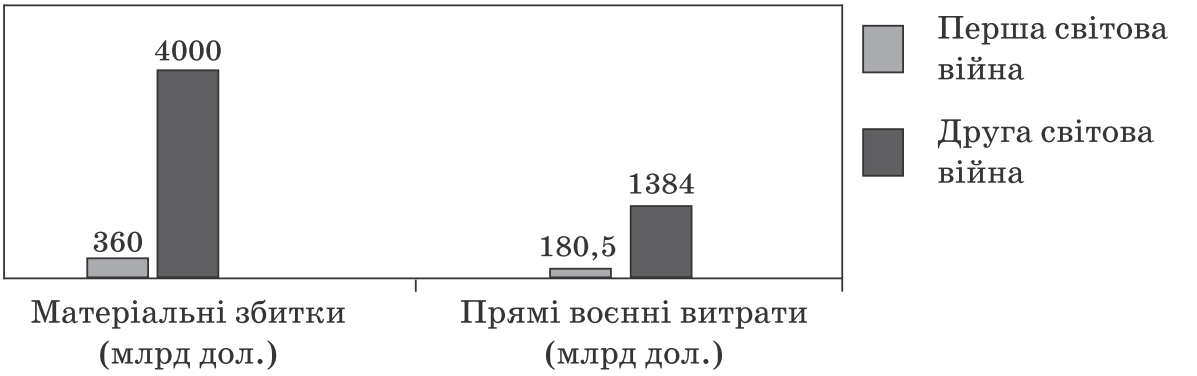
Країна	Втрати
СРСР	27 млн осіб
США	297 тис. осіб
Англія	335 тис. осіб
Франція	373 тис. осіб
Бельгія	100 тис. осіб
Нідерланди	256 тис. осіб
Норвегія	13 тис. осіб
Польща	4,0–6,6 млн осіб
Югославія	1,7 млн осіб
Китай	Близько 20 млн осіб
Німеччина	13 млн осіб
Італія	373 тис. осіб
Японія	2,23 млн осіб
Фінляндія	90 тис. осіб

Робота з діаграмами

ПОРІВНЯННЯ ПЕРШОЇ І ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВІЙН

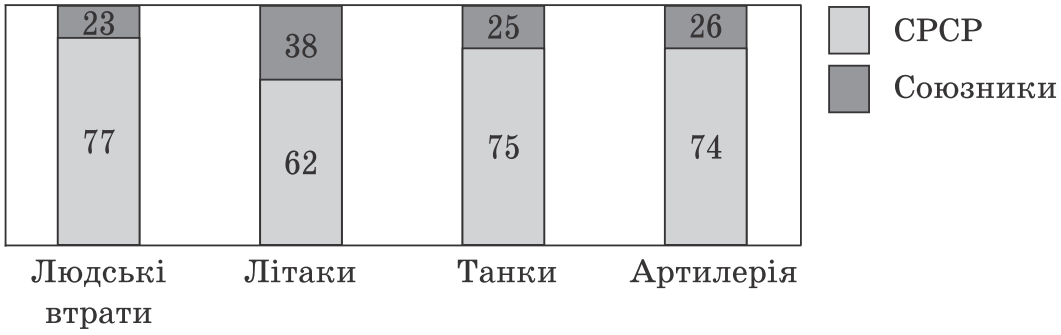
ПОРІВНЯННЯ ВИТРАТ НА ВЕДЕННЯ ПЕРШОЇ І ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВІЙН

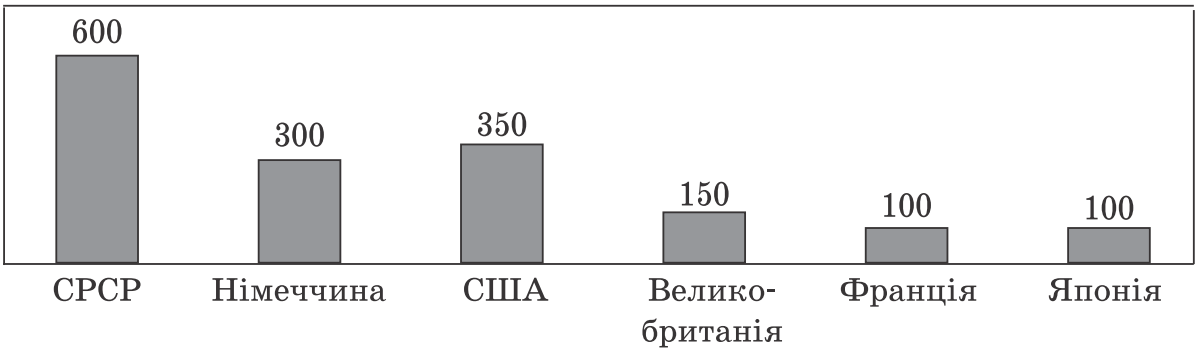
Запитання

Порівняйте Першу і Другу світові війни за даними діаграми і зробіть відповідні висновки.

РОЛЬ СРСР ТА ЙОГО СОЮЗНИКІВ
у знищенні воєнних сил держав-агресорів (у %)

ФІНАНСОВІ ВТРАТИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ (млрд дол.)

Запитання

Які висновки можна зробити з даних діаграм?

Робота з таблицями

Див. с. 41.

Запитання

1. Яка країна зазнала найбільших втрат серед мирного населення порівняно з усім населенням (%)?
2. Яка країна зазнала найбільших втрат солдатів порівняно з усім населенням (%)?

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Країна	**СРСР**	**Німеччина**	**Польща**	**Велико-британія**	**США**	**Італія**	**Югославія**	**Японія**	**Китай**	**Франція**
Втрати солдат (тис. осіб)	10 500	3250	664	357	405	242	305	1270	1324	213
Вбито мирного населення (тис. осіб)	15 760	1760	5440	92	9	750	1400	580	16 200	350

НАСЕЛЕННЯ В 1939 р. (млн осіб)

Країна	СРСР	Німеччина	Польща	Велико-британія	США	Італія	Югославія	Японія	Китай	Франція
Населення	170	69,6	34,7	47,7	131	44,4	15,4	71	517	41,3

▸ *Створення ООН*

У ч и т е л ь. Головні проблеми зі створення всесвітньої організації безпеки було узгоджено в 1944 р. в Думбартон-Оксі (США). Учасники: США, СРСР, Великобританія, Китай. Положення конференції було покладено в основу Статуту ООН.

Зміни в розподілі сил після Другої світової війни вимагали створення Міжнародної організації для підтримання й зміцнення миру та безпеки.

- 25 квітня — 26 червня 1945 р. відбулася установча конференція Організації Об'єднаних Націй у Сан-Франциско.
- 24 жовтня 1945 р. — набуття чинності Статуту ООН, який підписали 50 країн світу.

Метою діяльності організації стало підтримання й зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

Головні органи ООН (штаб-квартира знаходиться у Нью-Йорку):

- Генеральна Асамблея (ГА),
- Рада Безпеки (РБ),

- Секретаріат (Генерального секретаря обирає Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки терміном на 5 років),
- Міжнародний Суд,
- Економічна і Соціальна Рада;
- Рада з Опіки.
- Рада Безпеки має 5 постійних членів і 10 «не постійних».
- Генеральна Асамблея збирається 1 раз на рік, з вересня по грудень.

Робота з історичним документом

Документ

«Долі жінки в роки війни не позаздриш. Жінка, ніжна, прекрасна, самою природою створена для любові, для виконання великої місії матері, жінка, що поєднала у собі «і багатство, і життя, і сльози, і любов», була вимушена взяти до рук зброю! Дівчата, учорашні школярки, на тендітних плічках своїх серед розривів снарядів виносили з бою поранених бійців. Дівчатка цілодобово простоювали біля верстатів і не розгинали спини на колгоспних полях. Не могли, не мали права «інженери людських душ» пройти повз ці події. Всі наші відомі письменники торкнулися у своїй творчості теми війни, але кращі зі створених здобутків належать письменникам-фронтовикам, що не з чуток знають про війну».

...Пішла з дитинства в брудну теплушку, / в ешелон піхоти, у санітарний взвод. (*Ю. Друніна*)

«Здавна вважається, що війна — суто чоловіча справа. І «нехай жінка жінкою буде». Але як могли «мати, і дружина, і сестра» усидіти в будинку, коли сини, чоловіки, брати йшли й не верталися? Білоруська письменниця С. Олексійович створила документальну повість «У війни — не жіноче обличчя», записавши спогади жінок, що пройшли війну. Зібрані оповідання створюють образ війни, звинувачують фашизм у тому, що «...жінці довелося стати солдатом», у тому, що «жінка вбивала».

Завдання

Висловіть судження щодо зміни ролі чоловіка і жінки в умовах війни.

Нюрнберзький та Токійський процеси над воєнними злочинцями

З 20 листопада 1945 р. до 1 жовтня 1946 р. тривав судовий процес над нацистами у місті Нюрнберг. За рішенням трибуналу 12 підсудних було засуджено до страти через повішення, трьох — до довічного ув'язнення, четверо отримали різні терміни ув'язнення.

Із 3 травня 1946 р. до 12 листопада 1948 р. Міжнародний трибунал у місті Токіо розглянув справи 28 головних японських злочинців. Семеро з них були засуджені до смертної кари через повішення.

10 лютого 1947 р. було підписано мирні договори з колишніми союзниками Німеччини. Структура договорів була аналогічна для всіх країн. Вони складалися з блоків.

Політичний блок

Зміст блоку — підготовка країн до демократичних перетворень і заборона нацистських організацій у цих країнах.

Військовий блок

Було вирішено, що протягом 3 місяців, війська, що окупували ці країни, мали бути з них виведені. Для кожної країни окремо визначалися кількість і якісний склад збройних сил. Наприклад, чисельність армії Італії обмежувалася 250 тис. солдатів і офіцерів.

Територіальні постанови

Італія передавала Франції невеликі території (цей процес отримав назву «вирівнювання території кордону» і стосувався гірських кордонів).

Італія передавала Югославії півострів Істрія, півострів Пелла-Гоза, східну частину Юлійської крайни.

Італія віддавала Греції Додеканезькі острови.

Італія втрачала всі свої права на колишні колонії Еритрею, Лівію і частину Сомалі.

Угорщина передавала СРСР Закарпатську Україну, передавала Румунії Північну Трансільванію, невеликі території на користь Чехословаччини.

Румунія погодилась на передання СРСР Північної Буковини і Бессарабії.

Кордони Болгарії залишались незмінними.

Із Фінляндією встановлювались кордони, обумовлені договором 1940 р. (після війни СРСР і Фінляндії 1939–1940 рр.). СРСР анексував область Петсамо, тим самим Фінляндія втрачала вихід до Північного Льодовитого океану, а СРСР отримував кордон з Норвегією.

Австрія залишалась поділеною на зони окупації.

Економічний блок

За текстом підручника з'ясувати обсяги репараційних виплат союзників Німеччини.

Запитання

1. У чому головні відмінності мирних договорів із союзниками Німеччини після Другої світової війни порівняно з Першою світовою війною?
2. Чому після Другої світової війни у Європі не постали нові незалежні держави, як це було після Першої світової війни?
3. Яка з держав-союзниць Німеччини не була окупована союзними військами? Поясніть чому.

⏩ *Створення НАТО та Організації Варшавського договору*

Робота з документами

З промови У. Черчілля у Фултоні

«Через увесь континент від Штеттіна на Балтиці до Трієста на Адріатиці на Європу опустилася залізна завіса. По той бік завіси опинилися усі столиці древніх держав Центральної і Східної Європи... Усі ці відомі міста і мешканці в цих районах опинилися в межах того, що я називаю сферою радянського впливу. Вплив цей виявляється у різних формах... усі вони зазнають відчутного зростаючого контролю з боку Москви... Комуністичні партії східноєвропейських держав, які завжди були вельми нечисленними, набули величезної ролі в житті своїх країн, що явно не пропорційно кількості членів партії, а тепер прагнуть встановити усюди тоталітарний контроль. Уряди в усіх цих країнах інакше як поліцейськими назвати не можна... у багатьох країнах в усьому світі далеко від кордонів Росії створені комуністичні п'яті колони, що діють у цілковитій єдності і в абсолютному підпорядкуванні директивам, які вони отримують із комуністичного центру. Комуністичні партії, або п'яті колони, в усіх цих країнах становлять велику і, на жаль, зростаючу небезпеку для християнської цивілізації... Я не вірю, що Радянський Союз хоче нової війни. Швидше за все він хоче якомога більше плодів минулої війни і мати можливість нескінченно нарощувати свою могутність з одночасною експансією своєї ідеології. Сьогодні, поки ще є час, наше головне завдання полягає у відвертанні нової війни та у створенні в усіх країнах необхідних умов для розвитку свободи і демократії, й вирішувати це завдання ми повинні якнайскоріше. Ми маємо відмовитися від доктрини рівноваги сил, або, як її ще називають, доктрини політичної рівноваги між державами, яка вже своє віджила. Ми не можемо і не повинні будувати свою політику, виходячи з мінімальної переваги, яка може спокусити будь-кого помірятися з нами силами. Якщо західні країни будуть єдині у своїй твердій відданості принципам Статуту Ор-

ганізації Об'єднаних Націй, то вони своїм прикладом навчать цих принципів інших. Якщо ж вони будуть роз'єднані у своїх діях або почнуть нехтувати своїм обов'язком і втратять дорогоцінний час, то на нас і справді може очікувати катастрофа».

Інтерв'ю Й. В. Сталіна газеті «Правда» з приводу промови Черчілля у Фултоні, 14 березня 1946 року

«По суті справи пан Черчілль перебуває тепер на позиції паліїв війни. І пан Черчілль тут не самотній, — у нього є друзі не тільки в Англії, але і в Сполучених Штатах Америки... Безперечно, що установка пана Черчілля є установкою на війну, заклик до війни з СРСР. Зростання впливу комуністів не можна вважати випадковістю. Він є цілком закономірним явищем. Я не знаю, чи вдасться пану Черчіллю і його друзям організувати після Другої світової війни новий похід проти «Східної Європи». Але якщо їм це вдасться, що малоймовірно, то можна з упевненістю сказати, що вони будуть биті так само, як вони були биті у минулому, 26 років тому».

Запитання

Чи підтримуєте ви думку Й. Сталіна?

У ч и т е л ь. 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні була створена **Організація Північноатлантичного договору — НАТО** (North Atlantic Treaty Organization).

Країни-засновники: Бельгія, Великобританія, Данія, Франція, Нідерланди, Ісландія, Канада, Люксембург, Норвегія, Португалія, США, Італія;

- з 18 лютого 1952 р.: Греція, Туреччина;
- з 6 травня 1955 р.: Німеччина.

Головним принципом організації є система колективної оборони, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на атаку з боку зовнішньої сторони.

Організація Варшавського договору була своєрідною відповіддю країн радянського блоку на створення 1949 р. Північноатлантичного альянсу (НАТО).

Договір про дружбу, співпрацю і взаємну допомогу в травні 1955 р. у Варшаві підписали представники Болгарії, Угорщини, НДР, Польщі, Румунії, СРСР, Чехословаччини, а також Албанії (з 1962 р. ця країна припинила свою участь у діяльності організації).

Висновки

1. Відбулися зміни у співвідношенні сил на міжнародній арені. Дві наддержави — СРСР і США.

2. Утворення Організації Об'єднаних Націй зі штаб-квартирою в Нью-Йорку.
3. Розширення впливу СРСР у країнах Східної Європи та в Далекосхідному регіоні.
4. Посилення національно-визвольних рухів у країнах Азії та Африки.
5. Посилення суперечностей між Москвою та Вашингтоном, початок «холодної війни».
6. Розпад Антифашистської коаліції.
7. У 1949 р. виникає НАТО (Організація Північно-Атлантичного договору), до її складу входять Велика Британія, Бельгія, Голландія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Канада, Норвегія, Португалія, США, з 1952 р. — Греція і Туреччина, з 1955 р. — ФРН.
8. На противагу НАТО у 1955 р. створюється Організація Варшавського договору, до якої увійшли СРСР, Польща, Чехословаччина, НДР, Румунія, Болгарія, Албанія, Угорщина. Створення біполярного світу.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які наслідки мала Друга світова війна для людства?
2. Чому у війні народи СРСР зазнали найбільших людських втрат?
3. Які уроки Другої світової війни винесло людство?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 7

Урок узагальнення

Мета: узагальнити матеріал з теми 1 «Друга світова війна. Світ після Другої світової війни»: знання причин, характеру, періодизації Другої світової війни; політичних, економічних та соціальних наслідків Другої світової війни для народів світу, хронологічних меж періодів Другої світової війни, її основних подій, основних театрів воєнних дій у Європі, Північній Африці, Південно-Східній Азії та Тихому океані; умов мирних договорів з Німеччиною та її союзниками, процесу формування антигітлерівської коаліції; особ-

ливостей окупаційного режиму та руху Опору на окупованих територіях, його політичної орієнтації та форм боротьби, щодо зміни ролі чоловіка і жінки в умовах війни, причин переходу військової ініціативи до радянських військ у 1943 р.; умов створення ООН, відомостей про визначних військових і політичних діячів (У. Черчілль, Ф. Д. Рузвельт, Й. Сталін, Г. Жуков, О. Василевський, К. Рокоссовський, Ш. де Голль, Д. Ейзенхауер), понять і термінів: Друга світова війна, Велика вітчизняна війна, блискавична війна, «новий порядок», рух Опору, Голокост, антигітлерівська коаліція, Другий фронт, «Велика трійка», колабораціонізм, корінний перелом, ООН, НАТО, Нюрнберзький і Токійський воєнні процеси.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Основна частина уроку

Урок відбувається у формі бесіди за нижченаведеними питаннями і завданнями.

1. Назвіть п'ять основних, на вашу думку, причин Другої світової війни.
2. Який характер мала Друга світова війна?
3. На які періоди поділяється Друга світова війна? Назвіть їх хронологічні межі.
4. Якими були політичні наслідки Другої світової війни?
5. Якими були економічні наслідки Другої світової війни?
6. Назвіть основні воєнні події першого періоду Другої світової війни.
7. Назвіть основні воєнні події другого періоду Другої світової війни.
8. Назвіть основні воєнні події третього періоду Другої світової війни.
9. Назвіть основні воєнні події четвертого періоду Другої світової війни.
10. Назвіть основні воєнні події п'ятого періоду Другої світової війни.
11. Покажіть на карті головні воєнні події першого періоду Другої світової війни.
12. Покажіть на карті головні воєнні події другого періоду Другої світової війни.

13. Покажіть на карті головні воєнні події третього періоду Другої світової війни.
14. Покажіть на карті головні воєнні події четвертого періоду Другої світової війни.
15. Покажіть на карті основні воєнні події п'ятого періоду Другої світової війни.
16. Як відбувався процес формування антигітлерівської коаліції.
17. Чим відрізнявся окупаційний режим в Західній і Східній Європі? Що було між ними спільного?
18. У зв'язку з чим в 1943 р. військова ініціатива перейшла до Радянського Союзу?
19. Хто такі У. Черчілль, Ф. Д. Рузвельт, Й. Сталін, Г. Жуков, О. Василевський, К. Рокоссовський, Ш. де Голль, Д. Ейзенхауер?
20. Якими були причини створення ООН?
21. Які форми боротьби застосовував рух Опору на окупованих територіях?
22. Яку політичну орієнтацію мав рух Опору в Польщі, СРСР, Югославії, країнах Західної Європи?
23. Як змінилась роль чоловіка і жінки в умовах війни?
24. Дайте визначення таких понять і термінів: Друга світова війна, Велика вітчизняна війна, «блискавична війна».
25. Дайте визначення таких понять і термінів: «новий порядок», рух Опору, колабораціонізм, Голокост.
26. Дайте визначення таких понять і термінів: антигітлерівська коаліція, Другий фронт, «Велика трійка», корінний перелом.
27. Дайте визначення таких понять і термінів:
    - ООН,
    - НАТО,
    - Нюрнберзький і Токійський воєнні процеси.

Тема 2

США ТА КАНАДА У 1945 Р.— НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

УРОК 8

США у 1945–1960-ті рр.

Мета: розкрити причини зміцнення міжнародного статусу США після Другої світової війни, наростання консервативних тенденцій у внутрішньополітичному житті, визначити особливості внутрішньої і зовнішньої політики американських адміністрацій в 40–50-ті роки XX ст., характеризувати масовий рух афроамериканців 60-х років: розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, робити висновки, працювати з різноманітними історичними джерелами, висловлювати власну точку зору; виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Поміркуйте, чому США вийшли із Другої світової війни сильною країною.
2. Назвіть найважливіші напрями зовнішньої політики США міжвоєнного періоду.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Сполучені Штати Америки (США) — президентська республіка, федерація (50 штатів, столичний округ Колумбія). Столиця — місто Вашингтон. Президента — голову уряду і держави — обирають раз на чотири роки. Законодавча влада — двопалатний конгрес (сенат і палата представників). За владу борються дві партії — Демократична і Республіканська.

Упродовж Другої світової війни в житті США відбулися докорінні зміни. Воєнні дії розгорталися за тисячі кілометрів від їхньої

території, країна не зазнала лиха і руйнувань, пов'язаних з війною. Порівняно невеликими були й людські втрати на фронтах — вони становили 292 тис. військових і 10 тис. цивільного населення.

США не тільки не виснажили свої матеріальні ресурси, а, навпаки, стали єдиною країною, яка в ході війни суттєво збільшила свою економічну та військову могутність.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Зміцнення міжнародного статусу США після Другої світової війни*

Учитель характеризує повоєнне становище в США, учні складають тезовий конспект.

▸ *Особливості повоєнного становища*

1. Порівняно незначні втрати в роки війни — фінансово-економічний і воєнно-політичний лідер західного світу.
2. Національний дохід за роки війни збільшився удвічі, у США було зосереджено 73 % світового запасу золота.
3. США випускали 50 % обсягу світової продукції.
4. Основні конкуренти або тимчасово вибули з боротьби (Німеччина, Японія), або потрапили у фінансово-економічну залежність (Велика Британія, Франція).
5. США володіли атомною зброєю і впливали на хід подій в усіх регіонах світу завдяки сучасному флоту і військово-морським базам.
6. Швидко розвивались електротехнічна, хімічна галузі промисловості.

Проблеми: високий рівень безробіття, розгортання страйкового руху, боротьба національних меншин за свої права, реконверсія (перехід промисловості на мирні рейки).

Висновок. США заволоділи новими ринками, збільшили експорт товарів і капіталу, створили велику «імперію долара».

▸ *Напрями зовнішньої політики*

1. Протидія посиленню впливу СРСР.

Створення НАТО	«Доктрина Трумена»	«План Маршалла»
04.04.1949 р.	1947 р.	1947 р.
Мета: колективна оборона від агресії	Під виглядом допомоги Греції та Туреччині створити плацдарм проти СРСР і соцкраїн	Програма відбудови і розвитку Європи після Другої світової війни

2. Боротьба з СРСР за вплив на Китай і Корею.

3. Вплив на Латинську Америку.
4. Загострення відносин з СРСР, початок «холодної війни».

⏩ *Внутрішня і зовнішня політика американських адміністрацій в 40–50-х рр.*

У ч и т е л ь. Першим повоєнним президентом після смерті Ф. Д. Рузвельта став Г. Трумен (1945–1952). За Рузвельта він обіймав пост віце-президента. Аптекар за фахом, він не мав ні досвіду, ні авторитету свого великого попередника, проте саме він висунув доктрину американського лідерства у світі, головними інструментами якої стали монополія на ядерну зброю, економічне та технічне лідерство США після Другої світової війни і політика «стримування комунізму». Ця політика стала основою зовнішньополітичного курсу адміністрації Трумена з 1946 р. і, відповідно, була спрямована на загострення відносин з СРСР. Зазначений зовнішньополітичний курс було відтворено у проголошеній у березні 1947 р. так званій «доктрині Трумена» про право США втручатися у внутрішні справи зарубіжних країн у разі виникнення небезпеки для їх демократичного (капіталістичного) розвитку. Одночасно було запроваджено з метою економічної допомоги країнам Західної Європи і поширення на них політичного впливу США «план Маршалла», висунутий Державним Секретарем США Д. Маршаллом у червні 1947 року.

Робота з таблицею

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ТРУМЕНА

Проблеми, що постали	Заходи щодо їх розв'язання
У повоєнний період спостерігають: • скорочення державних замовлень; • зменшення попиту на робочу силу; • зменшення заробітної плати; • зростання страйкового руху; • невдоволення підприємців діяльністю профспілок (вони вимагали їх «приборкання»)	Оголосив «справедливий курс»: • реконверсія (перехід промисловості на мирні рейки); • «Солдатський білль про права» 1945 р. — пільги в освіті, кредитуванні житла і бізнесу; • закон Тафта–Хартлі 1947 р. — обмеження прав профспілок; • 1947 р. було створено Раду національної безпеки, Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), реорганізовано військові органи. Закон про перевірку на лояльність державних службовців 1947 р. — виявлення «підривних» організацій, пошуки «ворогів» американської нації — «маккартизм» з 1950 р.

Запитання

Як би ви охарактеризували ці заходи?

Робота з документом

Закон Тафта–Хартлі (23.06.1947 р.)

З метою доповнити Національний закон про трудові відносини (Закон Вагнера), полегшити посередництво у спорах, що впливають на ділову активність, урівняти відповідальність наймачів і організацій, що наймають і т. ін., Національний закон про трудові відносини з урахуванням внесених доповнень передбачав таке:

З боку наймача безчесно:

3) вдаватися до дискримінації у наближенні і продовженні строків найму з метою сприяти або протидіяти участі у будь-яких трудових організаціях...

5) відмовлятися від колективних переговорів з представниками тих, хто наймається...

З боку трудової організації або її представників буде безчесно:

4) брати участь або сприяти і заохочувати тих, хто наймається до будь-якого наймача, до участі у страйку...

6) змусити або поставити вимогу будь-якому наймачу, щоб він визнав або вів переговори з робітничою організацією як з представником своїх робітників...

...Вважається протизаконним для будь-якої особи, що перебуває на службі Сполучених Штатів або будь-якого агентства Сполучених Штатів, включаючи повністю належні урядові корпорації, брати участь у будь-якому страйку. Будь-яка особа, що перебуває на службі Сполучених Штатів або будь-якого такого агентства, що взяла участь у страйку, буде негайно усунена від роботи, позбавиться становища державного цивільного службовця і не буде знову допущена до служби Сполучених Штатів Америки або їх агентств протягом трьох років...

Узагальнена схема аналізу документа

1. Хто автор документа? Що відомо про нього (про них)?
2. Коли був написаний цей документ? Яке значення мала поява цього документа?
3. Які факти наведені в тексті? Які висновки з них можна зробити?
4. Чому було створено закон?

Робота над поняттям

М а к к а р т и з м (1950–1954 рр.) — реакційна політична течія (за прізвищем сенатора Джозефа Маккарті — голови сенатської підкомісії з питань розслідування антиамериканської діяльності).

У ч и т е л ь. 9 лютого 1950 р. ексцентричний сенатор Д. Маккарті, розглядаючи комуністичну революцію в Китаї, заявив: «Шість років тому у сфері впливу СРСР перебувало 180 млн осіб... Тепер уже 800 млн осіб опинилися під абсолютною владою Радянської Росії — зростання на 400 % ». Ця промова стала сигналом для активізації діяльності антикомуністичних сил. У вересні 1950 р. було прийнято закон «Про внутрішню безпеку». Почалися гоніння та арешти лідерів Комуністичної партії США.

Запитання

1. Чи був маккартизм закономірним явищем?
2. Чому маккартизм не став довготривалою тенденцією? (*По-перше, у США була відсутня масова база для комуністичного руху; по-друге, неабияке значення мали успіхи США у протистоянні СРСР на зовнішньополітичній арені; по-третє, у середині 1950-х рр. спостерігалося потепління міжнародного становища.*)

У ч и т е л ь. Провали реформаторської діяльності демократів сприяли зростанню авторитету республіканської партії. Популярний національний герой Ейзенхауер (головнокомандуючий військами союзників в Європі під час Другої світової війни) став офіційним кандидатом від республіканців на посаду президента. Вибори 1952 р. перетворилися на особистий тріумф Д. Ейзенхауера.

Робота з таблицею

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА Д. ЕЙЗЕНХАУЕРА

Внутрішня політика	Зовнішня політика
• Обмеження державного регулювання і втручання у справи бізнесу; • покращення матеріального становища більшості американців; • різке зменшення золотого запасу країни до рівня 1940 р.; • помітне відставання темпів зростання економіки від інших розвинених країн; • періодичні спади в розвитку економіки; • розгортання НТР; • міністерство оборони — Пентагон — одна із найвпливовіших сил країни: військові витрати досягали 60 млрд доларів	• Закінчення у 1953 р. Корейської війни; • неучасть у воєнних конфліктах; поліпшення відносин з СРСР (у 1959 р. відбувся візит лідера СРСР М. Хрущова до США); • США підтримали Францію під час війни в Індокитаї; • взяли участь в створенні 1954 р. СЕАТО — блоку держав Південно-Східної Азії та прилеглих до неї районів Тихого океану; • продовжували генеральну лінію для досягнення ядерної переваги над СРСР і зменшення його впливу у світі

Завдання

Ознайомтеся з політикою Д. Ейзенхауера і назвіть позитивні і негативні ознаки його внутрішньої і зовнішньої політики США.

⏩ *Масовий рух афроамериканців у 60-х рр. XX ст.*

У ч и т е л ь. Початок 60-х років ознаменував новий етап руху афроамериканців — масову боротьбу за:

- соціальні права;
- справжнє громадянське рівноправ'я;
- доступ до політичної влади.

У 1960–63 рр. у південних штатах США було проведено безліч масових «рейдів свободи» проти всіх форм расової дискримінації. 28 серпня 1963 р., після завершення загальнонаціонального маршу учасників боротьби за цивільні права афроамериканців, у Вашингтоні біля меморіалу Лінкольна відбувся мітинг за участі 250 тис. осіб. У цих подіях виявилася єдність чорних і білих трудящих, що, на думку М. Кінга, було обов'язковою умовою для успішної боротьби за свободу та рівність негрів.

Найважливішим результатом піднесення негритянського руху було прийняття в 1964–65 рр. актів про громадянські права негрів. Але якими б не були ці важливі закони, вони мало що змінили в реальному економічному становищі темношкірого населення. Тому в середині 60-х рр. почався новий етап в розвитку руху афроамериканців, який відрізнявся крайньою жорстокістю боротьби, повстаннями в чорних гетто багатьох міст Півночі.

У квітні 1968 р. в Мемфісі (Теннессі) від кулі найманого вбивці загинув темношкірий громадський діяч Мартін Лютер Кінг. Водночас розпочалася кампанія жорстоких переслідувань лідерів «Чорних пантер». Активну участь у ній взяли і репресивні органи федерального уряду. Загибель М. Кінга не була марною. Підсумком його діяльності стала законодавча заборона всіх видів расової дискримінації.

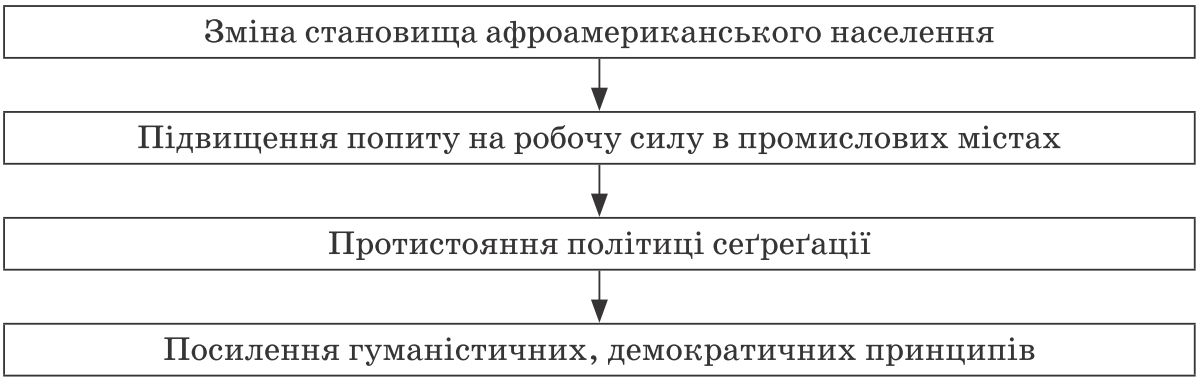
Робота зі схемою

Учні креслять у зошитах разом з учителем схему (див. с. 55).

У ч и т е л ь

- «Довге гаряче літо» 1967 р. — повстання темношкірого населення по всій Америці.
- 4 квітня 1968 р. — убивство лідера руху афроамериканців Мартіна Лютера Кінга у м. Мемфіс, штат Теннессі.
- Квітень 1968 р. — повстання темношкірого населення майже по всій Америці, його придушення за допомогою національної гвардії, поліції та армійських підрозділів.

РУХ АФРОАМЕРИКАНЦІВ У 60-х рр. XX ст.

Висновок. Наростання расових проблем у країні, в'єтнамська війна та невтішні наслідки боротьби з бідністю стали основними причинами поразки демократів під час президентських виборів у листопаді 1968 року.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Як змінилася роль США у світі після Другої світової війни?
2. Якими були наслідки маккартизму для розвитку США?
3. Чому маккартизм не перетворився на довготривалу тенденцією?
4. Чим відрізнялася зовнішня політика демократів і республіканців у 1940–1950-ті рр.?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний матеріал підручника і записи в конспекті.

УРОК 9

США в 60–90-х роках XX ст.

Мета: охарактеризувати особливості внутрішньої і зовнішньої політики американських адміністрацій 60–90 років XX ст., описувати роль провідних політичних діячів цього періоду, пояснити причини загострення внутрішньополітичної боротьби у 70-ті рр., визначити суть «рейганоміки»; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити, робити висновки, працювати з різноманітними історичними джерелами інформації; висловлювати особисту точку зору; виховувати в учнів зацікавлення історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які наслідки мали президентство Трумена та Ейзенхауера для країни?
2. Як би ви діяли задля подолання проблем країни в післявоєнний час?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Для США 60-ті роки були періодом масштабного впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, значної структурної перебудови в економіці, а також подальших змін у галузі найманої праці. Економічна демократія, конкуренція, стимул персонального матеріального інтересу відкривали широкі можливості для наукових пошуків і їх негайної реалізації у виробництво.

Для сучасних Сполучених Штатів Америки характерним стало потужне поширення неексплуататорської (у традиційному розумінні цього поняття) власності на знаряддя та засоби виробництва, коли власник і працівник нерідко виступають як одна особа.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

У ч и т е л ь. У 1960 р. президентом США було обрано представника Демократичної партії 43-річного Джона Кеннеді. Син мільйонера, дипломата, католик за віросповіданням, Дж. Кеннеді під час Другої світової війни був офіцером флоту США, а в повоєнний час — членом палати представників. Він переконував американців в тому, що лише він зможе подолати кризу в країні.

Заручившись підтримкою своєї сім'ї і, зокрема, братів (один — міністр юстиції, другий — сенатор), президент оголосив програму «Нові рубежі» як продовження лінії Рузвельта. У цей час Америка переживала не найкращі часи: за темпами зростання виробництва США відстали від Західної Європи та Японії, безробіття сягало 7 %, падала конкурентоспроможність американських товарів. «Ми прийшли до керівництва країною після 7 місяців кризи, 3,5 років стагнації, 7 років в'ялого економічного зростання, 9 років падіння фермерських доходів», — говорив новий президент.

Перемога Дж. Кеннеді на виборах пожвавила реформаторську діяльність. Було вжито заходів для стимулювання економічного зростання.

Суть нової програми полягала у відродженні Америки як світового лідера за рахунок розширення функцій держави в економіці та зменшенні інфляції. В її основу було покладено ідеї неолібералізму (неокейнсіанства) економістів Дж. Гелбрейта і Геллера.

Багатообіцяюча кар'єра Дж. Кеннеді була несподівано перервана: 22 листопада 1963 р. у Далласі його було вбито. До сьогодні так остаточно і не з'ясовано, хто вбив президента і хто стояв за спиною вбивць. Новим президентом США став Ліндон Джонсон.

Робота з таблицею

Учні заповнюють таблицю, опрацьовуючи відповідний текст підручника.

Демократ Дж. Кеннеді (1961–1963) Концепція «нових рубежів»		**Демократ Л. Джонсон (1963–1968)** «Безкомпромісна війна проти бідності в Америці»	
Внутрішня політика	**Зовнішня політика**	**Внутрішня політика**	**Зовнішня політика**
Збільшення капіталовкладень в економіку. Оптимальне використання досягнень НТР. Підвищення кваліфікації та освіти працівників усіх рівнів, мінімальної погодинної оплати праці. Допомога збіднілим фермерам	Намагання збільшити вплив США на перебіг подій у світі. Не допустити поширення комунізму у світі. Карибська криза 1962 р. Спроби зменшити напруження в міжнародних відносинах	Закон «Про війну проти бідності». Реалізація програми виявилася малоефективною. Спад в економіці	1964 р. — початок масштабних бойових дій у В'єтнамі

Висновок. Друга половина 60-х років стала для США роками перелому. Завершився цикл підйому в економіці, який у ринковому господарстві, як правило, чергується зі спадом виробництва. Подальше зростання державних витрат загрожувало диспропорціями в економіці. Почалося зниження виробництва, і президент Джонсон вимушений був збільшити податки та скоротити на 6 млрд доларів федеральні витрати. Ширилося невдоволення серед населення.

У ч и т е л ь. У 70-ті роки XX ст. президентами США були Р. Ніксон (1968–1974), Дж. Форд (1974–1976), Джеймс Картер (1976–1980).

Робота з таблицею

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ РОЗВИТКУ США в 70-ті роки

Політичні ознаки	Економічні ознаки	Зовнішня політика
• Часта зміна президентів; політична криза: Уотергейтська справа; • корумпованість політиків; • спад активності суспільно-політичних рухів, профспілкового руху; • поява руху «зелених»	• Зниження темпів господарського зростання; інфляція; • перехід на ресурсозберігаючі технології; • другий етап НТР — автоматизація, застосування ЕВМ; • освоєння космічного простору — 1969 р. — висадка на Місяць	• Послаблення зовнішньополітичних позицій США; • початок розрядки міжнародної напруженості; • підписання документів, що закріплювали принцип міжнародного співіснування, скорочення озброєнь

Матеріали до уроку

У ч и т е л ь. На чергових президентських виборах 1972 р. Р. Ніксона було обрано президентом на новий термін. Зрештою, демократи, як і в 1968 р., здобули перемогу на виборах до конгресу, зберігши стійку більшість в обох його палатах. «Поділене правління» — виконавча влада належала республіканцям, а законодавчу контролювали демократи — породжувало чимраз більшу напруженість між цими владними структурами. Як і його попередники, Р. Ніксон прагнув розширення президентських повноважень. Не раз він діяв в обхід законодавчого органу. Роздратовані цим палати конгресу нерідко «провалювали» внесені президентом законопроекти (зокрема, стосовно урядових асигнувань) та пропоновані ним кандидатури на урядові посади, а президент, у свою чергу, часто-густо накладав вето на ухвалені палатами законопроекти.

Найбільш рельєфно протистояння виконавчої та законодавчої гілок влади проявилось у так званій «уотергейтській справі». Під час виборчої кампанії 1972 р. у штаб-квартирі Демократичної партії, що розміщувалася у вашингтонському кварталі Уотергейт, поліція затримала групу зловмисників, які намагалися встановити підслуховуючу апаратуру. Спочатку на цей, здавалося б, дріб'язковий епізод не звернули особливої уваги, і він анітрохи не перешкодив Р. Ніксону здобути перемогу. Однак після виборів було оприлюднено факти про те, що президент і його найближче оточення не тільки були поінформовані щодо згаданої акції, але й всіляко намагалися

затушувати цей неприємний інцидент. Вибухнув гучний скандал, ця справа стала предметом розслідування у Конгресі та вищих судових інстанціях.

Що ж до самого Р. Ніксона, то слідство у його справі зайшло так далеко, що конгрес розпочав процедуру імпічменту — усунення президента з обійманої ним посади. За такої ситуації Р. Ніксону не залишалося нічого іншого, як піти у відставку (серпень 1974 р.), наступним президентом став Дж. Форд.

Попри те, що «уотергейтська справа» була не просто роздута засобами масової інформації, а й спрямовувалася політичними колами, зацікавленими у «поваленні» Р. Ніксона, тим не менше, ця кампанія сколихнула всю американську громадськість. У ширшій перспективі вона пішла на користь суспільству: розслідування «уотергейтської справи» засвідчило непохитність засад американської демократії й те, що у правовій державі ніхто не може безкарно зловживати владою, у тому числі й президент.

Дж. Форд «амністував» Р. Ніксона, якому загрожував судовий процес. Громадська думка піддала за це нового президента гострій критиці. Не дуже вдалою виявилася й економічна політика Дж. Форда. Не найкращим чином складались його відносини з конгресом.

На президентських виборах 1976 р. переміг кандидат від Демократичної партії Джеймс Картер — колишній губернатор штату Джорджія. Він наголошував на своїй непричетності до корумпованої вашингтонської верхівки, афішував близькість до простолюду, побожність (за віросповіданням — баптист), підкреслював важливість дотримування у політиці високих моральних норм і правил. Після виборів до конгресу демократи зберегли більшість в обох палатах.

Запитання

1. В одній зі своїх промов Кеннеді говорив: «Не питайте мене, що для вас зробила Америка, а спитайте себе, що ви особисто зробили для Америки». Як ви розумієте це висловлювання?
2. У чому виявилося загострення внутрішньополітичної боротьби у США в 70-ті роки?

У ч и т е л ь. На роки президентства Дж. Картера припало особливе нарощування Радянським Союзом своєї військової могутності, розширення ним військово-політичного впливу в деяких державах Африки і навіть Латинської Америки. Дж. Картера американці звинувачували в тому, що його адміністрація дозволила СРСР випередити Сполучені Штати в гонці озброєнь, тим самим розширивши

свою експансію у світі. Президентові дорікали, що його реакція на радянське вторгнення в Афганістан була недостатньо рішучою. Відтак за Дж. Картером закріпилася репутація слабкого і невдалого президента.

На виборах 1980 р. перемогу здобув представник Республіканської партії Рональд Рейган, людина, яка відновила міць США і залишила помітний слід в її історії.

⏩ США у 80–90-х рр. Рейганоміка

Біографічна довідка про Р. Рейгана

(Її заздалегідь готує учень.)

Політика, яку почав проводити Р. Рейган, дістала назву «рейганоміка», складовими якої були: підтримка приватного бізнесу, зменшення соціальних виплат, зменшення податків на доходи до 10 %, мілітаризм.

Робота з таблицею

РЕЙГАНОМІКА

Основні заходи	
Підтримка приватної ініціативи. Відмова від жорстокої регламентації бізнесу. Скорочення витрат всіх державних відомств за винятком Пентагону (військово-промислового комплексу). Зменшення федеральних витрат. Зменшення податків. Орієнтація соціальної політики на середній клас	
Результати	
Позитивні	**Негативні**
Подолання кризових явищ, покращення економічної кон'юнктури. Збільшення частки наукомістких галузей економіки. Приток іноземних інвестицій. Розширення сфери послуг. Переозброєння американської армії	Закордонні капіталовкладення перевищили американські закордонні активи. Посилення конкуренції з товаровиробниками з Європи та Японії. Зростання воєнних витрат. Зростання державної заборгованості. Посилення соціального розшарування

Робота з історичними джерелами

Зі спогадів Р. Рейгана про початок свого президентства

(Р. Рейган. Жизнь по-американски. — М., 1992. — С. 11–12.)

«У 1981 р., коли я посів президентське крісло у Білому домі, американські військові м'язи були настільки атрофовані, що на-

ша здатність успішно відбити можливу атаку з боку Радянського Союзу була дуже сумнівною: винищувачі не літали, бойові кораблі не плавали, бо хронічно не вистачало запчастин. Наші кращі сини і доньки полишали військову службу, моральний стан добровільної армії перебував в занепаді; наше стратегічне озброєння — ракети і бомбардувальники (основні наші сили стримування) — десятиліттями не модернізувалася. У той же час Радянський Союз створював свою воєнну машину, яка загрожувала перевершити нашу на будь-якому рівні.

Мені хотілося сісти за стіл переговорів, щоб покінчити з цією безглуздою політикою «взаємного гарантованого знищення», але для цього Америці, насамперед, потрібно було збільшити свою воєнну міць. Тоді ми могли б вести переговори з Совєтами з позиції сили, а не слабкості».

«Багато з того, що було зроблено за період мого президентства, принесло мені глибоке задоволення, але понад усе я пишаюсь економікою... Без економічного відродження Америка не могла знову здобути впевненість у собі і досягти колишнього рівня. Тільки оздоровлення економіки могло створити для нас такі можливості».

Із прощального виступу-звернення до нації Р. Рейгана

«Сполучені Штати знову поважають у світі і звертаються до них за керівництвом... Ми прагнули змінити країну, а змінили світ... Країни в усьому світі тепер звертаються до вільного ринку і до свободи слова і відходять від ідеологій минулого... Демократія — велике благо — також має і високу продуктивність... У цьому десятиліті ми пройшли великий шлях, і ми трималися разом у бурхливому морі. І наприкінці ми разом наближаємося до місця нашого призначення... І я можу сказати, що ми змінили ситуацію».

Запитання

1. Чим Р. Рейган мотивував необхідність переозброєння армії?
2. Які кроки були здійснені для реалізації стратегічного задуму Р. Рейгана?
3. Чи вдалося йому досягти поставленої мети?

Робота з таблицею

Зовнішня політика			
Створення СОІ	СРСР оголошений «імперією зла»	З 1985 р. — завершення «холодної війни», покращення відносин з СРСР	«Ірангейт»

«Ірангейт» — політичний скандал, суть справи якого полягала в тому, що США таємно, через посередників, постачали зброю і запасні частини одному зі своїх головних ворогів — Ірану, який вів війну з Іраком. Отримані кошти йшли на фінансування бойових загонів «контрас», що вели боротьбу проти сандиністського (прорадянського, прокубинського) режиму в Нікарагуа. Цей скандал ледь не коштував Рейгану президентського крісла.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Визначте суть «рейганоміки» й охарактеризуйте її результати.
2. Порівняйте економічну політику президентів Кеннеді та Рейгана.
3. Чому, на ваш погляд, Рейган назвав СРСР «імперією зла»? Які факти зовнішньої і внутрішньої політики радянського керівництва спричинили таку думку?

Висновок. У 1988 р. Р. Рейган залишає наступникам процвітаючу країну. Позитивні зрушення в житті США були закріплені після приходу до влади республіканця Д. Буша, який продовжив курс Р. Рейгана.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 10

США в 90-х роках XX ст. — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати внутрішню і зовнішню політику американських адміністрацій в 90-х рр. XX ст. — на початку XXI ст., описувати роль провідних американських політичних діячів цього періоду, визначати особливості українсько-американських відносин, висловлювати судження про необхідність розвитку взаємовідносин між двома країнами на сучасному етапі; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, висловлювати власну думку, критично мислити, працювати з різноманітними історичними джерелами; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Історичний диктант

1. «Нових рубежів» прагнув досягнути __ .
2. «Уотергейтський скандал» пов'язаний з президентом __.
3. Подолати бідність намагався __.
4. Карибська криза припадає на період президента __.
5. Агресія США проти В'єтнаму розпочалась за президента __.
6. Назвіть ім'я президента США, убитого 1963 року.
7. Коли американські астронавти висадилися на Місяці?
8. Назвіть ім'я лідера руху афроамериканців США в 1950–1960-ті рр.
9. Яку назву мала економічна програма президента Р. Ніксона?
10. Назвіть ім'я президента США, який започаткував політику «розрядки» у відносинах з Радянським Союзом.
11. Хто з американських президентів назвав СРСР «імперією зла»?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Наприкінці XX — на початку XXI ст. роль США у світі докорінно змінюється. Після розпаду СРСР вони залишились єдиною наддержавою. Відповідно, вся їхня політика, як внутрішня, так і зовнішня, продиктована і спрямована на підтвердження цього статусу.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *«Нова економічна філософія» Б. Клінтона*

У ч и т е л ь. Позитивні зрушення в житті США були закріплені після приходу до влади республіканця Джорджа Буша (1988–1992).

За правління Дж. Буша в міжнародних відносинах було досягнуто нових домовленостей з Радянським Союзом (згодом з Росією, Україною, Казахстаном, Білорусією) про скорочення ядерних озброєнь, було остаточно розв'язане німецьке питання (у 1990 р. Німеччина об'єдналася). Дж. Буш санкціонував агресію американських військ у Панаму під приводом боротьби з наркоманією (1989 р.). Найбільшим його досягненням стала перемога у війні з Іраком 1991 року (операція «Буря в пустелі»).

Проте в американців почали з'являтися сумніви щодо політики республіканців, особливо щодо їх нібито надмірного захоплення зовнішньополітичними проблемами, і новим президентом у 1993 р. став лідер демократичної партії Б. Клінтон, навколо якого було

створено імідж такої собі «людини з натовпу», яка живе інтересами пересічного американця.

Перші кроки нової адміністрації в царині економіки свідчили про відхід Клінтона від рейганоміки. До посилення державного регулювання підштовхнули труднощі та спад в економіці, що намітилися в момент приходу Клінтона до влади. Нова адміністрація вдалася до збільшення податків на великий бізнес, боролася проти монополізму. Водночас надавалися субсидії транспорту, впроваджувалися наукомісткі технології. За допомогою економічних важелів становище вдалося виправити. Американська економіка почала розвиватися досить інтенсивно.

Зусилля дипломатії США були спрямовані на ядерне роззброєння та інтеграцію в демократичний світ колишніх тоталітарних країн.

На наступних президентських виборах, що відбулися у листопаді 1996 р., знову переміг Б. Клінтон. Діяльність адміністрації Клінтона виявилася настільки ефективною, що її не змогли затьмарити скандальні історії, пов'язані з президентом, які в іншому випадку призвели б до імпічменту.

Робота з таблицею

ПРЕЗИДЕНТСТВО БІЛЛА КЛІНТОНА 1992–2000 рр.

Внутрішня політика	Зовнішня політика
План «економічного відродження» США та зростання добробуту американців: • створення нових робочих місць за рахунок державних інвестицій у розвиток інфраструктури; • охорона навколишнього середовища; • будівництво житла; • реформа систем освіти та охорони здоров'я; • безперервне зростання економіки США. Профіцит бюджету. Виникають проблеми, пов'язані з особистим життям президента. Це спричинило ініціацію процедури імпічменту	Головна увага приділялась проблемам боротьби з тероризмом, наркобізнесом. Проводилися «миротворчі операції» в «гарячих точках» планети (Югославія, Сомалі, Камбоджа, Близький Схід) з метою забезпечення національних інтересів США. Процес налагодження відносин з новими незалежними державами, які виникли на теренах колишнього СРСР та Югославії

У ч и т е л ь. Вибори 2000 р. були особливими в історії США: вони стали випробуванням для американської демократії, зокрема системи виборів. За кандидата від демократів Ела Гора було подано на півмільйона більше голосів, але, враховуючи специфіку передбаченої конституцією двоступеневої процедури обрання президен-

та, переможцем було оголошено кандидата від Республіканської партії Джорджа Буша (молодшого).

Відносне економічне благополуччя дало змогу адміністрації Дж. Буша-молодшого основну увагу зосередити на зовнішній політиці. Проте активне втручання США в усі осередки політичного напруження, що виникали у світі, зумовило наростання антиамериканських настроїв.

11 вересня 2001 р. стало переломним у житті США і світу: стався терористичний акт, у результаті якого було зруйновано Світовий торговий центр у Нью-Йорку і пошкоджено будівлю Пентагона (Міністерства оборони США). США були поставлені перед необхідністю розгорнути широкомасштабну боротьбу з тероризмом. Для цього утворилась антитерористична коаліція держав світу на чолі із США. Першою серйозною акцією США стало втручання у внутрішні справи Афганістану на боці сил, що вели боротьбу із рухом Талібан (рух підтримував діяльність терористичної мережі Аль-Каїда на чолі з Бен Ладеном, на яку було покладено відповідальність за теракт 11 вересня 2001 р. та цілу низку терористичних актів). Узимку 2002–2003 рр. США розгорнули масову антиіракську кампанію з метою повалення президента Саддама Хусейна.

Війна в Іраку викликала невдоволення всередині США. Цим скористалася Демократична партія, яка 2006 р. перемогла на виборах до конгресу США. Проте адміністрація Дж. Буша-молодшого продовжувала проводити жорсткий курс.

Робота з історичними джерелами

«Ірак: війна та її наслідки». А. Гувер, керівник
Центра стратегічного розвитку Російської Федерації

«Одночасно з підготовкою антитерористичної операції проти режиму талібів і структур Аль-Каїди в Афганістані було прийнято рішення про поширення дій за напрямками і територіями, що являють стратегічний інтерес для США. Іран та Ірак є особливо цінними як джерела величезних запасів вуглеводородної сировини. Вони мають вигідне геостратегічне положення, але їх не контролює Вашингтон. Події 11 вересня надали Вашингтону історичний шанс для того, щоб під приводом боротьби з тероризмом спробувати взяти під свій контроль ці країни незалежно від того, чи стосуються вони діяльності Аль-Каїди, чи ні».

Алісон Бейлс, директор Стокгольмського інституту вивчення
проблем світу (Міжнародні відносини. — 2004. — № 5.)

«Історія з Іраком показала світові, що сьогодні США має унікальну військову і політичну міць. Американці змогли швидко, без

особливих втрат окупувати велику і далеку країну, використовуючи незначну допомогу союзників. Жодна із сусідніх з Іраком країн не насмілилася висунути претензії чи протидіяти. Країни, що були незадоволені такими діями США так і не спромоглися примусити США змінити чи відкласти свій план дій.

Але існують докази і того, що міць США не безкінечна. Американські війська, що так швидко захопили Ірак, не змогли встановити і зберегти мир. Методи управління післявоєнним Іраком виявилися заплутаними і непослідовними. Не все добре і в політичній сфері США: США і Великобританія так і не спромоглися отримати дозвіл ООН перед нападом. Їх військова операція була підтримана невеликою коаліцією прибічників США. Її не підтримала жодна організація, в тому числі і НАТО. У США почало наростати невдоволення курсом адміністрації».

Андрій Шитов, журналіст, Вашингтон
(Эхо планеты. — 2004. — № 13, квітень)

«Довіра до Америки значною мірою підірвана. Піддано сумніву й ті мотиви, якими керується Вашингтон у боротьбі з тероризмом. В Європі наростають настрої на користь посилення ролі ЄС у галузі безпеки і зовнішньої політики для створення реального механізму стримування США. Відкрита неприязнь до Америки і симпатії до її супротивників зберігаються в мусульманському світі...»

Запитання

1. Якого характеру набула війна в Іраку для США?
2. Яку роль відіграють США в сучасному світі? Чи здатні вони виконувати роль світового лідера?
3. Як висловлюються про зовнішню політику США у світі?

У ч и т е л ь. Початок нового тисячоліття приніс також і економічні проблеми для США. Країною прокотилася хвиля банкрутств великих компаній. Сталося значне падіння акцій компаній, пов'язаних з «новою економікою» (цифрові технології і програмне забезпечення), які в попередньому десятилітті засвідчували феноменальні темпи зростання. Отже, адміністрація Дж. Буша-молодшого опинилася перед загрозою економічної кризи.

У 2008 р. новим президентом США було обрано Барака Обама.

Народився 4 серпня 1961 р. у м. Гонолулу, штат Гавайї. З 2005 р. сенатор від Демократичної партії. Представляв штат Іллінойс. Це п'ятий сенатор афроамериканець за всю історію США. У 2008 р. виграв вибори президента США, перемігши республіканця Джона Маккейна. Став 44 президентом США. У своїй доповіді вже після

перемоги заявив, що його успіх на виборах — свідчення того, що в США людина, якщо має бажання, може досягти всього.

Двома основними пріоритетами офіційної зовнішньополітичної програми адміністрації Б. Обами є:

1) відновлення довіри до США та їх авторитету в мусульманському регіоні і світі загалом;
2) реалізація нового підходу до політики на Близькому Сході (у тому числі щодо Іраку та Ірану) з метою розв'язати затяжну геополітичну кризу в регіоні.

Протягом двох років правління Барака Обами відносини з Російською Федерацією змінилися на краще, більш стриманою стала політика щодо Ірану.

Проте на перші роки президентства Барака Обами припала світова економічна криза, що завдала відчутного удару по США і призвела до значного зниження життєвого рівня американців. Також йому закидають досить м'яку зовнішню політику, що зумовило падіння авторитету американського президента.

⏩ *Перспективи розвитку українсько-американських відносин*

Робота з текстом

Незалежна Україна посідала різне місце у політиці адміністрацій президентів США. Бачення ними молодої держави змінювалося, еволюціонувало залежно від подій та становища на міжнародній арені, внутрішнього життя України та власне від особливостей підходу американських адміністрацій. Часто визначальним фактором місця України в зовнішньополітичній стратегії США було те, наскільки Україна «вписувалася» чи не «вписувалася» в неї.

До кінця 1993 р. нова політика США щодо України та налагодження двосторонніх переговорів заклали основу для порозуміння між двома державами. Врешті-решт, вона призвела до підписання президентами Б. Клінтоном, Л. Кравчуком та Б. Єльциним 14 січня 1994 року у Москві тристоронньої угоди про знищення Україною всієї ядерної зброї, розташованої на її території, протягом 7 років. Ядерні боєголовки перевозилися до Росії, де їх мали дезактивувати протягом 10 місяців. Згідно з Угодою, Україна повинна була приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як без'ядерна держава, що вона і зробила у жовтні 1994 року. Значення Угоди полягало в тому, що, окрім «ядерних положень», вона налагоджувала тристоронню основу для розв'язання економічних питань та питань безпеки.

Українська громада — діаспора в США є однією з найбільш згуртованих і найбільш численних. Неабияку роль українська діаспора відіграє у налагодженні контактів та співробітництва США з Україною.

Стратегічне значення України посилюється ще й тим, що вона розглядається як один із можливих транзитних шляхів енергопостачання з Центральної Азії.

Завдання

Висловити судження про необхідність розвитку взаємовідносин між США та Україною.

V. Узагальнення та систематизація знань

У ч и т е л ь. Колишній Держсекретар США Г. Кессінджер у книзі «Дипломатія» стверджує: «Кінець «холодної війни» породив ще більшу спокусу переробити світ за американським зразком і подобою... Завершення «холодної війни» створило ситуацію, яку численні спостерігачі називають «однополюсним», або «мононаддержавним», світом. Але Сполучені Штати насправді перебувають не в такому блискучому становищі, щоб в односторонньому порядку диктувати глобальну міжнародну діяльність».

Завдання

Які події останніх років можуть стати ілюстрацією до висновків Г. Кессінджера?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 11

Канада у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати особливості політичного та соціально-економічного розвитку Канади в другій половині XX — на початку XXI ст., визначити суть проблеми Квебеку, висловлювати судження щодо необхідності розвитку українсько-канадських відносин на сучасному етапі; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, висловлювати власні судження, критично мислити; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. На чиєму боці виступала Канада в Другій світовій війні? Чому?
2. Які правові та економічні відмінності були притаманні Канаді порівняно з іншими колоніями Великої Британії?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Канада — конституційна монархія, федеративна країна, входить до співдружності країн, яку очолює Велика Британія. Глава держави — британський монарх, у Канаді його представляє генерал-губернатор, а генерал-лейтенанти — у провінціях, з яких складається ця держава. Найвищий законодавчий орган — двопалатний парламент (сенат і палата громад). Виконавчу владу здійснює уряд на чолі з прем'єр-міністром. Столиця — м. Оттава. За владу борються ліберальна та прогресивно-консервативна партії.

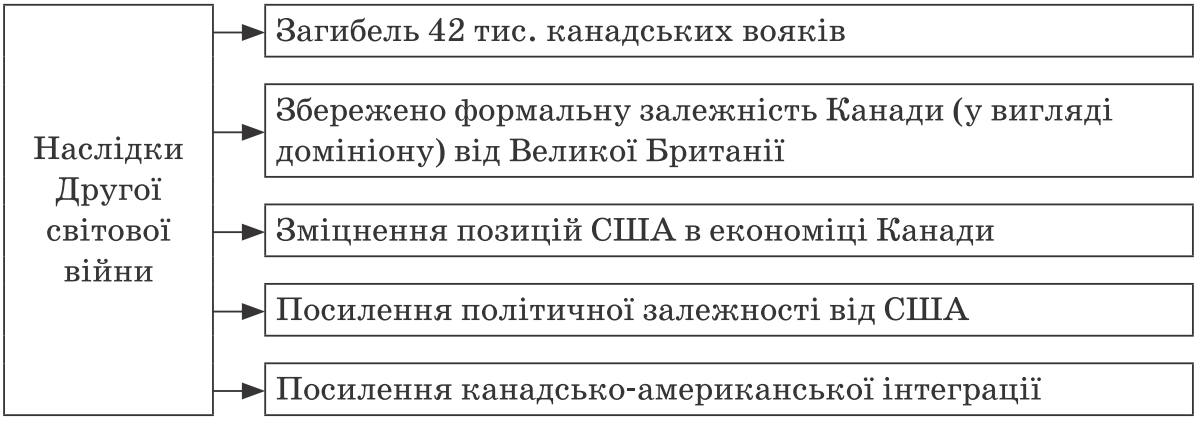
Канада, яка була англійським домініоном, взяла активну участь у Другій світовій війні на боці Антигітлерівської коаліції. Війна дала поштовх економічному зростанню Канади: країна перетворилася на індустріальну державу. Економічне піднесення, що розпочалось у роки війни, тривало і в повоєнний період. Стимулом до цього стало швидке зростання кількості населення (в основному за рахунок емігрантів), а відповідно, і збільшення внутрішнього ринку, освоєння території.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Наслідки Другої світової війни для Канади. Політичний та соціально-економічний розвиток у другій половині XX — на початку XXI ст.*

У ч и т е л ь. У ході Другої світової війн, під час якої Канада не зазнала важких втрат, національний дохід країни зріс удвічі, і вона вийшла на третє місце серед промислово розвинених країн, перетворившись на високорозвинену індустріальну державу, активного учасника міжнародної політики. Скориставшись послабленням Великої Британії, Канада фактично домоглася національної незалежності, хоча в економічному плані ставала дедалі більш залежною від США. Так, протягом 1945–1956 рр. США збільшили свої довгострокові капіталовкладення в Канаді більш ніж в 2,5 раза — до 13 млрд доларів.

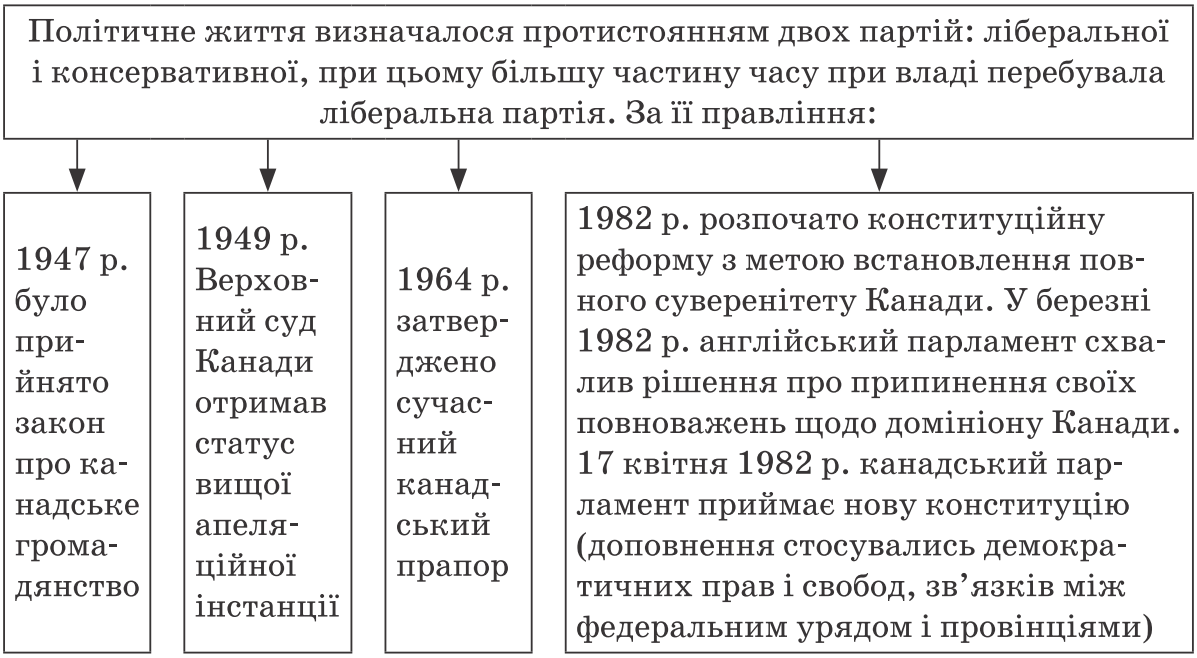
Робота зі схемою

▸ *Динаміка політичного життя*

- ...–1948 р. — М. Кінг (ліберал)
- 1948–1957 рр. — Л. Сен-Лоран (ліберал)
- 1957–1963 рр. — Д. Дифенбейкер (консерватор)
- 1963–1968 рр. — Л. Пірсон (ліберал)
- 1968–1979 рр. — П. Е. Трюдо (ліберал)
- 1979 р. — Д. Кларк (консерватор)
- 1980–1983 рр. — П. Е. Трюдо (ліберал)
- 1984–1993 рр. — Б. Малруні (консерватор)
- 1993–2003 рр. — Ж. Кретьєн (ліберал)
- 2003–2006 рр. — П. Мартін (ліберал)
- З 2006 р. — С. Гарпер (консерватор)

Робота зі схемою

▸ *Особливості економічного розвитку*

У ч и т е л ь. Багата на корисні копалини (нафту, газ, нікель, уран), провідні галузі промисловості — нафтова, газова, лісова.

Має високий рівень ефективності сільського господарства (наприклад, може забезпечити продовольством 100 млн осіб, тобто в 4 рази більше ніж населення Канади на початку 90-х рр.).

Має тісні економічні зв'язки зі США: 70 % експорту припадає на США, відбувається економічна інтеграція — домовленість про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою.

Проте спостерігається нерівномірність розвитку між процвітаючими західними провінціями (Альберта, Британська Колумбія) і бідними східними (Нью-Брансвік, Нова Шотландія).

Канада входить до «Великої сімки» економічно розвинених держав і має великі потенційні можливості для подальшого економічного розвитку (2 % світового виробництва).

У зовнішній політиці тримає курс на зміцнення атлантичної солідарності в рамках НАТО (з 1949 р. Канада членом цієї організації). Проте Канада з деяких питань має відмінну від США думку. Так, Канада відмовилася вступити до Організації американських держав (ОАД), не припинила дипломатичні й торговельні відносини з Кубою, підтримала вимогу визнання КНР. На початку 1960-х рр. у канадському суспільстві спалахнула гостра дискусія щодо розміщення американської ядерної зброї в країні і перебування канадських військ в Європі. Прем'єр-міністр Д. Дифенбейкер виступив категорично проти, але більшість міністрів його Кабінету висловилась «за». Це спричинило урядову кризу.

Із 1993 р. при владі в країні перебували ліберали, які здійснили ряд реформ, спрямованих на оздоровлення фінансової системи країни. Починаючи з 1998 р. фінансовий рік завершувався з профіцитом бюджету. Додаткові кошти було спрямовано на різноманітні програми і погашення боргів. На період правління лібералів припадає й завершення структурної перебудови економіки Канади — створення наукомістких галузей виробництва за рахунок скорочення сировинних галузей. Поглибились інтеґраційні процеси із США, основу яких складає Північноамериканська згода про вільну торгівлю (НАФТА) (США, Канада, Мексика). Обіг канадо-американської торгівлі найбільший у світі — 1 млрд дол. на день. Успіхи Канади в розвитку економіки вражаючі: на сьогодні за рівнем економічного розвитку вона посідає сьоме місце, за рівнем життя — перше.

Запитання та завдання

1. Як змінилося становище Канади після Другої світової війни?
2. Назвіть провідні партії Канади.
3. Коли країна остаточно здобула суверенітет?
4. Дайте характеристику зовнішньополітичного курсу Канади.

⏩ *Проблема Квебеку*

У ч и т е л ь. У 60-ті рр. XX ст. провінція Квебек почала претендувати на збільшення своєї частки в політичному та економічному житті Канади. У провінції з'явилися сепаратистські організації, які виступали за відокремлення Квебеку від Канади. Деякі із сепаратистських організацій діяли терористичними методами. Найяскравішим проявом сепаратистських настроїв населення Квебеку стало бойкотування візиту британської королеви Єлизавети II 1964 року. Частково проблему Квебеку намагався розв'язати лідер ліберальної партії франко-канадець П. Трюдо, якого 1968 р. було обрано прем'єр-міністром Канади. З його ініціативи 1969 р. парламент ухвалив закон про надання французькій мові статусу другої державної на федеральному рівні.

Значно більше франко-канадців ставали державними службовцями. На потреби розвитку провінції почали виділяти додаткові кошти. Сьогодні «квебекський націоналізм» здебільшого має «лінгвістичну» спрямованість і цілком позбавлений ксенофобського, расового відтінку.

Складання тез за розповіддю вчителя

- У Канаді проживає 44 % англомовного населення і 28 % франкомовного населення, переважна частина франкомовного населення проживає у провінції Квебек (82 % населення провінції);
- провінція економічно розвинена, але існує чимало проблем (безробіття серед франкомовного населення, перевага в бізнесі належить англомовному населенню);
- 1968 р. була створена Квебекська партія, метою діяльності якої є вихід Квебеку із Канади, було утворено Фронт визволення Квебеку, який здійснює терористичні акти проти урядовців та англомовного населення;
- 1980 р. було проведено 1-й референдум (40 % проголосувало за вихід із Канади);
- Канадський уряд іде на поступки, здійснює дуже гнучку політику, акцентуючи зусилля на запровадженні двомовності у провінції. Тому 1982 р., коли в державі відзначали свято Кон-

ституції, де були відсутні положення про рівноправ'я франко-канадців та англо-канадців, у Квебеку були приспущені прапори на знак трауру;

- 1995 р. було проведено 2-й референдум (49,4 % проголосували за вихід із Канади), але виникли проблеми — індіанці та ескімоси, які живуть у Квебеку, загрожують виділити свої резервації в разі виходу провінції зі складу Канади.

⏩ *Українсько-канадські відносини*

У ч и т е л ь. Українська діаспора в Канаді — одна з найчисленніших (понад 1 млн чоловік). У 90-ті роки українсько-канадська діаспора збільшилася за рахунок притоку нових емігрантів, а також через те, що чимало громадян Канади після проголошення незалежності України уперше визнали своє українське походження. Найбільше жителів українського походження проживає у провінціях Британська Колумбія, Саскачеван, Онтаріо, Альберта, Манітоба, Квебек. Після розпаду СРСР Канада вітала утворення нових незалежних держав. Однією з перших — 2 грудня 1991 р. — вона визнала незалежність України та встановила з нею дипломатичні відносини. У січні 1999р. прем'єр-міністр Канади Жан Кретьєн відвідав Україну. Візит завершився підписанням семи двосторонніх угод та меморандумів.

Представники української діаспори утворили ряд своїх організацій:

- Конгрес українців Канади (КУК) — національна координаційна рада, що об'єднує більшість українських політичних, громадських і церковних організацій;
- Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК) — громадсько-політичний координаційний орган.

У Канаді 47 % української діаспори — православні, 32 % — греко-католики, 21 % — римо-католики. Тут виходять українські газети і журнали: «Український голос», «Новий шлях», «Життя і слово», «Батьківщина». Після проголошення незалежності з'явилося чимало нових можливостей для розширення культурно-освітніх, наукових зв'язків канадських українців з Батьківщиною. Налагоджуються зв'язки бізнесменів Канади з Україною, українськими економічними центрами.

У Канаді встановлено пам'ятники М. Шашкевичу, І. Франку, Т. Шевченку, Лесі Українці, В. Стефанику, жертвам Голодомору, Чорнобилю, писанці.

Метод «Прес»

Висловіть судження щодо необхідності розвитку українсько-канадських відносин на сучасному етапі

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Як би ви розв'язали проблему Квебеку?
2. Як можна покращити українсько-канадські відносини?

Висновок. У повоєнні роки Канада пройшла шлях від англійського домініону до суверенної держави, яка забезпечує гідний рівень життя для своїх громадян. Увійшовши до сімки найбільш розвинених краї світу, Канада щороку відіграє дедалі відчутнішу роль у світі.

І хоча країні не вдалось уникнути серйозних внутрішніх проблем, головною з яких є національна (проблема Квебеку), завдяки енергійним діям урядів більшість проблем вдалося розв'язати.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника та конспект.

Тема 3

КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (1945 Р. — ПОЧАТОК XXI СТ.)

УРОК 12

Наслідки Другої світової війни для країн Західної Європи. Німеччина в другій половині XX ст. — на початку XXI ст.

Мета: проаналізувати внутрішню та зовнішню політику провідних країн Західної Європи у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.; визначити причини, суть і наслідки реалізації плану Маршалла; схарактеризувати сутність німецького «економічного дива», передумови та наслідки об'єднання Німеччини, інтеґраційні процеси в Європі; дати оцінку ролі окремих особистостей в історії на прикладі Г. Коля; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити, висловлювати власні судження, виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Робота за картою

1. Які країни Європи було визволено від гітлерівської окупації радянською армією?
2. Які країни було визволено військами союзників?
3. Де проходила лінія, що розділила територію Європи «залізною завісою» 1946 року?

Бесіда

Які наслідки для Німеччини мала Друга світова війна?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Після Другої світової війни країни Західної Європи швидко відновили економіку за допомогою кредитів, наданих США згідно з планом Маршалла, прийнятим 1948 року. Долаючи

труднощі і кризи, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія зміцнювали ринкову економіку, демократичні і правові засади державного ладу. На міжнародній арені країни Західної Європи виступали як союзники США, прибічники «холодної війни» з СРСР, активні члени НАТО, учасники європейської інтеґрації.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Наслідки Другої світової війни для провідних країн Західної Європи. План Маршалла*

Учитель. Під час Другої світової війни економіка багатьох європейських країн, особливо Німеччини, була зруйнована, було знищено цілі міста з їх виробничими потужностями.

За цих умов 5 червня 1947 р. Державний Секретар США Дж. Маршалл виступив у Гарвардському університеті з програмою відновлення та розвитку Європи. Ця програма, що дістала назву «план Маршалла», передбачала: надання допомоги економіці США, яка полягала у зменшенні перенасиченості ринку товарами й капіталами, полегшенні проведення реконверсії; забезпечення відродження економіки Європи шляхом зміцнення європейської демократії та, що не менш важливо, недопущення подальшої радянської експансії в Європу.

Робота зі схемою

Див. с. 77.

Запитання

1. Ознайомтеся з таблицею і скажіть, які умови надання допомоги за планом Маршалла були неприйнятні для країн Східної Європи і чому.
2. Назвіть позитивні і негативні наслідки прийняття країнами Західної Європи допомоги за планом Маршалла.
3. Чиї інтереси задовольняв план Маршалла в першу чергу?

Робота над поняттям

Європейська інтеграція — процес утворення нового типу міждержавних відносин, що розпочався після Другої світової війни і забезпечив країнам Західної Європи високі темпи економічного розвитку, соціально-політичну стабільність та безпеку.

Учитель

- Липень 1947 р. — створення Комітету європейського економічного співробітництва (для реалізації «плану Маршалла»).

ПЛАН МАРШАЛЛА ТА ВІДБУДОВА ЕКОНОМІКИ ЄВРОПИ

Офіційний автор — Дж. Кетлетт Маршалл — начальник Генштабу США. Проголошений 5 червня 1947 р. і погоджений із представниками найбільших монополій і банків. *Мета:* надання допомоги потерпілим від війни європейським країнам

↓

Відмовились СРСР, Албанія, Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія, Чехословаччина, Фінляндія

↓

Взяли участь 16 країн: Велика Британія, Франція, Італія, Португалія, Ірландія, Греція, Нідерланди, Ісландія, Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Туреччина, Австрія, Данія, Швеція, Норвегія

↓

Ці країни повинні були, проаналізувавши економічні втрати, скласти заявки на американську допомогу. Але ця допомога здійснювалась лише за умов:

- відмови від націоналізації промисловості;
- надання свободи приватному підприємництву;
- одностороннього зниження митних тарифів на імпорт американських товарів;
- виведення комуністів зі складу уряду;
- обмеження торгівлі з країнами соціалістичної орієнтації

↓

До 1951 р. європейським країнам за планом Маршалла була надана допомога обсягом 17 млрд дол. Це — продукти, одяг, паливо, промислове обладнання, сировина і промислові товари

↓

Внаслідок реалізації «плану Маршалла»:

- відбулось швидке відновлення економіки країн Західної Європи на принципах розвитку ринкових відносин;
- стабілізувалось їхнє внутріполітичне становище;
- посилились інтеграційні процеси.

Згодом план перетворився на програму надання допомоги військового характеру і призвів до повоєнного розколу Європи, формування військово-політичного блоку західних держав, розгортання «холодної війни», посилення залежності західноєвропейських держав від США

- 5 травня 1949 р. — створення Ради Європи — міжнародної міжурядової організації.
- Квітень 1951 р. — створення Європейського об'єднання вугілля і сталі.
- 1957 р. — створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) — «Спільний ринок».

- Грудень 1957 р. — створення Європейського товариства з атомної енергії (Євроатом).
- 1960 р. — створюється асоціація вільної торгівлі.

Підсумок. У повоєнні роки в Європі переважали інтеґраційні процеси.

⏩ *Створення ФРН і НДР. Німецьке «економічне диво»*

У ч и т е л ь. Німеччина після Другої світової війни була поділена на чотири зони окупації між державами антигітлерівської коаліції. Союзники домовилися про проведення в окупаційних зонах політики «4 Де» (денацифікації, декартелізації, демілітаризації, демократизації). Але насправді кожен проводив власну політику, і це створило передумови для наступного розколу країни.

Робота з порівняльною таблицею

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

На Заході	На Сході
Створення єдиної зони окупації (Бізонії) у 1946 р., після приєднання французької зони в 1948 р. — Тризонії	СРСР починає прискорену побудову соціалізму в своїй зоні (створення держсектору, аграрна реформа)
Відродження діяльності таких партій, як ХДС, ХСС, СДПН	Відродження КПН (на чолі — В. Пік), СДПН, пізніше об'єднані в СЕПН
Надано допомогу за планом Маршалла і у червні 1948 р. — проведено грошову реформу Л. Ерхарда	СРСР забороняє наземне сполучення між Західною Німеччиною і Західним Берліном (блокада до травня 1949 р.), запровадження в обіг східної марки
У Тризонії 31 травня 1949 р. вступає в силу Конституція, згідно з якою в серпні проходять вибори до бундестагу, у вересні — вибори президента (Т. Хейса) і канцлера (К. Аденауера). 20 вересня 1949 р. офіційно проголошено Федеративну Республіку Німеччину (ФРН)	Створено Німецьку Національну Раду (аналог парламенту), яка 7 жовтня 1949 р. проголошує створення Німецької Демократичної Республіки (НДР), 10 жовтня 1949 р. — обрано президента (В. Піка) і прем'єр-міністра (О. Гротеволя)

Запитання

1. Коли та за яких умов відбувся розкол в Німеччині?
2. У чому основні відмінності в політичному й соціальному устрої ФРН і НДР?
3. Спрогнозуйте причини економічного відставання НДР.

Робота з історичним джерелом

Девіс Н. Історія Європи. — М. : Транзит-книга, 2004.

«24 червня 1948 р., скориставшись відсутністю в «Угоді про статус окупованого Берліна» своїх конкретних зобов'язань щодо забезпечення транспортним зв'язком західних секторів міста, Радянський Союз перекрив транспортні артерії Західного Берліна і Західної Німеччини. НАТО було за прорив блокади Берліна. Британські та американські транспортні літаки забезпечували двомільйонне місто паливом, продовольством та сировиною, яких воно потребувало. Для цього було здійснено 277 264 рейси. Щодня з неба «звалювалося» 8 000 тонн вантажів. Врешті-решт, радянське керівництво 12 травня 1949 р. віддало наказ про зняття блокади».

Запитання

Про які реалії відносин між союзниками йдеться в документі?

У ч и т е л ь. У перші роки урядування Аденауера було проведено економічні реформи, результатом яких стало стрімке зростання приросту промислової продукції (9,6 % на рік), зростання обсягу виробництва у чотири рази до 1965 р. Такі темпи розвитку дістали назву німецьке «економічне диво» — Німеччина вийшла на одне з перших місць у світі. Автори реформ — канцлер ФРН Аденауер і міністр економіки Л. Ерхард, який став у 1963 р. другим канцлером Західної Німеччини.

▸ *Економічні реформи*

1. Встановлення вільних цін.
2. Запровадження державою гнучкої кредитної та податкової політики.
3. Ставка на дрібний і середній бізнес.
4. Розвиток нових галузей промисловості через режим «сприяння».

Ці реформи потрапили на сприятливий ґрунт: допомога за планом Маршалла, відсутність військових видатків до 1956 р., наявність дешевої робочої сили (після репатріації 9 млн німців зі Східної Пруссії), надзвичайні зусилля німців (найдовший робочий тиждень у Західній Європі — 52 год), менталітет (працьовитість, цілеспрямованість, охайність, дисциплінованість). Як наслідок: середньорічний приріст промислової продукції становить 10 % (коли у США — 4 %, Великій Британії — 3 %), обсяг промислового виробництва до 1965 р. зріс у 4 рази, за рівнем економічного розвитку ФРН виходить на одне з перших місць у світі. Погіршення становища в НДР спонукало до втечі німців до ФРН через Західний Берлін (у відповідь було споруджено Берлінський мур 13 серпня 1961 р.).

1970 р. укладено договір з СРСР, Польщею про визнання кордонів. 1972 р. — укладено договір з НДР про добросусідські відносини і кордони. 1973 р. ФРН і НДР стають членами ООН.

Протягом 1982–1998 рр. канцлером ФРН був Г. Коль, який проводив політику неоконсерватизму. Відбувається скорочення державних видатків на пенсійне забезпечення, охорону здоров'я і освіту. Але засади системи соціального забезпечення залишалися недоторканними.

▸▸ *Об'єднання Німеччини*

У ч и т е л ь. У 80-х рр. поступово зростає невдоволення населення НДР всевладдям СЄПГ та органів держбезпеки, відсутністю елементарних громадянських прав і свобод, цензурою, забороною приватних поїздок до ФРН та інших західних країн, ізоляцією НДР від вільного світу. 70–80-ті роки — період політичної і економічної кризи. 1989 р. — початок «оксамитової» революції, що завершилася об'єднанням двох Німеччин в єдину державу 3 жовтня 1990 р. У листопаді 1989 р. пала Берлінська стіна.

Робота з таблицею

ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ОБ'ЄДНАННЯ

Здобутки	Проблеми
Остаточне падіння «залізної завіси» як в Європі, так і у світі в цілому. Об'єднання німецького народу в демократичній державі. Щорічне асигнування урядом ФРН 150 млрд марок для подолання кризи й перебудови економіки «нових земель». Поліпшення ситуації з 1994 р.	Болісний процес переходу від соціалізму до капіталізму, переведення всього господарства й укладу життя східних німців на ринкові рейки, що було пов'язано з: • тимчасовим згортанням виробництва; • безробіттям; • зниженням рівня соціальної захищеності. Поширення серед широких верств населення «нових земель» ФРН почуття розчарування, апатії і навіть ностальгії за старими часами. Активізація праворадикальних, неонацистських сил. Великий вплив на Німеччину світової економічної кризи

Запитання

Які наслідки мало об'єднання Німеччини для її економічного розвитку і світової співдружності?

▸▸ *Українсько-німецькі відносини*

У ч и т е л ь. 17 січня 1992 р. Німеччина визнала незалежність України. За цей час були реалізовані такі спільні проекти, як ре-

конструкція залізниці Львів — Варшава — Берлін, було налагоджено виробництво в Україні зернозбиральних комбайнів; надання Німеччиною інвестицій на перебудову енергетики, на вуглевидобування України, участь німецьких фірм у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. У чому полягала суть плану Маршалла?
2. Завдяки чому сталося можливим «німецьке економічне чудо»?
3. Висловіть судження щодо необхідності розвитку українсько-німецьких відносин на сучасному етапі.

VI. Домашнє завдання

Опрацюйте відповідний параграф підручника.

УРОК 13

Велика Британія в другій половині XX ст. — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати внутрішню і зовнішню політику урядів Великої Британії в другій половині XX ст. — на початку XXI ст., пояснити причини трансформації Британської колоніальної імперії, визначити основні складові тетчеризму, «третього шляху» Т. Блера, сучасне становище у країні; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити, працювати з різними історичними джерелами; виховувати інтерес до історії.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які наслідки для Великої Британії мала Перша світова війна?
2. Визначте, які території входили до складу Британської імперії в 1919–1945 рр.
3. Які політичні партії визначали внутрішню і зовнішню політику країни у міжвоєнний період?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (Англія, Шотландія, Уельс, Північна Ірландія) становить собою конституційну монархію. Глава держави — спадковий монарх, з 1952 р. — королева Єлизавета II. Столиця — м. Лондон. Законодавча влада належить монархові і двопалатному парламентові (палата лордів, палата громад). Виконавча влада — Кабінет Міністрів на чолі з прем'єр-міністром. За владу борються дві партії — лейбористи та консерватори.

Після Другої світової війни, у ході якої Великобританія втратила 25 % національного багатства, основною проблемою країни була відбудова зруйнованої економіки. Здійснити це було надзвичайно важко: у 1946 р. державний борг, що збільшився за роки війни у 3 рази, складав 23,7 млрд фунтів стерлінгів.

Лейбористи і консерватори, що змінювали одне одного біля державного керма, пропонували різні варіанти відродження величі країни. Але стати лідером у повоєнному світі Великобританії не судилося.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Внутрішня і зовнішня політика лейбористських і консервативних урядів у 40–70-х рр. XX ст.*

У ч и т е л ь

- 1945–1951 рр. — К. Еттлі (лейборист)
- 1951–1955 рр. — У. Черчилль (консерватор)
- 1955–1957 рр. — А. Іден (консерватор)
- 1957–1961 рр. — Г. Макміллан (консерватор)
- 1961–1964 рр. — А. Д. Хьюм (консерватор)
- 1964–1970 рр. — Г. Вільсон (лейборист)
- 1970–1974 рр. — Е. Хіт (консерватор)
- 1974–1976 рр. — Г. Вільсон (лейборист)
- 1976–1979 рр. — Д. Каллаген (лейборист)

Уряд Еттлі здійснив націоналізацію Англійського банку, вугільної промисловості, залізничного транспорту, електроенергетики, газової промисловості та ще ряду важливих галузей британської економіки. При цьому всі власники націоналізованих підприємств дістали від уряду компенсацію. Розширилась сфера державного регулювання економіки, було запроваджено нову систему соціального страхування, розгорнулася масштабна програма житлового будівництва,

запроваджено національну службу охорони здоров'я (безкоштовну). Але втілення в життя цих програм вимагало значних видатків. На поч. 50-х рр. це зумовило фінансово-економічні труднощі.

Уряди консерваторів у своїй внутрішній політиці робили більший акцент на індивідуалізмі, заохоченні приватної ініціативи, провели часткову денаціоналізацію. Але рішучої відмови від курсу Еттлі не відбулося.

Лейбористські уряди 1964–1970 рр. Г. Вільсона та 1976–1979 рр. Д. Каллагена у своїй соціально-економічній політиці потрапили в «зачароване коло»: націоналізація, розширення соціальних програм, прогресивне оподаткування — погіршення економічної ситуації, темпи реформ уповільнюються — згортання соціальних програм, обмеження росту заробітної плати. На додаток, відбулося загострення ситуації в Ольстері: до 6 графств Північної Ірландії було введено англійські війська. Між ними та Ірландською республіканською армією — ІРА (таємною екстремістською організацією католиків) розпочинається тривале кровопролитне протистояння.

Наприкінці 60-х років загострилась ірландська проблема. Після надання Ірландії незалежності в складі Великобританії залишилось шість графств Північної Ірландії, заселених переважно протестантським населенням. Католицька меншість Ольстера почала в 1968 р. боротьбу за громадянські права. У 1969 р. в Ольстер було введено англійські війська для наведення порядку. У відповідь на території Північної Ірландії таємна організація Ірландська республіканська армія (ІРА) розв'язала терор проти англійських солдат. Жертвами взаємної жорстокості дедалі частіше ставало цивільне населення. Хвиля насильства перекинулась і на інші райони Великобританії.

Запитання

1. Які економічні і соціальні реформи проводив лейбористський уряд К. Еттлі?
2. Назвіть особливості економічного і соціального розвитку Великої Британії в 50–70-х роках.

— Реформи лейбористів призвели до надмірного зростання державних витрат і різкого збільшення дефіциту державного бюджету, зниження рівня життя.

Робота з таблицею

Див. с. 84.

Запитання

Як ви оцінюєте зовнішньополітичний курс лейбористів і консерваторів?

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА В 40–70-х рр.

Правління лейбористів	Правління консерваторів
Американці дістали право розташовувати на англійській території ядерну зброю. Покладено початок деколонізації, і з 1947 р. в офіційних документах термін «Британська імперія» змінюється на «Британська співдружність». Велика Британія дотримується принципу атлантизму. У 1964–1970 рр., 1974–1979 рр. Велика Британія поглиблює економічні, культурні зв'язки із СРСР та іншими соціалістичними країнами. 1975 р. Г. Вільсон від імені Великої Британії підписує Заключний акт Наради у Гельсінкі	Велика Британія не зраджує принципам атлантизму. Однією із перших заявляє про небезпеку крайнощів «холодної війни» і виступає з ініціативою нормалізації відносин з СРСР. Триває еволюція Британської колоніальної імперії у Співдружність. І тільки в період 1970–1974 рр., коли при владі були консерватори, відбулося певне загострення відносин із СРСР (через шпигунство). У 1973 р. Велика Британія допущена в ЄЕС, але за досить жорстких умов

⏩ *Трансформація Британської колоніальної імперії*

У ч и т е л ь. Фінансові труднощі сприяли перемозі у 1951 р. консерваторів на чолі з У. Черчиллем. Головне завдання свого правління він сформував у фразі: «Я не хочу бути присутнім на похоронах Британської імперії». Основні заходи уряду У. Черчилля: збереження статусу великої держави, створення власної ядерної зброї, збереження якомога більшої частини Британської імперії, стримування розпаду імперії.

У. Черчиллю вдалося зупинити розпад імперії, закріпити статус Англії як великої держави, але він не зумів подолати всіх негативних явищ, що накопичились у країні.

Деколонізація виявила всі слабкі сторони Англії. Зусилля, спрямовані на збереження імперії сприяли консервації відсталості. Після поразки в 1956 р. агресії Англії, Франції та Ізраїлю проти Єгипту (операція «Мушкетер») Великобританія взагалі відмовилась від спроб врятувати імперію. Останньою спробою зберегти вплив в колишніх колоніях стало зміцнення Британської Співдружності націй. В Європі консерватори намагались зміцнити позиції Англії, створивши Європейську асоціацію вільної торгівлі, що було своєрідною противагою ЄЕС. Невдачі як у внутрішній, так і в зовнішній політиці призвели до «англійської хвороби»: Англія щороку втрачала свої позиції великої держави.

Складові «англійської хвороби»:

- постімперський синдром;
- економічне відставання, втрата колишніх позицій;
- ольстерська проблема;
- «егоїзм» профспілок.

Робота з таблицею

ЛІКВІДАЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ІМПЕРІЇ

Рік	Подія
1947 р.	Поділ британцями Індії на дві незалежні держави — Індію та Пакистан
1948 р.	Визнання незалежності о. Цейлон (нині — Шрі-Ланка)
1957 р.	Проголошення незалежності Гани
1960 р.	Проголошення незалежності Нігерії
1962 р.	Проголошення незалежності Уганди
1963 р.	Проголошення незалежності Кенії та Малайзії
1964 р.	Проголошення незалежності Танзанії, Замбії

⏩ *М. Тетчер. Тетчеризм*

У ч и т е л ь. 4 червня 1979 р. був сформований уряд на чолі з Маргарет Тетчер. Новий уряд енергійно вдався до заходів, які, на думку М. Тетчер, повинні були оздоровити англійську економіку та фінанси. Політика уряду дістала назву «тетчеризм».

Робота з таблицею

ПРАВЛІННЯ УРЯДУ М. ТЕТЧЕР

Основні заходи
Жорсткі заходи у боротьбі з інфляцією — скорочення державних витрат, апарату та соціальних програм. Підтримка приватного підприємництва як основи економіки. Відмова від жорстокої регламентації бізнесу. Денаціоналізація (приватизація) нафтової промисловості, авіапромисловості і вантажного транспорту, частини комунальної власності. Обмеження прав на страйки, звуження сфери діяльності профспілок. Зменшення податкових ставок, збільшення опосередкованих податків. Перегляд соціальних програм. Підтримка приватної освіти і охорони здоров'я

Результати	
Позитивні	**Негативні**
Подолання кризових явищ, покращення економічної кон'юнктури. Високі темпи економічного зростання. Надходження іноземних інвестицій. Структурні зміни в економіці на основі наукомістких технологій. Модернізація традиційних англійських галузей промисловості: суднобудівної, металургійної, вугледобувної тощо. Скорочення державного сектору, підвищення його рентабельності. Низькі темпи інфляції. Бездефіцитний бюджет. Більшість англійців стали власниками нерухомості. Пожвавилась економічна активність населення. Зменшилось безробіття	Подорожчання комунальних послуг та транспорту. Широкий страйковий рух. Зростання воєнних витрат. Структурне безробіття (зумовлене структурними змінами в економіці)

Робота над поняттям

М о н е т а р и з м — економічна теорія, згідно з якою кількість грошей в обігу є визначальним чинником формування господарської кон'юнктури й існує прямий зв'язок між змінами обсягу грошової маси в обігу та величиною валового національного продукту.

У ч и т е л ь. Політика кабінету М. Тетчер відзначалась твердістю і рішучістю, вона враховувала реальні потреби часу. Наприклад, приватизація відбувалась не «обвально», а в кілька етапів: у 1979–1984 рр. майбутнім власникам продавали активи компаній, частину їх перетворювали на «публічні» корпорації. У 1984–1989 рр. акціонерами колишніх державних компаній стали індивідуальні власники. Із 1989 р. головна увага зосередилась на економічній ефективності приватизованих підприємств.

Тетчер рішуче виступила проти так званого «егоїзму» профспілок — страйків, що призводили до неконтрольованого підвищення заробітної плати і зростання темпів інфляції. Із березня 1984 р. до березня 1985 р. тривав страйк шахтарів, який зазнав поразки. У 80-ті роки в країні значно послабився профспілковий рух, чисельність британського конгресу тред-юніонів скоротилась у півтора раза. Водночас знизився авторитет лейбористської партії. Позитивний вплив на економічний розвиток мав зроста-

ючий видобуток нафти у Північному морі (близько 100 млн т. щорічно), що повністю задовольняло потреби Англії. Політичний курс кабінету М. Тетчер забезпечив зниження рівня інфляції, скорочення безробіття. Знову підвищились темпи розвитку британської промисловості. Зріс добробут населення, особливо середніх верств.

15 листопада 1985 р. була укладена англо-ірландська угода про Ольстер, згідно з якою Ірландія діставала право брати участь в управлінні Північчю. Проте проблема тероризму залишилась, оскільки прихильники ІРА продовжували свою діяльність. У 1994 р. ІРА оголосила про перемир'я, але на початку 1996 р. знову пролунали вибухи.

У зовнішній політиці консерватори однозначно підтримували політику атлантичної солідарності. Коли 1979 року загострилася міжнародна ситуація, Великобританія приєдналась до жорстких антирадянських заходів. Тетчер твердо і рішуче відстоювала інтереси Великобританії в ЄЕС. У зовнішній політиці М. Тетчер завоювала широку популярність у країні після успішного завершення конфлікту з Аргентиною навколо Фолклендських островів (1982 р.). Аргентинські війська, які окупували острови, капітулювали перед англійськими військами. Втрати Англії в цій війні: загинуло 250 осіб, 6 військових кораблів, 10 літаків. Аргентина втратила 500 осіб, кілька кораблів понад 70 літаків. Ця перемога продемонструвала відродження духу Англії і сприяла перемозі Тетчер на позачергових виборах.

Однак наприкінці 80-х років уряд Тетчер зіткнувся з низкою гострих проблем: європейська економічна інтеграція, протести населення проти запровадження «подушного» податку та ін. У керівництві консерваторів загострились суперечності, особливо після того, як колишній міністр кабінету М. Тетчер М. Хазелтайн виступив з критикою політики «залізної леді». У листопаді 1990 р. Тетчер пішла у відставку. Новим прем'єр-міністром став Джон Мейджер, який прагнув зберегти досягнення «тетчеризму». Тривале перебування при владі консерваторів (18 років), які вже нічого не могли запропонувати нового, набридло англійцям. Їхні здобутки (зменшення податків, приватизація тощо) почали ставити їм у провину. На цій хвилі зневіри в консерваторах на виборах 1 травня 1997 р. лейбористи здобули переконливу перемогу, отримавши абсолютну більшість місць в обох палатах парламенту. Новим прем'єр-міністром став Тоні Блер, наймолодший в історії Англії XX ст. політик.

⏩ *Велика Британія на початку XXI ст.*

У ч и т е л ь. Т. Блер відразу взявся за реформи, які можна назвати радикальними. Реформування зачепило конституційний устрій Великобританії. Сформовано регіональні парламенти в Шотландії та Уельсі. Важливим кроком стало поступове реформування палати лордів з метою перетворення її на орган, до якого обирають, а не який призначають. Передбачено взагалі змінити систему виборів до англійського парламенту.

Уряд лейбористів не обмежився конституційними реформами. Ним започатковано реформи в системі освіти, охороні здоров'я. На теперішній час система охорони здоров'я і освіти вважаються одними з кращих у світі, випередивши французьку та німецьку.

Важливим здобутком Т. Блера стало підписання Угоди про політичне врегулювання Ольстерської проблеми. Основний зміст цього документа полягає в тому, що Ірландія відмовилася від возз'єднання з Північною Ірландією, а Великобританія надала право Північній Ірландії на самовизначення аж до відокремлення, якщо за це проголосує населення на референдумі. Угода передбачає припинення насильства, запровадження самоуправління (Північноірландська асамблея), здачу зброї і проведення референдуму про статус Північної Ірландії.

Важливим досягненням лейбористів сьогодні є подолання безробіття. Кількість безробітних серед молоді не перевищує декількох тисяч чоловік, тоді як за період правління консерваторів воно сягало 3 млн осіб. Також уряду Блера вдалось приборкати інфляцію і значно збільшити соціальні витрати. Зараз економіка Англії посідає четверте місце у світі.

До свого активу лейбористи можуть записати і те, що вперше за повоєнні роки значно зменшилися показники злочинності.

Опоненти лейбористів консерватори, у свою чергу, твердять, що в разі зміни світової кон'юнктури широка соціальна політика може стати для Англії серйозним ударом, тому слід бути ощадливішими.

У зовнішній політиці як консерватори, так і лейбористи чітко координують свою політику зі США, беруть участь майже в усіх зовнішньополітичних акціях американців (війна проти режиму С. Хусейна в Іраку тощо). У рамках Європейського Союзу нерідко посідають особливу позицію.

У 2007 р. новим прем'єр-міністром Великобританії призначено Гордона Брауна. Він має репутацію поміркованого євроскептика, належить до соціал-демократичного крила Лейбористської партії (на відміну від соціал-ліберала Блера).

Великобританія була однією з перших країн, яка підтримала перебудову в СРСР. Після розпаду СРСР вона визнала незалежність України.

Запитання

Визначте позитивні наслідки перебування при владі Т. Блера.

V. Узагальнення та систематизація знань

Заповніть таблицю «Реформи лейбористів і консервантів».

Реформи лейбористів	Реформи консерваторів

Бесіда

1. У чому суть проблеми Ольстеру?
2. Чому лейбористи перемогли на виборах 1997 р.?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 14

Франція у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати соціально-економічний і політичний розвиток Франції в другій половині XX ст. — на початку XXI ст.; визначати особливості зовнішньої політики, називати причини встановлення П'ятої Республіки, характеризувати діяльність провідних політиків Ш. де Голля, Ж. Ширака; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, працювати з історичними джерелами, критично мислити, висловлювати власну точку зору, виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які фактори визначили зовнішньополітичний курс країни у міжвоєнний період?

2. Чому зазнала поразки спроба Франції організувати колективну безпеку за участі східноєвропейських країн і СРСР?
3. Які політичні сили складали основу руху Опору у Франції?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Франція з 1958 р. — президентська республіка, унітарна держава. Столиця — м. Париж. Президент — голова уряду і держави. Законодавча влада належить двопалатному парламенту (національні збори і сенат). До складу Франції входять «заморські департаменти» (Мартініка, Гваделупа та ін.).

Під час Другої світової війни Франція зазнала величезних економічних збитків, внаслідок яких рівень промислового виробництва у 1944 р. складав 38 % від довоєнного. Гостро постало питання: якими методами відбудовувати країну? Почалась жорстока політична боротьба між лівими партіями на чолі з ФКП, які вважали, що потрібна націоналізація промисловості, з одного боку, і правими партіями, що виступали категорично проти націоналізації, — з іншого.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Соціально-економічний та політичний розвиток Четвертої Республіки*

У ч и т е л ь. Після Другої світової війни у Франції загострюється боротьба між численними політичними угрупованнями і партіями, частина з яких під час окупації співпрацювала з нацистами. Зростає вплив комуністів і соціалістів, а також утвореної в листопаді 1944 р. католицької партії «Народно-республіканський рух» (МРП). У Франції протягом 1944—1946 рр діяв Тимчасовий уряд, який очолив генерал Шарль де Голль. До складу уряду увійшли представники партій, що брали участь у русі Опору, а також антифашисти, які перебували в еміграції.

13 жовтня 1946 р. була затверджена Конституція Четвертої республіки і сформовано уряд на чолі з П. Рамадьє.

Робота з історичним джерелом

«Франція в XX ст. Всесвітня історія»

«У 1946 р. було прийнято Конституцію Четвертої республіки — найбільш демократичну за всю історію Франції. У країні запроваджувалось загальне виборче право, гарантувались права на працю, відпочинок, соціальне забезпечення та освіту. Країна проголошувалась парламентською республікою. Головну роль у житті країни

мав відігравати двопалатний парламент, який обирав президента з обмеженими повноваженнями.

Вибори 1946 р. до нового парламенту закріпили провідну роль у політичному житті країни ФКП, СФІО, МРП».

Запитання

1. Яку форму правління встановлено у Франції за Конституцією Четвертої республіки?
2. Чому Конституцію Четвертої республіки вважають найбільш демократичною за всю історію Франції?

Робота з таблицею

ФРАНЦІЯ ЗА ЧАСІВ ЧЕТВЕРТОЇ РЕСПУБЛІКИ

Внутрішня політика	Зовнішня політика
Політика «програмування економічного розвитку»: • надання кредитів підприємцям; • надання податкових пільг; • державні замовлення тощо	Приєднання до плану Маршалла. Входження до НАТО. Колоніальна війна в Індокитаї 1946–1954 рр. («брудна війна»). Колоніальна війна в Алжирі 1954–1962 рр. Участь в інтервенції проти Єгипту 1956 р.

Висновок. Режим Четвертої республіки не був стабільним. Значний вплив на розвиток внутрішньополітичних процесів мала «холодна війна». ФКП підтримувала СРСР, і це неодмінно впливало на роботу парламенту й уряду. За 1946–1958 роки в країні змінилось 14 урядів. Наростало напруження між комуністами і соціалістами, що згодом призвело до розриву відносин між цими партіями. Знижувався життєвий рівень населення. Промисловці були невдоволені проведенням політики націоналізації.

Політика Четвертої республіки спричинила постійні зміни урядів, зростаючу інфляцію, наслідком чого стало повне розчарування французів у владі. Це, у свою чергу, зумовило загострення політичної ситуації у країні, що призвело до падіння республіки.

⏩ *Становлення П'ятої Республіки. Травневі події 1968 р. Шарль де Голль*

Учитель. У 1958 р. за умов чергової урядової кризи Національні збори призначають Шарля де Голля прем'єр-міністром, схвалюють представлені ним законопроекти про розширення повноважень президента з метою забезпечення політичної стабільності як умови економічного і соціального прогресу країни.

Після цього обидві палати парламенту були розпущені. Четверта Республіка стала історією.

Того ж року було проведено референдум про зміну форми правління — на питання про встановлення президентської республіки 80 % населення проголосувало «за».

Після цього було прийнято нову Конституцію, згідно з якою Франція ставала президентською республікою.

Робота з історичними джерелами

«Франція в XX ст. Всесвітня історія»

«1958 р. став переломним в історії Франції. 1 червня 1958 р. де Голль отримав надзвичайні повноваження й одразу розпустив парламент. У вересні на референдумі французи схвалили Конституцію, розроблену де Голлем. За новою Конституцією розширялися права президента, якого обирали на 7 років. Президент дістав право видавати ордонанси, які мають силу закону, призначати прем'єр-міністра та інших посадових осіб, розпускати національні збори. Президент є головнокомандувачем збройних сил. У країні було запроваджено нову виборчу систему. Був змінений адміністративно-територіальний поділ країни. Колонії перетворювались на заморські департаменти.

Найбільшою партією став деголлівський Союз за нову республіку. Друге місце посіли прихильники де Голля, які не увійшли до Союзу, — незалежні. Ці дві партії посіли домінуюче становище в парламенті. У грудні 1958 р. де Голля було обрано президентом».

Запитання

Порівняйте основні положення конституцій Четвертої і П'ятої республік. У чому відмінність конституції, підготовленої де Голлем?

Висновок. Нова конституція Франції, прийнята 28 вересня 1958 р., значно звузила повноваження парламенту і суттєво розширила права президента. Глава держави практично отримав можливість одноосібно визначати внутрішню і зовнішню політику країни. 21 грудня 1958 р. президентом Французької республіки було обрано Шарля де Голля, прем'єр-міністром став М. Дебре (1959–1962).

У ч и т е л ь. Оцінюючи створення П'ятої республіки, демократичні сили Франції вважали, що це «режим особистої влади» генерала де Голля. Прихильники генерала створили нову політичну партію «Союз на захист нової республіки» (ЮНР). ЮНР провела до парламенту 188 своїх представників, домігшись перемоги над іншими партіями. Головною проблемою П'ятої республіки зали-

шалася проблема Алжиру. Де Голль бачив своє завдання у відновленні величі Франції. Вона уявлялася йому могутньою державою, яка здійснює незалежну політику. Колоніалізм був перешкодою на шляху до вирішення цього завдання. 1960 р. де Голль надав незалежність 14 африканським колоніям. З Алжиром було складніше, але генерал діяв рішуче і пішов на конфронтацію з ультраколоніалістами, хоча вони й сприяли його приходові до влади. Ультра створили «Організацію таємної армії» (ОАС) і розпочали відкритий терор проти прихильників незалежності Алжиру; декілька замахів було організовано і на де Голля. Але президент спирався на підтримку більшості французів. 1962 р. було підписано угоду з Тимчасовим урядом Алжиру. Франція надала Алжиру незалежність і попрощалась із колоніальною імперією.

Режим П'ятої Республіки позначився посиленням втручання держави у сферу економіки і соціальних відносин. За допомогою державних законів, субсидій та інших пільг швидкими темпами розвивалися нові галузі, пов'язані з науково-технічним прогресом, — атомна і ракетна, виробництво ЕОМ, радіоелектроніка. Було здійснено докорінну реконструкцію металообробної, хімічної, авіаційної промисловості. Зросло виробництво товарів масового споживання (автомобілів, холодильників, телевізорів). Посилювалися заходи щодо стабілізації фінансової системи. Було проведено девальвацію франка, внаслідок чого курс іноземних валют відносно французької зріс на 17,55 %, випущено акції внутрішньої позики. У 60-ті роки практично зник зовнішньоторговельний дефіцит.

У зовнішній політиці де Голль мав на меті три основних завдання: відродити велич Франції, зміцнити її незалежність і самостійність, послабити вплив США в Європі. Негативно ставлячись до комуністичного режиму, він пішов на зближення з СРСР, щоб створити противагу США. 1966 р. президент заявив про вихід Франції з військової організації НАТО за збереження участі в політичних структурах Північно-Атлантичного блоку. Де Голль приділяв першорядну увагу модернізації збройних сил, їхньому оснащенню сучасною зброєю. Франція створила атомну бомбу, атомні підводні човни, балістичні ракети. Президент заперечував проти перетворення ЄЕС на національну організацію й наполягав на створенні «Європи батьківщин», виступав проти прийняття до ЄЕС Великої Британії, вважаючи її провідником впливу США в Європі. Здійснюючи курс на зближення з ФРН, він залишався принциповим і послідовним противником неофашистських і реваншистських тенденцій.

Запитання

1. Які наслідки для політичної і економічної стабілізації мала конституція П'ятої республіки?
2. Які зміни відбулися у зовнішній політиці Ш. де Голля?

Робота з таблицею

ТРАВНЕВІ ПОДІЇ 1968 р.

Причини	Суть	Зміст	Наслідки
Повільне зростання заробітної платні. Зростання безробіття. Зростання податків	Гостра сутичка робітничого класу і демократичних сил (барикади, акції протесту тощо), до яких приєдналися службовці та урядові війська	Початок травня 1968 р. — студентські акції з вимогою реформи вищої школи. 10 травня — розгін поліцією демонстрації студентів у Латинському кварталі Парижа. 13 травня — масові акції протесту по всій Франції й початок загального страйку робітників	Розпуск президентом Національних зборів. Введення до складу уряду лівих голлістів, які виступали з проектом соціально-економічних реформ. Відставка Ш. де Голля. Наступники: Ж. Помпіду (1969–1974), В. Жискар д'Естен (1974–1981 рр.)

Висновок. 1968-го загинула післявоєнна Франція, народилася нова — Франція Фуко, Дельоза, Деньов, Помпіду. Усі керманичі сучасної Франції, актори, режисери, композитори, письменники, правозахисники — вихідці з 1968-го. І дозволив його, не придушив Шарль де Голль. Разом із затвердженням нової Конституції та наданням незалежності Алжиру — це його найбільша заслуга. А головне — за десятиліття президентства де Голля чисельність французів збільшилось з 45 до 50 мільйонів! А це, погодьтесь, врешті-решт, найбільш досконалий показник ефективності економічних реформ.

Робота з таблицею

ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ у 70–90-ті рр.

Дата	Подія
1969 р.	Президентом Франції обраний Ж. Помпіду — прибічник «голлізму». Уряд проводить низку соціальних реформ
1972 р.	У політичному житті країни посилюється роль лівих партій, які виробили спільну програму розвитку Франції

Дата	Подія
1974 р.	Президентом Франції обраний В. Жискар д'Естен — лідер партії незалежних республіканців. Розпочався певний відхід від «голлізму» в зовнішній політиці — Франція розширила співробітництво з НАТО
1981 р.	Президентом Франції обраний Ф. Міттеран — соціаліст, прибічник націоналізації і розширення соціальних програм. Уряд зосередив зусилля на забезпеченні економічного підйому
1986 р.	На виборах в Національні збори перемогу здобув блок правих сил, їхній лідер Ж. Ширак очолив уряд. Почалася денаціоналізація, були зменшені витрати на соціальну допомогу
1988–1990 рр.	Президентом знову обраний Ф. Міттеран. Розпочалась економічна криза 1990–1993 рр.
1995 р.	Президентом Франції обраний Ж. Ширак. Посилився страйковий рух у відповідь на соціальні реформи (збільшення податків, обов'язкові сплати у фонд соціального страхування). Зростало безробіття
Наприкінці 90-х років економічне становище Франції та її міжнародна політика не зазнали радикальних змін. Франція бере активну участь в європейській інтеграції, НАТО	

⏩ *Франція наприкінці XX — на початку XXI ст.*

Учитель. 24 січня 1992 р. Франція визнала незалежність України і встановила з нею дипломатичні відносини. У 1997 р. відбувся візит Президента України Л. Кучми до Франції. Підписано нові угоди про економічне і політичне співробітництво.

З 2007 р. президентом Франції став Ніколя Саркозі. Він має аристократичні корені, його батько походить із дворянського угорського роду.

У 19 років він вступив до голлістської партії Союз демократів на підтримку республіки. Підтримував виборчу кампанія Ж. Ширака. У 28 років став наймолодшим міським мером за всю історію Франції. Був депутатом парламенту Франції.

У 1993 р. увійшов до складу уряду Едуарда Балладюра, де здобув посаду міністра з бюджету і пост офіційного представника уряду. До того ж він виконував обов'язки міністра з комунікацій, обіймав посаду міністра внутрішніх справ в уряді Жан-П'єра Раффарена. 2004 р. стає головою партії Союз за народний рух. 2005–2007 рр. — міністр внутрішніх справ і державний міністр. 6 травня 2007 р. Н. Саркозі був обраний президентом Франції, набравши 53,06 % голосів виборців.

Політологи наголошують на його лідерських рисах і харизмі. Він — правий консерватор. Виступає за зниження податків і соціальних видатків. Прибічник європейської інтеграції. Судячи з його виступів, підтримує традиційні французькі цінності світської демократичної держави, які увібрали досвід християнської цивілізації. У питанні асиміляції іммігрантів звертає увагу перш за все на їх можливість сприйняти ці цінності. Вважається прибічником США. Деякі журналісти, критично налаштовані до політики Штатів, звинувачують Саркозі в тому, що він агент ЦРУ. Опоненти вважають Саркозі лібералом або ультралібералом. Сам же він заперечує ці твердження і наголошує, що він «прагматик».

Н. Саркозі є найбільш популярним і водночас найбільш непопулярним серед правих політиків останнього часу, його особа являється предметом критики та іронії з боку лівих сил. Поширені такі феномени, як спеціальні акції «анти-Саркозі», голосування за принципом «хто завгодно, аби не Саркозі». Проте прибічники Саркозі є досить міцною і консолідуючою силою в країні.

Запитання

1. Які риси характеру дозволили Саркозі стати президентом?
2. Які цінності сповідує Франція за часів президентства Саркозі?

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які характерні ознаки соціально-економічного і політичного життя Франції в другій половині XX — на початку XXI ст.?
2. Висловіть судження щодо необхідності розвитку українсько-французьких відносин на сучасному етапі.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 15

Італія в другій половині XX століття — на початку XXI ст. Інтеґраційні процеси в Європі наприкінці XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати соціально-економічний і політичний розвиток Італії в другій половині XX — на початку XXI ст., визначити сутність італійського «економічного дива», показати особливості програми боротьби з мафією, охарактеризувати інтеграційні

процеси в Європі наприкінці XX — на початку XXI ст.; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити, працювати з різноманітними історичними джерелами, висловлювати власні судження; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Яким був суспільно-політичний устрій існцував в Італії в міжвоєнний період?
2. Які зовнішньополітичні цілі переслідував фашистський уряд Італії?
3. Проти яких країн здійснив агресію фашистський уряд напередодні і під час Другої світової війни?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Переважна частина території Італії була звільнена від фашистських військ під час антифашистської визвольної війни. Б. Муссоліні був страчений партизанами. До кінця 1947 р. Італія перебувала під окупацією англо-американськими військами та під політичним контролем союзників. Втрати Італії у Другій світовій війні склали: 450 тис. населення, у порівнянні з довоєнним рівнем удвічі скоротилося промислове виробництво, на дві третини сільське господарство. У країні панувала інфляція і «чорного ринку», 2 млн населення не мали роботи. Проте однією із головних проблем післявоєнної Італії була доля монархії.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Проголошення республіки. Італійське «економічне диво»*

У ч и т е л ь. Розгром фашизму сприяв дефашизації та демократизації Італії. До влади приходять політичні сили, які брали активну участь у русі Опору: ХДП (Християнсько-демократична партія), ІСП (Італійська комуністична партія), Ліберальна партія, Республіканська.

Але провідною партією серед них була ХДП. До 1947 р. уряд формувався на основі коаліції християнських демократів, соціалістів і комуністів саме за провідної ролі ХДП.

Король Віктор Еммануїл III ще на початку 20-х років передав владу Муссоліні і підтримував фашистів. Через те ті демократичні партії, що відігравали провідну роль у русі Опору, відкрито виступали проти монархії, й були за встановлення республіки.

2 червня 1946 р. з питання подальшої долі монархії в країні було проведено референдум. Більшість населення висловилося за встановлення республіки. Після цього король Умберто II залишив країну. Його нащадкам чоловічої статі було заборонено перебувати на території Італії (у 2002 р. цю заборону було знято італійським парламентом).

18 червня 1946 р. — Італія була проголошена республікою.

1 січня 1948 р. — було запроваджено в дію Конституцію Італійської республіки.

Робота з історичним джерелом

Конституція Італійської республіки

«Вищий законодавчий орган — парламент — обирають на п'ять років. Уряд має формувати один із лідерів партії, яка дістала відносну більшість у палаті депутатів, і він перебуває при владі доти, поки користується підтримкою парламенту. Президента обирають на спеціальному засіданні обох палат на сім років. Повноваження президента обмежені, а виконавча влада належить раді міністрів. Запроваджено суд присяжних і принцип повної незалежності судової влади».

Запитання

1. Назвіть, кому належала законодавча і виконавча влада в Італії після прийняття Конституції?
2. Спрогнозуйте зміни, що відбудуться в Італії з прийняттям Конституції.

У ч и т е л ь. 50–60-ті рр. — Італія посіла перше місце в Європі та друге місце у світі після Японії за темпами економічного зростання. Це явище дістало назву італійського «економічного дива», в основі якого були:

- зростання іноземних інвестицій;
- американська фінансова допомога за планом Маршалла;
- ефективне використання досягнень НТР;
- збереження демократичної форми правління;
- державна підтримка приватного підприємництва;
- структурна перебудова економіки.

Як наслідок, середньорічний приріст промислової продукції склав 10 %. За 1950–1963 рр. обсяг промислового виробництва

зростає в три рази (переробка нафти і газу — у 28, виробництво пластмас — у 10 разів). Італія перетворилася на високорозвинену в промисловому відношенні країну, яка мала найширшу в Європі систему соціального забезпечення.

Але наприкінці 60–70-х років виникає гостра політична криза: посилюється вплив мафії, зростає корупція, активізується «лівий» і «правий» тероризм — т. зв. «червоні бригади» і неофашистські групи.

Протягом 1969—1981 р. в терактах загинуло 386 осіб. Найбільш резонансними справами стали убивство лідера ХДП А. Моро в 1978 р. і замах на Папу Іоанна-Павла II 1982 року.

Запитання

1. Охарактеризуйте соціально-економічне становище і розстановку політичних сил Італії в перші повоєнні роки.
2. Які політичні і економічні зміни відбулися в країні після прийняття конституції?
3. Розкрийте суть «італійського економічного дива».
4. Назвіть факти, що свідчать про зростання політичної нестабільності в країні у 70–80-ті роки.

⏩ *Соціально-економічний і політичний розвиток країни наприкінці XX — на початку XXI ст.*

▸ *Політична та економічна криза*

- Прихід до влади правоцентристських урядів.
- Часті зміни урядів.
- Проведення активних правоохоронних заходів та судових процесів проти мафіозі та корупціонерів (операція «Чисті руки» 1992 р. — викриття у зв'язках з мафією та хабарництві лідерів найбільших політичних партій — ХДП, ІСП та інші.)
- Розпочинається криза старих партій, їх розкол, поява нових партій і блоків, союзів (наприклад, «Вперед, Італіє» на чолі з С. Берлусконі).
- 1993 р. — замість пропорційної запроваджено мажоритарну виборчу систему, на основі якої наступного року після розпуску парламенту було проведено вибори за новою системою.
- Прихід до влади «нової хвилі» італійських політиків — Ламберто Діні, Романо Проді, Сільвіо Берлусконі.

Робота над поняттям

У ч и т е л ь. Мафія — таємна організація, що виникла наприкінці XVIII ст. на о. Сицилія для боротьби проти сваволі поміщиків.

Згодом до мафії влилося багато декласованих елементів, і вона перетворилася на бандитську організацію.

Сьогодні мафія — специфічна система соціальних відносин, яка виявляється у стійкому існуванні й широкому розгалуженні таємної структури, що вдається до методів економічного примусу, насильства, терору та вбивств, тобто радикальних методів.

Робота з історичним джерелом

Сільвіо Берлусконі

«На початку 1994 р. Сільвіо Берлусконі вирішив залишити бізнес і зайнятися політикою. 26 січня того ж року він пішов зі своєї посади в Fininvest і створив новий політичний рух Forza Italia. На виборах 27 березня новий рух набрав найбільшу кількість голосів, а коаліція партій довкола руху Il Popolo della liberta, склала абсолютну більшість в парламенті. Надалі Президент Республіки доручив Берлусконі сформувати уряд, який було затверджено Парламентом у травні 1994 року.

На всіх рівнях, від національного до сімейного було визнано, що уряд, очолюваний Сільвіо Берлусконі, зумів досягти важливих результатів.

Від 1999 р. сам Берлусконі декілька разів поставав перед італійським судом за звинуваченням в економічних злочинах (несплата податків, давання хабара), але був повністю виправданий.

Результатами невдало спланованого входження Італії в зону євро в 2002 р. стали зростання цін, зниження купівельної спроможності населення і загострення соціальних проблем. 2002—2003 рр. відбулись масові акції протесту. Невдоволення італійців викликав і зовнішньополітичний курс Берлусконі: після терактів 11 вересня 2001 р. країна надавала активну підтримку США в Афганістані, а потім в Іраку. У квітні 2005 р. коаліція «Дім свободи» зазнала нищівної поразки на регіональних виборах, і Берлусконі, згідно з Конституцією, мав піти у формальну відставку.

Політична коаліція політичних опонентів з лівого табору виявилася нестійкою і розвалилася під тиском внутрішніх чвар через 18 місяців. На позачергових виборах 14–15 квітня 2008 р. нова партія Берлусконі «Народ свободи» та її союзники по правоцентристській коаліції здобули перемогу та отримали більшість в обох палатах італійського парламенту. Сільвіо Берлусконі став єдиним державним політиком, якому вдалося за 14 років тричі очолити італійський уряд. Із 5 травня 2008 р. Сільвіо Берлусконі офіційно склав присягу прем'єра, обійнявши цю посаду вчетверте.

У березні 2009 прем'єр-міністр Сільвіо Берлусконі оголосив про створення нової правоцентристської партії «Народ свободи». Прообразом нової політичної сили стала правляча коаліція, до якої входять партія Берлусконі «Вперед, Італіє» та права партія «Національний альянс» Джанфранко Фіні, а також деякі менші політичні організації.

За сумарними показниками державний сектор в економіці Італії на початку XXI ст. випереджає Францію і поступається лише Португалії та Греції. Суттєву роль в економіці країни відіграють такі монополії, як «Інститут промислової реконструкції», що об'єднує понад 150 підприємств машинобудівної, металургійної, суднобудівної промисловості; нафтогазове об'єднання ЕНІ у складі 160 компаній; концерн «Фіат», який забезпечує 13 % європейського автомобільного ринку; монополіст у галузі електроніки «Оліветті», а також «Монтекатіні» у хімічному виробництві.

Незважаючи на нестійкість внутрішньополітичного становища, економіка Італії у другій половині 90-х років розвивається зі щорічним приростом у 2–3 % ВВП, у перші роки XXI ст. цей показник зменшився до 1 %. Італія за загальним показником ВВП посідає в сучасному світі шосте місце». (*Вікіпедія*)

Запитання

Назвіть особливості економічного і політичного розвитку Італії на початку XXI ст.

⏩ *Інтеґраційні процеси в Європі наприкінці XX — на початку XXI ст.*

Робота над поняттям

Європейська інтеґрація — процес утворення нового типу міждержавних відносин, що розпочався після Другої світової війни і забезпечив країнам Західної Європи високі темпи економічного розвитку, соціально-політичну стабільність та безпеку.

Робота з джерелами інформації

Інтеґраційні процеси у Європі у другій половині XX ст.

- 1948 р. — створення Оборонної Організації Західноєвропейського Союзу — ЗЄС (увійшли Бенілюкс, Велика Британія, Франція).
- У 1949 р. утворення НАТО — військово-політичного союзу під егідою США (спочатку увійшло 12 країн).
- 1952 р. — угода про створення «європейської армії» як опори НАТО.

- 5 травня 1949 р. — утворення Ради Європи (міжнародної міжурядової організації, до якої увійшли 23 країни. Головні органи якої МЗС, Парламентська Асамблея, при Раді діють Комісія з прав людини і т. ін.
  ОБСЄ (виникла в результаті нарад з питань безпеки і співробітництва в Європі — перша відбулася у Гельсінкі в 1975 р.).
- 1951 р. — створення ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля і сталі).
- 1957 р. — створення Євроатому (співробітництво країн у галузі ядерних досліджень і використання атомної енергії).
- 1957 р. — створення ЄЕС — Європейської Економічної Спільноти («Спільний ринок») з метою усунення всіх обмежень в торгівлі, ліквідації перешкод для вільного переміщення «осіб, капіталів і послуг», уніфікації податкових систем, створення валютного союзу.
- 1967 р. — злиття ЄОВС, Євроатому і ЄЕС в ЄС (Європейський Союз).
- Із 1988 р. — розробка проекту нового договору про ЄС.
- 1992 р. було підписано Маастрихтський договір, що передбачав створення ЄС як економічного, валютного і політичного союзу в три етапи.
  Органи ЄС: Рада Міністрів, Європарламент, Євросуд.
- 9 листопада 1995 р. Україна стала 37 членом Ради Європи.

Завдання

Розподіліть інтеграційні процеси за напрямами: політична, військова, економічна інтеграція.

У ч и т е л ь. Процес розвитку і перетворення цих європейських співтовариств на сучасний Європейський Союз відбувався шляхом, по-перше, передачі все більшого числа функцій управління на наднаціональний рівень (поглиблення) і, по-друге, збільшення числа учасників інтеграції (розширення).

Виконавча влада	Законодавча влада		Судова влада
Європейська Комісія	Рада Європейського Союзу	Європейський парламент	Суд Європейського Союзу
Законотворча ініціатива. Виконання бюджету. Спостерігає за виконанням європейських законів та бюджетів	Розв'язує законодавчі та бюджетні питання. Укладає міжнародні договори	Розв'язує законодавчі та бюджетні питання. Контролює Комісію	Забезпечує одноманітність у інтерпретації європейських законів

Робота з таблицею

КРАЇНИ ЧЛЕНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Країна	Дата вступу	Столиця
Австрійська Республіка	1 січня 1995	Відень
Королівство Бельгія	25 березня 1957	Брюссель
Республіка Болгарія	1 січня 2007	Софія
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	1 січня 1973	Лондон
Грецька Республіка	1 січня 1981	Афіни
Королівство Данія	1 січня 1973	Копенгаген
Республіка Естонія	1 травня 2004	Таллінн
Республіка Ірландія	1 січня 1973	Дублін
Королівство Іспанія	1 січня 1986	Мадрид
Італійська Республіка	25 березня 1957	Рим
Республіка Кіпр	1 травня 2004	Нікосія
Латвійська Республіка	1 травня 2004	Рига
Литовська Республіка	1 травня 2004	Вільнюс
Велике Герцогство Люксембург	25 березня 1957	Люксембург
Республіка Мальта	1 травня 2004	Валетта
Королівство Нідерландів	25 березня 1957	Амстердам
Федеративна Республіка Німеччина	25 березня 1957	Берлін
Республіка Польща	1 травня 2004	Варшава
Португальська Республіка	1 січня 1986	Ліссабон
Румунія	1 січня 2007	Бухарест
Республіка Словаччина	1 травня 2004	Братислава
Республіка Словенія	1 травня 2004	Любляна
Республіка Угорщина	1 травня 2004	Будапешт
Фінляндська Республіка	1 січня 1995	Гельсінкі
Французька Республіка	25 березня 1957	Париж
Чеська Республіка	1 травня 2004	Прага
Королівство Швеція	1 січня 1995	Стокгольм

Завдання

1. Покажіть ці країни на карті.
2. Випишіть країни у порядку їх вступу до Європейського Союзу.

Висновок. Від перших повоєнних років в Європі переважали інтеграційні процеси — спочатку полюсні, а після розпаду так званого «соціалістичного табору» — переважно єдині у своїй спрямованості.

V. Узагальнення та систематизація знань

Завдання

Наведіть факти, які доводять, що в Італії в 50–60-х роках сталося «економічне диво».

Підсумок. Суспільно-економічний розвиток Італії другої половини XX — початку XXI ст. характеризувався економічними спадами, які змінювалися періодами піднесення. Це служило підґрунтям для політичного життя країни, яке характеризувалось частими змінами урядів, створенням і розпадом політичних коаліцій. Проте Італія досягла й міцно тримає стабільно високий рівень розвитку, є повноправним членом «Великої сімки» найвпливовіших держав світу.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 16

Урок узагальнення

Мета: узагальнити матеріал тем: «США та Канада у 1945 — на початку XXI ст.», «Країни Західної Європи (1945 — початок XXI ст.)»; характеризувати становище країн Північної Америки та Західної Європи у повоєнний період, особливості їх економічного, соціального та політичного розвитку; описувати роль провідних політичних діячів цього періоду Ш. де Голля, Ж. Ширака, М. Тетчер, Т. Блера, Г. Колля, С. Берлусконі; визначати сутність німецького та італійського «економічного дива», основні складові тетчеризму, «третього шляху» Т. Блера, пояснювати передумови та наслідки об'єднання Німеччини, причини трансформації Британської колоніальної імперії, причини встановлення П'ятої Республіки, аналізувати інтеграційні процеси в Європі та участі в них України; тлумачити та застосовувати поняття і терміни.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

Ii. Основна частина уроку

Урок відбувається у формі бесіди за нижченаведеними питаннями і завданнями.

1. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США наприкінці 40-х років XX ст.
2. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США в 50-ті роки XX ст.
3. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США в 60-ті роки XX ст.
4. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США в 70-ті роки XX ст.
5. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США у 80-ті роки XX ст.
6. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США в 90-ті роки XX ст.
7. Охарактеризуйте економічне і політичне становище США в першому десятиріччі XXI ст.
8. Які зміни сталися у зовнішній політиці США у 60-ті роки XX ст.?
9. Які зміни сталися у зовнішній політиці США у 80-ті роки XX ст. порівняно з 70-ми роками?
10. Які чинники визначали зміст зовнішньої політики США у 90-ті роких XX ст.?
11. Охарактеризуйте зовнішню політику США останнього десятиліття.
12. Назвіть президентів США після Другої світової війни і вкажіть дати їх перебування на посаді президентів.
13. Хто з них були демократами, а які — республіканцями?
14. Охарактеризуйте становище Канади у другій половині XX ст.
15. Охарактеризуйте етапи становлення й розвитку українсько-американських відносин.
16. Охарактеризуйте етапи становлення й розвитку українсько-канадських відносин.
17. Покажіть на карті країни Європейського Союзу.
18. Покажіть на карті зони окупації в Європі після Другої світової війни.
19. Яким було становище Німеччини в кінці 40-х років XX ст.?

20. У чому сутність німецького «економічного дива»?
21. Якими були передумови та наслідки об'єднання Німеччини?
22. Якими були причини трансформації Британської колоніальної імперії?
23. Назвіть основні складові тетчеризму.
24. У чому сутність «третього шляху» Т. Блера?
25. У чому сутність італійського «економічного дива»?
26. Які були причини встановлення П'ятої Республіки?
27. Назвіть складові зовнішньої політики Європейського Союзу наприкінці XX — поч. XXI ст.
28. На які етапи можна поділити процес європейської інтеграції?
29. Визначте основні пріоритети внутрішньої політики ЄС.
30. Яку участь бере Україна в інтеґраційних процесах в Європі?
31. Охарактеризуйте діяльність Ш. де Голля, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
32. Охарактеризуйте діяльність Ж. Ширака, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
33. Охарактеризуйте діяльність М. Тетчер, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
34. Охарактеризуйте діяльність Т. Блера, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
35. Охарактеризуйте діяльність Г. Колля, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
36. Охарактеризуйте діяльність С. Берлусконі, навівши по п'ять основних ознак внутрішньої та зовнішньої політики.
37. Дайте визначення наступним термінам і поняттям: маккартизм, Пентагон, доктрина Трумена, доктрина стримування, «нові рубежі», «рейганоміка», неоконсерватизм, ПРО, наддержава, військово-промисловий комплекс, проблема Квебеку, діаспора, демілітаризація, план Маршалла, «економічне диво», соціальне ринкове господарство, тетчеризм, «третій шлях», неолібералізм, мафія, радикалізм, ЄС, Маастрихтський договір, монетаризм.

III. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення «Микита Сергійович Хрущов».

Тема 4

СРСР. НОВІ НЕЗАЛЕЖНІ ДЕРЖАВИ

УРОК 17

СРСР у період з 1945–1964 рр. Завершення епохи Сталіна. Хрущовська «відлига»

Мета: охарактеризувати становище СРСР після Другої світової війни, особливості політичного, соціально-економічного та культурного розвитку країни в період останніх років правління Сталіна та в період правління Хрущова, працювати з поняттями «відлига», «волюнтаризм», давати оцінку діяльності радянських лідерів, складати їх політичні портрети; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, працювати з різноманітними джерелами інформації, висловлювати власні судження; виховувати в учнів патріотичне ставлення до своєї країни, зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. У чому полягали особливості радянського тоталітаризму?
2. Яку роль відіграли народи СРСР у розгромі фашистських держав у ході Другої світової війни?
3. Чи вплинула перемога на політичну систему в СРСР?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Друга світова війна суттєво розширила кордони СРСР. На Заході до Радянського Союзу відійшла частина Східної Пруссії з Кенігсбергом. СРСР закріпив окупацію Прибалтики, відібрав у Фінляндії м. Петсамо (Печенга) з прилеглою територією. Польща, Чехословаччина та Румунія відмовлялися від претензій на українські землі — Галичину, Волинь, Закарпаття, Буковину. Вперше за багато століть майже всі етнічні українські території

об'єдналися в межах УРСР як складової частини Радянського Союзу.

На Далекому Сході до СРСР відійшли Південний Сахалін та Курильські острови, які раніше належали Японії, а на південному сході СРСР приєднав Туву, яка до 1944 р. була самостійною державою.

Перемога зміцнила статус СРСР як великої держави. З планами радянського керівництва доводилося рахуватися навіть прихильникам «холодної війни». До того ж СРСР перетворився на ядерну державу: у 1949 р. тут було здійснено випробування атомної, а потім (1953) водневої бомб.

Сфера впливу СРСР поширилась на країни Східної Європи, які визволяла Червона армія. Вони почали за прикладом СРСР здійснювати соціалістичні реформи, а потім об'єднались у РЕВ (Раду Економічної Взаємодопомоги) та Варшавському договорі. Провідну роль у цих організаціях вдігравав СРСР.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *СРСР у 1945–1953 рр. Повоєнна розруха. Відбудова господарства. Суспільно-політичне життя*

Робота з таблицею

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СРСР (1945–1964 рр.)

1945–1953 рр.	Останній період сталінізму	Повоєнна відбудова країни; політичні репресії; ідеологічні кампанії; ескалація «холодної війни»
1954–1964 рр.	«Відлига»	Лібералізація суспільно-політичного життя; спроби економічних реформ; політика мирного співіснування; карибська криза; освоєння космосу

У ч и т е л ь. Втрати СРСР у війні були величезними: 27 млн осіб, 2,6 млн інвалідів; зруйновано 1 710 міст і селищ міського типу; знищено 70 тис. селищ, сіл; виведено з ладу майже 32 тис. заводів та фабрик, підірвано 1 135 шахт; знищено 65 тис. км залізниць. Посівні площі скоротилися на 34 млн га; загальні втрати країни — 1/3 національного багатства. Повноцінне харчування й житло відсутні. 1946 р. був ухвалений четвертий п'ятирічний план, головним завданням якого була відбудова народного господарства.

Робота з таблицею

Таблиця заповнюється за текстом підручника.

ПОВОЄННІ РОКИ 1945–1953 рр.

Політичне життя	Економічний розвиток
Апогей сталінізму супроводжувався новою хвилею масових репресій, ідеологічного наступу, виявом яких стали: • «ждановщина» (у галузі літератури, мистецтва та суспільних наук); • «лисенківщина» (у сфері природничих наук); • «ленінградська справа» (чистка партійного та державного керівництва); • антисемітські заходи (справи — ЄАК, лікарів); • космополітизм 1949 р.	Відбудова зруйнованої економіки здійснювалася за рахунок «внутрішніх ресурсів». • грудень 1947 р. — скасування карткової системи розподілу продуктів харчування; проведення грошової реформи; • збільшено податки на селян; • укрупнення колгоспів, обмеження свободи пересування колгоспників; • повернення до довоєнного курсу побудови соціалізму та комунізму; • голод 1946–1947 рр.

Робота над поняттями

«Ж д а н о в щ и н а» (1946–1948) — ідеологічний наступ радянської влади в галузі літератури і мистецтва, науки, культури з метою посилення тоталітарного режиму в СРСР. Політика дістала назву за ім'ям А. Жданова — секретаря ЦК КРРС з ідеології.

«Л и с е н к і в щ и н а» — «ждановщина» в науці (від прізвища президента ВАСГНІЛ Т. Лисенка).

К о с м о п о л і т и з м — ідеологія так званого світового громадянства, що ставить загальнолюдські проблеми вище за національні і класові.

▸ *«Ленінградська справа» (1949–1950)*

Привід: анонімний лист до ЦК ВКП(б) про фальсифікацію підсумків виборів на Ленінградській партконференції в грудні 1948 р.

Суть: боротьба за владу серед оточення Сталіна, який досяг похилого віку. Зміцнення режиму особистої влади Сталіна.

Жертви: секретар ЦК ВКП(б) О. Кузнєцов, голова Держплану СРСР М. Вознесенський, керівництво Ленінградської партійної організації та Ленінградської області, репресії проти керівників, що походили з Ленінграда, по всій країні (усього понад 200 осіб).

- *«Справа лікарів» 1953 р.*

Привід: лист до ЦК КПРС лікаря кремлівської лікарні Л. Тимашук, у якому йшлося про лікарів-«отруйників», що працювали в цій лікарні.

Суть: боротьба за владу напередодні смерті Сталіна.

Жертви: лікарі кремлівської лікарні, лікарі по всій країні (переважно єврейської національності).

- *«Ждановщина»*

«Ждановщина» починається 1946 р. з Постанови ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленинград».

Суть: звинувачення М. Зощенка в написанні «порожніхустих, беззмістовних та непристойних речей...»

Проголошення А. Ахматової «типовою представницею чужої... народу, порожньої, безідейної поезії...»

Звинувачення М. Рильського в українському буржуазному націоналізмі за уславлення у віршах краси рідної землі — України.

Листопад 1948 р. — початок арештів членів Єврейського антифашистського комітету (ЄАК), створеного 1942 р. на чолі з видатним єврейським актором С. Міхоелсом (убитий за загадкових обставин в січні 1948 р. у Мінську). У травні–липні 1952 р. йде закритий процес у справі ЄАК, після якого лідерів Комітету засудили до розстрілу.

Серпень 1948 р. — сесія ВАСГНІЛ (Всесоюзної академії сільського господарства ім. В. І. Леніна) — критика генетиків. Заборона перспективних напрямів в науці: квантової фізики, теорії ймовірностей, статистичного аналізу в соціології та ін.

1949 р. — кампанія проти «космополітизму в науці» — протиставлення радянської науки зарубіжній; переслідування вчених, насамперед єврейської національності.

Висновок. Репресії 1945–1953 рр. були чітко продуманими акціями і мали на меті зміцнення тоталітарного режиму та його ідеологічної одноманітності. Вони свідчили, що сталінізм звичайними методами уже не спроможний утримати владу в країні.

- *Грошова реформа 1947 р.*

Робота з таблицею

Пропорції обміну старих грошей на нові	Типи грошових накопичень
10:1	Готівка
3:1	Облігації
1:1	Вклади до 3 тисяч рублів
3:2	Вклади від 3 до 10 тисяч рублів
2:1	Вклади більш ніж 10 тисяч рублів

Запитання

Чи справедливим був обмін грошей?

Робота з історичним джерелом

Ціни

За продовольчою карткою можна було придбати 2 кг м'яса чи риби на місяць, 400 г жирів, 1,5 кг крупи або макарон. Середня заробітна плата складала 1948 р. 480 руб., 1950 р. — 640 руб. у місті, 164 руб. на селі.

Ціни на продовольчі товари після грошової реформи 1947 р. (1 кг):

- хліб житній — 3 руб.;
- хліб пшеничний — 4–8 руб.;
- пшоно — 6–7 руб.;
- крупа гречана — 11–13 руб.;
- макарони — 9–11 руб.;
- цукор — 13,5–16,5 руб.;
- м'ясо — 28–32 руб.;
- вершкове масло — 62–66 руб.;
- олія — 28–32 руб.;
- свіжа риба — 10,5 руб.;
- оселедець — 17–20 руб.;
- овес — 2–3 руб.;
- молоко (1 л) — 2,5–5 руб.;
- яйця (1 дес.) — 10–18 руб.;
- чай грузинський — 160 руб.;
- ікра — 400 руб.;
- горілка (1 л) — 120 руб.

Ціни на промислові товари після грошової реформи 1947 р.

- Тканини (1 м):
  - ситець — 10–11 руб.;
  - сатин «Екстра» — 25–28 руб.;
  - вовняна байка — 108–120 руб.;
  - бостон з вовни 100 % — 450–500 руб.;
  - крепдешин з шовку — 137–175 руб.;
- сукні жіночі з кашеміру (бавовник) — 77–86 руб.;
- сукня з вовняного крепу — 500–600 руб.;
- чоловічий костюм (вовна 50 %) — 430–450 руб.;
- костюм чоловічий з бостону — 1400–1500 руб.;
- чоловічі туфлі вищого ґатунку — 250–280 руб.

- жіночі туфлі — 260–280 руб.;
- калоші гумові — 45 руб.;
- сірники (1 коробка) — 20 коп.;
- мило — 4 руб.;
- книжка (200 с.) — 8–10 руб.

Запитання

Чи вистачало заробітної плати для тогочасної сім'ї, що складалася з двох дорослих і двох дітей, в умовах розцінок, наведених вище?

⏩ СРСР у 1953 — середині 60-х років. «Відлига». М. Хрущов

У ч и т е л ь. 5 березня 1953 р. помер Й. Сталін. Гостра політична боротьба між головою Ради Міністрів СРСР Г. Малєнковим, першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим, керівником МВС СРСР Л. Берія завершилась перемогою М. Хрущова. Л. Берію було заарештовано, звинувачено у ворожій діяльності і страчено (1953). Г. Малєнков був звільнений з посади (1955).

1953 р. — початок процесу десталінізації, яка в широкому розумінні означає відхід від крайніх проявів сталінізму в усіх сферах життя — політичній, економічній, духовній, а у вузькому — критику культу особи.

> Д е с т а л і н і з а ц і я — політика відходу від найбільш негативних ознак сталінізму як форми тоталітарного режиму, що тривала в СРСР у 1953–1964 рр.

Період правління Хрущова пов'язують з терміном «відлига». Термін «відлига» (потепління в політичному житті країни) почав уживатися в політичному лексиконі після публікації повісті І. Еренбурга «Відлига» (1955 р.). Згодом «відлигою» почали називати епоху, пов'язану з перебуванням при владі М. Хрущова.

Час Хрущова — один з найбільш значних і непростих періодів нашої історії. Значних — тому що безліч великих подій відбулася в той період: амністія в'язнів ГУЛАГу, реформи в галузі народного господарства; перший політ людини у космос. Разом з тим, саме за Хрущова світ опинився на межі ядерної війни. Це десятиліття спочатку називалося «славним», а потім було засуджено як час «волюнтаризму» і «суб'єктивізму». Тривалий час ці досить бурхливі роки взагалі оминали у розмовах. Майже на 20 років було накладено табу навіть на ім'я М. С. Хрущова.

Повідомлення учня

Заслухати повідомлення учня «Микита Сергійович Хрущов».

Робота з історичними джерелами по групах

Історик Д. А. Волкогонов

«Діставшись вершини влади в гігантській країні, Хрущов, проте, відчував, що тінь Сталіна увесь час була поруч з ним. Діяла (хоча й не так люто, як раніше) «каральна система», створена «вождем народів», забороненою була правда про безліч політичних процесів, що прокотилися країною напередодні і після війни, на багато питань внутрішньої і зовнішньої політики було накладено сталінське табу. Хрущов багато знав про минуле (він був його активним учасником). Тепер воно його лякало. Він, саме він мав або сказати усім правду, або залишити без змін усе, що склалося за третину століття існування більшовицької держави... Власне, Хрущова теж неодноразово охоплювали сумніви. Але він згадував про листи в'язнів, повертався подумки до божевілля минулих років і, врешті, остаточно дійшов висновку: результати такого масового терору, беззаконня, страшних зловживань не вдасться приховати тривалий час. Рано чи пізно правда стане відома народу. Необхідно взяти ініціативу до своїх рук і розповісти цю страшну правду народу».

Історик Ф. М. Бурлацький

«...Головна причина, чому Хрущов став тираноборцем і винищувачем культу Сталіна та режиму його влади, — це первісний, можна сказати, генетичний гуманізм, не витрачений Хрущовим, незважаючи на всі випробування цієї суворої епохи... Звичайний нормальний людський страх утримував його від захисту несправедливо страчених людей у період сталінщини. Але тим сильніше накопичувалися в його душі біль, каяття, почуття провини і відповідальності за усе, що відбувалося».

Із виступу М. С. Хрущова під час зустрічі з іноземними гостями

«Мене часто запитують, як це я наважився зробити цю доповідь на XX з'їзді. Стільки років ми вірили цій людині! Вивищували його. Створювали культ. І раптом такий ризик... Проте оскільки мене обрали Першим, я повинен, зобов'язаний був сказати правду. Сказати правду про минуле, чого б мені це не коштувало і як би я не ризикував. Ще Ленін нас учив, що партія, яка не боїться говорити правду, ніколи не загине».

Завдання

Згідно з інформацією історичних джерел, зробіть висновок про можливі причини засудження культу особи Хрущовим.

У ч и т е л ь. М. Хрущов намагався реформувати економіку та систему управління нею, прагнучи наздогнати й перегнати

найбільш розвинені західні країни з виробництва продукції на душу населення (програма «Наздогнати й перегнати Америку»).

Робота з таблицями

РЕФОРМИ М. ХРУЩОВА

Галузь	Зміст реформ
Промисловість	1957 р. — ліквідація галузевих міністерств і створення замість них територіальних органів управління — Рад народного господарства. 1962 р. — укрупнення раднаргоспів та створення Вищої ради народного господарства
Сільське господарство	1953 р. — підвищення самостійності колгоспів, їх укрупнення та покращення життя селян. 1954 р. — скасування паспортних обмежень на селі. 1958 р. — реорганізація МТС у РТС (ремонтно-тракторні станції); скасовано обов'язкові поставки продовольства державі, натуральної оплати за роботу МТС (РТС); запровадження грошової оплати праці колгоспників. Аграрні надпрограми: 1954–1956 рр. — зернова: освоєння цілини в Казахстані, Сибіру, на Уралі (собівартість зерна цілинних земель була на 20 % вищою, ніж в Україні). 1957–1960 рр. — м'ясо-молочна: намагання наздогнати США за виробництвом м'яса, молока і масла на душу населення — вдалася на перших етапах, оскільки результату було досягнуто шляхом масового забою худоби. 1959–1963 рр. — кукурудзяна: розширення посівів кукурудзи і гороху
Соціальна сфера і фінансова	1956 р. — проведення пенсійної реформи. Підвищення заробітної плати робітникам і службовцям. Початок масового житлового будівництва (хрущовки). Скорочення тривалості робочого дня для робітників та службовців. 1958 р. — проведення реформи освіти й збільшення капіталовкладень у цю сферу. Зростання асигнувань на охорону здоров'я

НАСЛІДКИ РЕФОРМ

Позитивні	Негативні
Підвищення ефективності виробництва. Поглиблення спеціалізації та кооперації певних регіонів СРСР	Непомірне зростання капіталовкладень та кредитів. Розрив економічних зв'язків між підприємствами однієї галузі. Зростання дефіциту товарів

Позитивні	Негативні
Зростання валового виробництва на 35 %. Підвищення життєвого рівня трудящих	Порушення структури посівів зернових. Скорочення поголів'я у тваринництві. Порушення екологічного балансу в деяких регіонах. Масові закупівлі зерна за кордоном

Запитання та завдання

1. Опрацювавши інформацію, подану в таблицях, назвіть сферу діяльності М. Хрущова, у якій було досягнуто найкращого результату внаслідок запровадження його реформи.
2. Обґрунтуйте судження, що реформи Хрущова були непослідовними по суті і не могли розв'язати назрілих проблем.

У ч и т е л ь. У зовнішній політиці відбуваються складні й суперечливі процеси. З одного боку, можна відзначити існування і поглиблення розколу світу на два ворожі табори, продовження «холодної війни», а з іншого — перші ознаки, що свідчать про відмову від непримиренної ворожнечі між Заходом і Сходом.

- 1955 р. — виведення радянських військ з Австрії, встановлення дипломатичних відносин з ФРН.
- 1956 р. — придушення Угорської революції.
- 1956 р. — відвернення агресії західних держав проти Єгипту. Погіршення відносин з КНР.
- 1957 р. — проведення в СРСР випробувань першої у світі міжконтинентальної балістичної ракети.
- 1958 р. — укладення угоди з США про співпрацю в царині культури та економіки.
- 1959 р. — візит Хрущова до США.
- 1961 р. — переговори М. Хрущова та Дж. Кеннеді у Відні (Австрія).
- 1962 р. — Карибська криза.

Бесіда

1. Наведіть факти, які б свідчили про ознаки відмови від ворожнечі між Заходом і Сходом, та ознаки, які б проілюстрували непослідовність цієї політики. Зробіть висновок щодо курсу зовнішньої політики СРСР в період правління М. Хрущова.
2. Назвіть схожі та відмінні ознаки зовнішньої політики СРСР за керівництва Й. Сталіна і М. Хрущова?

V. Узагальнення та систематизація знань

У ч и т е л ь. Боротьба за владу серед радянського керівництва після смерті Сталіна спричинила прихід до влади М. Хрущова, наслідком чого стала лібералізація суспільно-політичного життя в країні — помітне явище в розвитку Радянського Союзу. Проведення низки реформ в усіх сферах народного господарства та деякі зміни статусу союзних республік не змінили тоталітарної суті держави.

У зовнішній політиці СРСР у роки «відлиги» також сталися суттєві зміни: вона стала більш відкритою і передбачуваною. Але від позиції лідера одного з блоків СРСР не відмовився.

Бесіда

1. Переваги радянського ладу, соціалістичної системи господарства, дружба і співробітництво радянських народів, високий патріотизм і героїзм радянських людей, мудре керівництво комуністичної партії забезпечили відбудову народного господарства і культури в найбільш стислі історичні строки. Чи погоджуєтесь ви з цією точкою зору?
2. Яке значення мала політична діяльність М. Хрущова?
3. Що ви розумієте під хрущовською «відлигою»?

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника.
2. Підготувати повідомлення про Л. Брежнєва, М. Горбачова, Б. Єльцина.

УРОК 18

СРСР в періоди застою і перебудови. Розпад СРСР. Росія наприкінці XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати політичне, соціально-економічне, повсякденне і культурне життя в СРСР, висловити оцінку діяльності радянських лідерів, складати історичні портрети Л. Брежнєва, М. Горбачова, Б. Єльцина, визначати причини розпаду СРСР та особливості подальшого розвитку Росії як незалежної держави; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, висловлювати власні судження стосовно діяльності радянських керівників; виховувати патріотичне ставлення учнів до своєї держави, зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Чи одностайно сприйняли делегати XX з'їзду його рішення? Які суперечки і суспільстві викликав з'їзд?
2. Назвіть суперечливі ознаки політики М. Хрущова.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Л. Брежнєв керував країною упродовж 18 років. Історики визначали цей період як застій. Назва стала популярною, хоч вона і не повною мірою віддзеркалює сутність брежнєвської епохи. «Застій» — відсутність розвитку, проте ситуація у СРСР була значно складнішою. У березні 1985 р. Генеральним секретарем ЦК КПРС було обрано М. Горбачова. Із цієї події починається завершальний період історії СРСР, що дістав назву «перебудова», який закінчився розпадом СРСР.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Доба застою (1964–1985). Дисидентський рух*

У ч и т е л ь. Період 1964–1985 рр. в історичній і публіцистичній літературі образно називали «застій». Це визначення не зовсім точно відображає процеси, що відбувалися у другій половині 60-х — першій половині 80-х років, але визначає загальну тенденцію соціально-економічного і політичного розвитку радянської системи. Відбувались реформи (друга половина 60-х років), реалізовувалися п'ятирічні плани, велось активне будівництво тощо. Для тих часів характерним було досягнення відносної соціальної та матеріальної стабільності, досить пристойного, порівняно з попередніми періодами, рівня життя основної маси населення. Суть застою полягала в тому, що радянську владу охопила системна криза, яка проявилась в усіх сферах життя: економіці, політиці, соціальній сфері, суспільній моралі тощо.

Робота з історичним документом

Всесвітня історія. СРСР від застою до розпаду

«Період застою в СРСР характеризують як н е о с т а л і н і з м — відновлення всієї економічної, політичної, репресивної системи, культу особи, з деякими врахуваннями сучасного розвитку.

Уже від самого початку усунення Хрущова від влади брежнєвське керівництво намагається реабілітувати сталінізм й особисто Сталіна. У 1965 р. у доповіді, присвяченій 20-й річниці перемозі у Великій Вітчизняній війні, Брежнєв відзначив внесок Сталіна у розгромі фашизму. Зал відповів аплодисментами.

На XXIII з'їзді КПРС (1966) була здійснена перша спроба офіційної реабілітації Сталіна. Про це попередньо повідомили китайського (Мао Дзедун) і албанського (Ходжа) лідерів, які активно наполягали на скасуванні рішень XX і XXII з'їздів. Компартії ЧССР, Угорщини, Італії, Франції, Югославії, дізнавшись про це, заявили, що відкличуть своїх делегатів на знак протесту. Таким чином наміри не були реалізовані. Проте з підручників було вилучено тексти про культ особи Сталіна. Почали з'являтися книги, фільми, які відтворювали особливу роль Сталіна в історії.

Вдруге спроба реабілітувати Сталіна відбулась у 1969 р. Тоді у «Правді» збирались надрукувати статтю, в якій засуджувались рішення XX і XXIII з'їздів КПРС про культ особи Сталіна. Останньої хвилини Брежнєв відмовився від публікації і підготовки відповідної постанови ЦК КПРС».

Завдання

Чому період правління Брежнєва пов'язують з неосталінізмом. Поясніть значення цього терміна.

Застій (1964–1985 рр.). Відмова від реформаторського курсу, відновлення сталінізму і спроби зберегти стабільність шляхом ігнорування назрілих соціально-економічних проблем, період визрівання кризи радянської системи.

Робота з таблицею

РОЗВИТОК СРСР ЗА ДОБИ ЗАСТОЮ

Політичне життя
Перебування при владі Л. Брежнєва було реалізацією замовлення номенклатурних верхів на збереження стабільності. Розпочинається процес «ресталінізації» — головною стає ідея збереження та захисту ідеалів сталінської моделі соціалізму. Спроби дисидентів відстоювати громадянські та національні права жорстоко придушувалися. Зберігалася монополія КПРС. 1982 р. помирає Л. Брежнєв. Його наступник Ю. Андропов уславився спробами наведення порядку як «нагорі» (боротьба з корупцією в Москві та регіонах), так і «внизу» (посилення трудової дисципліни та боротьба з прогульниками на виробництві). Але після смерті Ю. Андропова в лютому 1984 р. перетворення припинилися. Перебування К. Черненка при владі (лютий 1984 — березень 1985 рр.) було рецидивом «брежнєвізму»

Економічний розвиток
Було відновлено систему директивно-міністерського керівництва, яка підпорядковувалася певним ідеологічним догмам. Інерцією «відлиги» була косигінська реформа (1965–1970), що сприяла успіхам VIII-ї п'ятирічки. Подальше зниження темпів промислового виробництва та зростання дефіциту продуктів народного споживання певний час компенсувалися за рахунок продажу енергоносіїв за кордон і закупівлі товарів народного споживання. Проте основна маса коштів скеровувалася на розвиток ВПК (військово-промислового комплексу)

Зовнішня політика
Розвиток ВПК та енергетична криза на Заході давала надію СРСР на перехоплення стратегічної ініціативи. На початку 70-х років був досягнутий паритет між СРСР і США в ядерних озброєннях. Переговорний процес, що тривав до кінця 70-х років, переріс у новий виток гонки озброєнь та холодної війни, спровокованої втручанням СРСР у справи країн Азії та Африки, розміщення ракет СС-20 у країнах Східної Європи, а особливо початком війни в Афганістані (грудень 1979 р.). У стосунках із соціалістичними країнами домінувала «доктрина Брежнєва» — визнання суверенності союзників з одночасним «правом» СРСР на інтервенцію в разі загрози позиціям комунізму в цих країнах. Зазначений сценарій був уперше опрацьований в ЧССР у 1968 р. та готувався для Польщі 1980 року

Запитання

1. У чому полягав суперечливий характер суспільного життя в СРСР у 60–80-ті роки?
2. Чому багато людей називають брежнєвський період «золотими роками стабільності»?
3. У середині 60-х років — на початку 80-х СРСР був однією з наддержав світу. Водночас перебування при владі Брежнєва призвело до застою в усіх галузях життя. Чому це сталося?

«Косигінська реформа»

У ч и т е л ь. 1965 р. — спроба нового радянського керівництва провести економічні реформи.

Пріоритет у їх розробці та проведенні належав голові Ради Міністрів СРСР О. Косигіну.

Основні елементи

- Скорочення планових завдань.
- Розширення прав підприємств.
- Перехід до оцінювання роботи підприємства за реалізованою продукцією.
- Підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.
- Перерозподіл національного прибутку на користь аграрного сектору.
- 1966–1970 рр. — реалізація реформи (восьма п'ятирічка — «золота» за економічними показниками).

Результати:

- пожвавлення сільськогосподарського виробництва;
- покращення постачання міст продовольством;
- зростання продуктивності праці;
- виконання основних показників п'ятирічки;
- успіх реформ був зумовлений чинником «початкового ефекту».

Робота з таблицею

СЕРЕДНЬОРІЧНІ ТЕМПИ ЗРОСТАННЯ ЗА П'ЯТИРІЧКУ (%)

Показники	VIII п'ятирічка 1966–1970	IX п'ятирічка 1971–1975	X п'ятирічка 1976–1980	XI п'ятирічка 1981–1985
Валовий суспільний продукт	6,7	5,6	3,4	3,5
Національний дохід	6,7	4,6	34	3,7
Капітальні вкладення	6,8	6,4	2,1	3,1
Продуктивність праці	6,1	4,1	3,0	3,8
Промислова продукція	8,4	7,2	3,9	3,5
Сільськогосподарська продукція	3,2	3,0	1,6	0,5

Запитання та завдання

1. Проаналізуйте показники даної таблиці і зробіть висновок про середньорічні темпи зростання.
2. Чому VIII п'ятирічка мала найбільш високі темпи зростання? Із чим це було пов'язано?
3. Чим можна пояснити зниження темпів щорічного зростання в наступні п'ятирічки?

▸ *Дисидентський рух*

Робота над поняттям

Дисидентський рух — рух інакомислячих — правозахисна, згодом політична течія, учасники якої були не згодні з ідеологією тоталітарного СРСР та інших соціалістичних країн.

Основні напрями руху

1. Марксистська (спрямована на побудову «соціалізму з людським обличчям») — П. Григоренко (Україна), Р. Медведєв (Росія).
2. Національно-визвольна (спрямована проти русифікації в національних республіках) — В. Лук'яненко, В. Чорновіл (Україна), З. Гамсахурдія (Грузія).
3. Правозахисна (спрямована на захист загальнолюдських прав громадян СРСР) — А. Сахаров, С. Ковальов (Росія).
4. Релігійна (спрямована на поновлення в правах Української греко-католицької церкви та деяких протестантських конфесій) — Г. Вінс, В. Романюк, Й. Тереля (Україна), Г. Якунін (Росія) та ін.

Висновок. Опозиційний рух у СРСР був реакцією передової частини радянського суспільства на посилення тоталітаризму, згортання лібералізації суспільного життя.

▸▸ ***Від «перебудови» до розпаду СРСР (1985–1991 рр.)***

Робота з джерелом інформації

З виступу міністра закордонних справ А. Громико під час представлення кандидатури М. Горбачова учасникам позачергового пленуму ЦК КПРС 11 березня 1985 р.

«Він завжди тримає у центрі уваги суть питання... прямо каже про свою позицію, подобається вона співрозмовнику чи, може, ні... вміє аналітично підходити до проблеми... Він не тільки добре аналізує проблеми, а й робить узагальнення і висновки...

У Михайла Сергійовича партійний підхід до людей, вміння організувати людей, знаходити з ними спільну мову. Це не всім дано... Вміння бачити головні ланки і головним підпорядковувати другорядні притаманно значною мірою. Це вміння — гідність і велика гідність... В особі М. С. Горбачова ми маємо діяча широкого масштабу, діяча видатного, який гідно буде обіймати посаду Генерального секретаря ЦК КПРС».

Завдання

Зробіть висновок, яке було ставлення до Горбачова серед партійної номенклатури на початку його правління?

Робота над поняттям

П е р е б у д о в а — період невдалих спроб реформування в умовах загострення кризи радянської системи, загострення національних суперечностей, краху соціалістичних ідеалів і розпаду СРСР.

Робота з таблицею

ПЕРЕБУДОВА ТА РОЗПАД СРСР (1985–1991 рр.)

Політичне життя	Економічний розвиток
Новий генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов розпочав політику перебудови, складовими компонентами якої були: • прискорення соціально-економічного розвитку; • гласність як свобода слова під час обговорення раніше заборонених проблем; • демократизація суспільно-політичних відносин. Нова політика спричинила негативну реакцію консервативних сил в КПРС. Ці сили після невдалої спроби зупинити курс перетворень М. Горбачова, перейшли до саботажу його заходів, а в серпні 1991 р. здійснили спробу державного перевороту — путч. Було утворено ДКНС (Державний комітет з надзвичайного становища), який, ізолювавши М. Горбачова, намагався перебрати всю повноту влади. Але спроба державного перевороту завершилася поразкою й зумовила крах радянської комуністичної системи	Крах перебудови був певною мірою прискорений непослідовними економічними реформами: зменшено планові показники, але збільшився обсяг держзамовлень; проголошення економічної самостійності підприємств, яке привело до розриву виробничих зв'язків; розгортання кооперативного руху, який ще більше загострив проблему товарного дефіциту; проявом негативних тенденцій стало поширення «чорного ринку»

Зовнішня політика
Перебудова доповнювалась «новим мисленням» у міжнародних відносинах: • активізація переговорного процесу та закінчення «холодної війни»; • припинення інтервенції в Афганістані в лютому 1989 р.; • припинення підтримки прорадянських режимів в Африці, Азії та Латинській Америці, що зумовило їх крах

Завдання

1. Охарактеризуйте основні напрями реформ нового керівництва СРСР на чолі з М. Горбачовим.

2. Яких змін зазнала зовнішня політика СРСР за Горбачова?
3. Якими були причини й наслідки путчу 1991 р.?

Підсумок. Діяльність Горбачова сприяла поваленню тоталітарного режиму в СРСР. М. Горбачов зробив значний внесок у припинення «холодної війни», здійснив спробу реформування усіх сфер життя суспільства, проголосив політику гласності й остаточно розвінчав злочини періоду культу особи Сталіна.

⏩ *Росія наприкінці XX ст. — на початку XXI ст.*

Учитель. Правонаступницею СРСР проголосила себе Російська Федерація. Це означало, що вона перебрала на себе зобов'язання дотримувати усіх угод, підписаних Радянським Союзом, сплатити усі зовнішні та внутрішні борги іноземним країнам та населенню колишньої держави. Разом з тим, скориставшись тим, що валютні резерви та золотий запас СРСР перебували в Москві, Росія стала одноосібним їх власником. До неї також перейшло усе нерухоме майно СРСР за кордоном.

Росія стає незалежною державою. Її частка спадщини СРСР: 76 % території, 51 % населення, 60 % основних виробничих фондів, 76 % підприємств, що виробляли засоби виробництва, 90 % видобутку нафти.

Робота з таблицею

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

Дата	Подія
12 червня 1990 р.	Декларація про державний суверенітет
31 березня 1991 р.	Федеративний договір між Центром і суб'єктами федерації
12 червня 1991 р.	Перші президентські вибори й перемога на них колишнього першого секретаря московського комітету КПРС Б. Єльцина
8 грудня 1991 р.	Підписання Б. Єльциним разом з Президентом України Л. Кравчуком та керівником Білорусії С. Шушкевичем у Біловезькій Пущі угоди про розпуск СРСР
11 грудня 1991 р.	Підписання лідерами Росії, України та Білорусії Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД)
13 грудня 1991 р.	Схвалення в Ашхабаді керівниками держав Середньої Азії та Казахстану ініціативи створення СНД
25 грудня 1991 р.	Складення повноважень президентом СРСР М. Горбачовим

У ч и т е л ь. Перехід Росії до ринкової економіки спричинив спад виробництва, напруження в суспільстві та відставку уряду реформаторів на чолі з Є. Гайдаром. У 1993 р. в Росії починається політична криза, яка була зумовлена протистоянням виконавчої та законодавчої гілок влади. 3–4 жовтня 1993 р. Б. Єльцин увів війська до Москви. У грудні 1993 р. була ухвалена нова Конституція Росії, яка декларувала перехід до президентської республіки. Нелегко складалися відносини між Центром і регіонами. Починається протистояння в Татарстані і Чечні. У лютому 1994 р. Татарстан домігся від Москви визнання особливого статусу у складі Російської Федерації.

- 27 жовтня 1991 р. — обрання президентом Чечні Дж. Дудаєва, який проголосив незалежність республіки від Росіїй відмовився від підписання Федеративного договору.
- 29 листопада 1994 р. — висунення ультиматуму Росією з вимогою роззброїти «нелегальні озброєні формування» в Чечні.
- 10 грудня 1994 р. — вступ російських військ на територію Чечні. Відбулися дві Чеченські війни: перша (1994–1996 рр.) і друга (1999–2004 рр.).

Наслідки воєн:

1. Загибель десятків тисяч мирних жителів.
2. Значні людські втрати як з боку чеченських збройних формувань, так і з боку російської армії.
3. Руйнування економіки Чеченської республіки.
4. Придушення Москвою спроб відокремлення Чечні.
5. Часткове виведення російських військ з республіки.
6. Формальне створення центром місцевих владних інституцій і передання їм конституційних повноважень.

Протягом 2000–2008 рр. президентом Російської Федерації був В. В. Путін.

Робота з історичним джерелом

The Wall Street Journal «Економічні підсумки правління Путина»

«Економіка не лише повернула собі всі позиції, втрачені в 1990-ті, але й створила життєздатний сектор послуг, якого практично не існувало за радянських часів. У Росії накопичений третій за обсягом золотовалютний запас після Китаю та Японії».

Голова Китайської Народної Республіки Ху Цзиньтао. 2007 р.

«Останнім часом під керівництвом Президента Путіна за умов соціально-політичної стабільності економіка країни розвивається швидкими темпами. Життя населення покращується щодня».

Головний економіст Всесвітнього банку з Росії. Березень 2008 р.

«... Росія на тлі уповільнення темпів зростання світової економіки демонструє непогані результати... Росію можна вважати одним з островів економічної стабільності у світі, що ілюструє якість макроекономічної політики, зростання внутрішнього попиту, накопичені золотовалютні резерви і Стабілізаційний фонд».

Завдання

Які зміни відбулися в соціально-економічному житті Росії за часів президентства В. Путіна?

У ч и т е л ь. Президентство Путіна не уникло трагічних сторінок: друга війна в Чечні, захоплення терористами школи в Беслані (2004), теракт на Дубровці (2002), затоплення підводного човна «Курськ» (2000) та ін. Путіна звинувачують в обмеженні прав незалежних ЗМІ, жорсткій національній політиці. Із 2008 р. він обійняв посаду Прем'єр-Міністра Росії. Президентом став Д. Медведєв, який продовжує курс В. Путіна.

▸ *Основні напрями зовнішньої політики*

1. Прагнення розбудовувати СНД.
2. Участь у миротворчих акціях у Молдові та Грузії.
3. Напруженість у відносинах:
   - із Грузією через її намагання подолати абхазький і південноосетинський сепаратизм. Російсько-грузинська війна 2008 р.;
   - із країнами Прибалтики через дискримінаційні утиски російськомовного населення, територіальні претензії цих країн до Росії;
   - із Молдовою через підтримку Росією Придністровської республіки;
   - з Україною в період президентства В. Ющенка через газові питання та територіальні претензії.
4. Невдалі спроби загальмувати процес входження Східноєвропейських країн до НАТО.
5. Поступове загострення відносин із країнами НАТО і США.
6. 2006 р. — проведення в Петербурзі саміту «Великої вісімки» під головуванням Росії.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які тенденції спостерігаються у відносинах Центру з регіонами Росії?

2. Проаналізуйте основні напрями зовнішньої політики Росії в 90-ті роки. Оцініть українсько-російські відносини на сучасному етапі, використовуючи додаткову літературу.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 19

Нові незалежні держави. Особливості шляхів історичного розвитку

Мета: охарактеризувати внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, працювати з різноманітними джерелами інформації; висловлювати власну думку щодо подій, критично мислити; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Показати кордони 15 радянських республік, наголосити, що всі вони стають незалежними і починають власний історичний розвиток.

Метод «Мікрофон»

Як ви вважаєте, які внутрішні політичні та економічні проблеми мали розв'язати нові незалежні держави, утворені після розпаду СРСР.

Записати основні думки на дошці, в кінці уроку після вивчення матеріалу порівняти прогнози з результатами і підбити підсумок.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. У 1991 р. наддержава Радянський Союз припинила своє існування, на її теренах постали нові незалежні держави, які в минулому мали власну історію і дуже сильно різнилися одна від одної. У СРСР існував «радянський» народ, а тепер кожна з респуб-

лік почала розбудовувати власну національну державу, вирішувати питання кордонів, мови. Непросто відбувався державотворчий процес у колишніх радянських республіках, деяким із них не вдалось уникнути збройних конфліктів.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Соціально-економічний та політичний розвиток держав колишнього Радянського Союзу*

Учні поділяються на групи і починають розгляд питань теми. Кожна група працює над одним із питань. На чолі групи призначається учень-експерт, який готував відповідне питання вдома. Учням дозволено користуватися підручником та додатковими джерелами інформації. Кожна група має продемонструвати результати своєї роботи.

▸ *Держави Балтії*

1-ша група

Литва
Столиця — Вільнюс. 11.03. 1990 р. — Акт про відновлення незалежності Литовської Республіки. 06.09.1991 р. — СРСР надав незалежність Литві. 1993–1998 рр. — президентство А. Бразаускаса. 1998 р. — президентство В. Адамкуса. 02.04.2004 р. — Литва стала членом НАТО. 01.05.2004 р. — член ЄС. За рівнем розвитку демократії Литва посідає 42 місце у світі серед 167 країн. Із 1992 р. припинено обіг російського рубля, із 1993 р. запроваджено литовську національну валюту — літ. Парламентсько-президентська модель. Зовнішня політика: • напружені відносини з Росією; • прагнення стати повноправним членом ЄС. Сучасне становище: 2008 р. — сформований парламент нового скликання, де більшість місць отримала опозиційна партія «Союз Вітчизни». 2009 р. — президентом стає комісар Єврокомісії, колишня міністр фінансів — Д. Грібаускайте

Латвія
Столиця — Рига. 21.08.1991 р. — проголошено незалежність Латвії. Власна грошова одиниця — латвійський лат. Березень 2004 р. — вступ до НАТО. Травень 2004 р. — вступ до ЄС. Індустріально-аграрна країна. Галузі промисловості: автомобілебудування, сільськогосподарське машинобудування, фармацевтична, текстильна та ін. Напружені відносини з Росією через ущемлення прав російськомовного населення. Із 2007 р. президент Валдіс Затлерс

Естонія
Столиця — Таллінн. Вересень 1991 р. — проголошено незалежність Естонії. За рівнем розвитку демократії Естонія посідає 37 місце у світі серед 167 країн. 1992 р. — запроваджено власну грошову одиницю — естонська крона. 1992 р. — прийнято Конституцію. Загострення відносин з Росією (демонтаж «Бронзового солдата» в Естонії ще більше погіршив відносини). Квітень 2004 р. — вступ до НАТО. 2004 р. — втуп до ЄС. Естонія спеціалізується на видобутку та перероблянні сланцю, електроенергетиці, машинобудуванні, текстильній, харчовій галузях. Має вихід до моря — розвинене океанське риболовство і рибна промисловість. Із жовтня 2006 р. президентом обрано Томаса Гендріка Ільвеса

Завдання

Назвіть спільні і відмінні ознаки розвитку країн Балтії.

- *Білорусь. Молдова*

2-ша група

Білорусь		
Столиця — Мінськ. Білорусь підтримує курс на тісне співробітництво з Росією. Намагання зберегти планово-централізовану економіку (як засіб захисту життєвого рівня населення). Майже вся економіка зорієнтована на Росію.		
1994 р.	Перші президентські вибори (перемога О. Лукашенка)	Встановлення жорсткого державного контролю за економічною діяльністю. Відтворення авторитарної моделі керівництва. Активна інтеграція з Росією

Білорусь		
Червень 1995 р.	Розпуск президентом парламенту республіки	
1995 р.	Референдум щодо об'єднання з Росією в союзну державу	
1996 р.	Нові вибори, які пройшли зі значними порушеннями (за свідченнями міжнародних спостерігачів)	
1996 р.	Підписання президентами Росії та Білорусії Договору про утворення співтовариства двох держав	
1997 р.	Підписання Договору про союз Білорусі та Росії	
2001 р.	Переобрання О. Лукашенка на другий термін президентства	Продовження курсу тісної співпраці з Росією. Урегульована соціальна політика. Конфлікти з країнами Заходу та міжнародними демократичними організаціями
2006 р.	Переобрання О. Лукашенка на третій термін президентства	Продовження попереднього внутрішньо- та зовнішньополітичного курсів. Відсутність ґрунтовних економічних реформ
2010 р.	Переобрання О. Лукашенка на четвертий термін президентства. Виступи опозиції були придушені	

Завдання

Які проблеми стоять перед Білорусією на сучасному етапі?

3-тя група

Молдова
Серпень 1991 р. — проголошення незалежності Молдови. Заклики націонал-радикалів возз'єднатися з Румунією. Посилення сепаратистських настроїв у Придністров'ї. Проголошення проросійськими політиками Придністровської Молдавської Соціалістичної Республіки. Невизнання міжнародною спільнотою самопроголошеного державного утворення. Спроба уряду Молдови ліквідувати самопроголошену республіку. Початок кровопролитних боїв (тривали до літа 1992 р.). Розведення ворогуючих сторін російськими військами, дислокованими в Молдові. 1995 р. — підписання угоди між Росією та Молдовою про виведення російських військ із Придністров'я. Нерозв'язаність проблеми Придністров'я. 1997 р. — угода про широку автономію Придністров'. Президент Молдови 2001–2009 рр. Владимир Воронін, а з вересня 2009 р. — Міхай Гімпу

Завдання

1. Чим був спричинений збройний конфлікт у Молдові?
2. Як ви можете оцінити ситуацію, що склалася в Молдові після розпаду СРСР?

▸ *Держави Закавказзя*

4-та група

Напружено розвивались події в Закавказзі. Збройний конфлікт між Азербайджаном та Вірменією через Нагорно-Карабахську автономну область у 1988–1994 рр. призвів до консолідації населення держав навколо своїх лідерів.

Президентами Вірменії у 1998–2008 рр. був Роберт Кочарян, а з 2008 р. — Серж Саргсян.

В Азербайджані після серії переворотів до влади в 2003 р. повернувся Г. Алієв. Наявність нафти дозволяє цій країні вести досить самостійну політику.

У Грузії націоналістична політика президента З. Гамсахурдії спричинила сепаратистські виступи в Південній Осетії та Абхазії та призвела до активізації внутрішньої опозиції. 1992 р. розпочинається громадянська війна між прихильниками З. Гамсахурдії та прибічниками Е. Шеварднадзе, який пропонував більш поміркована національну політику. Наприкінці 1994 р. (після смерті З. Гамсахурдія) відбулося врегулювання Абхазького конфлікту за участі Росії, ситуацію в країні було стабілізовано. Восени 1995 р. Е. Шеварднадзе був обраний президентом.

2004 р. — революція «троянд» і повалення режиму Е. Шеварднадзе. Обрання президентом М. Саакашвілі. Загострення проблем міжнаціональних, економічних, зовнішньополітичних. У серпні 2008 р. відбулась війна Грузії з Росією.

Завдання

1. Якими були причини і наслідки міжнаціональних конфліктів на території Закавказзя?
2. Чи вдалося країнам розв'язати свої внутрішньополітичні проблеми?

▸ *Держави Середньої Азії*

5-та група

Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан мають чимало спільного.

Триває відновлення патерналістсько-кланової системи влади з опорою на національні та релігійні традиції (іслам).

Демократизація виступає противагою зростаючому впливу мусульманського духовенства.

Показники економічного добробуту цих держав визначає наявність або відсутність в їх надрах нафти, газу та інших природних ресурсів.

Винятком є Таджикистан, де значний час тривала громадянська війна (між колишньою державно-партійною елітою та ісламськими фундаменталістами). Ісламісти зазнали поразки значною мірою завдяки втручанню Росії. Президентом Таджикистану з 1992 р. є Емомалі Рахмонов.

Робота з таблицею

РОЗВИТОК ДЕРЖАВ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Казахстан	Киргизстан	Узбекистан	Туркменістан
Президент Нурсултан Назарбаєв, переобраний 2005 р. Курс на створення правової світської держави	Президент Аскар Акаєв. Курс на створення правової світської держави. 2005 р. — революція «тюльпанів» — повалення режиму Акаєва. Прихід до влади президента Курмандбека Бакієва. 2010 р. — повалення режиму Бакієва в результаті «квітневої» революції. Президент з червня 2010 р. — Роза Отунбаєва	Президент Іслам Карімов з 1990 р. Курс на збереження феодально-комуністичних порядків. Формування жорсткого авторитарного режиму зі східною специфікою. 2005 р. — масові народні заворушення та їх придушення	Президент Сапармурат Ніязов. Курс на збереження феодально-комуністичних порядків. Формування жорсткого авторитарного режиму. Відсутність кардинальних змін, що зумовлене достатньо високим рівнем життя основної маси населення. 2006 р. — смерть С. Ніязова. Із лютого 2007 р. президент — Гурбангули Бердимуххамедов

Завдання

Назвіть спільні і відмінні ознаки розвитку країн Середньої Азії.

V. Узагальнення та систематизація знань

Визначте, у яких пострадянських країнах відбувалися збройні конфлікти. У чому причини їх виникнення та якими були їхні наслідки?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

Тема 5

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1945 Р. — ПОЧАТОК XXI СТ.)

УРОКИ 20–21

Встановлення радянського домінування в країнах Центральної та Східної Європи. Розвиток у другій половині XX ст. — на початку 80-х рр. Польщі, Угорщини, Болгарії, Румунії, Чехословаччини, Югославії

Мета: описувати процес становлення прорадянських режимів у країнах регіону, аналізувати кризові явища в політичному, соціально-економічному житті країн Центральної та Східної Європи у 60–70-х рр. XX ст., давати оцінку діяльності політичних лідерів: Н. Чаушеску, Я. Кадара, Т. Живкова, Йосипа Броз Тіто, працювати над поняттями РЕВ, Варшавський договір; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, висловлювати власні судження, критично мислити; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які країни Центральної та Східної Європи стали жертвами агресії?
2. Які країни Центральної та Східної Європи були союзниками Німеччини під час Другої світової війни?
3. До яких країн у 1944–1945 рр. вступили радянські війська?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Визволення Європи від фашизму відкрило для країн Центральної та Східної Європи шлях до проведення антифашистських демократичних перетворень й утвердження демократичного ладу. Ще в ході війни у 1943–1945 рр. у Східній Європі рух Опору фашизму почав переростати у народно-демократичні революції.

Цьому процесу активно сприяли СРСР і його війська, що з 1944 р. перебували на цій території. Проте саме присутність Радянської армії змінила характер внутрішніх процесів в даному регіоні і призвелала зрештою до того, що країни Центральної та Східної Європи опинилися в орбіті впливу СРСР.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

Періодизація розвитку країн Центральної та Східної Європи після Другої світової війни. Встановлення радянських режимів

У ч и т е л ь. На завершальному етапі війни у 1944–1945 рр. радянська армія у ході загального наступу захопила країни Центральної та Східної Європи. Із того часу сім країн регіону — Угорщина, Румунія, Болгарія, Югославія, Чехословаччина, Польща, Албанія, а також НДР потрапили у цілковиту залежність від СРСР.

Етапи розвитку	Форми протесту
1944–1953 рр. — нав'язування радянської моделі розвитку	Вибір Югославії власного шляху розвитку, розрив з СРСР (1948 р.)
1953–1964 рр. — розвінчання сталінізму і спроби оновлення соціалізму	1953 р. — повстання в Берліні. 1956 р. — масові акції протесту, страйки в Польщі. 1956 р. — повстання в Угорщині. 1962 р. — Албанія розірвала відносини з СРСР
1965–1987 рр. — спроби СРСР «законсервувати» ситуацію у Східній Європі	1967 р. — демонстративна підтримка Румунією Ізраїлю. 1968 р. — спроба переходу Чехословаччини до «соціалізму з людським обличчям». 1980–1981 рр. — масові антикомуністичні виступи в Польщі
1988–1990 рр. — перехід СРСР до політики «нового політичного мислення»	Демократичні «оксамитові» революції в Угорщині, Польщі, Чехословаччині, народне повстання (революція) в Румунії (1989 р.), об'єднання НДР і ФРН, розпад Югославії

Визволення країн Східної і Південно-Східної Європи супроводжувалося відновленням незалежності або зміною політичного режиму, де він зберігався. В усіх визволених країнах утвердилось загальне виборче право, багатопартійність, були проведені аграрні реформи, ліквідоване велике землеволодіння, націоналізована

власність колабораціоністів і фашистів. Лад, який утвердився в країнах Східної Європи, назвали народною демократією. Народна демократія вважалась перехідним станом суспільства, яке відкидає тоталітаризм і прагне демократичного ідеалу. До влади в цих країнах прийшли антифашистські сили — комуністичні, соціал-демократичні, радикальні партії, у більшості країн об'єднані в Народні фронти. Значну роль у Народних фронтах відігравали комуністичні партії.

У процес утворення представницької демократії втрутився Радянський Союз. Радянська армія, що знаходилася на території Східної Європи, істотно впливала на політичну ситуацію, забезпечуючи могутню підтримку прокомуністичним силам у цих країнах. Навіть там, де комуністи спочатку не мали переваги в парламенті (Польща, Угорщина), завдяки радянському тиску вони контролювали важливі посади міністрів внутрішніх справ, державної безпеки, збройних сил.

Робота з таблицею

СТВОРЕННЯ НАРОДНИХ ФРОНТІВ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Країни	Дати утворення НФ	Склад НФ на період створення
Югославія	1941 р. — Народно-визвольний фронт	Народний рух під керівництвом Компартії Югославії
Болгарія	Вересень 1942 р. — Національно-визвольний, з 1945 р. — Демократичний фронт	Болгарська робітнича партія, Болгарська робітнича соціал-демократична партія, Болгарський землеробський народний союз, група «Звено»
Польща	Січень 1944 р. — Національний фронт	Польська робітнича партія, Польська соціалістична партія (левиця), Народна партія, Демократична партія
Румунія	Осінь 1944 р. — Національно-демократичний фронт	Комуністична партія, соціал-демократична партія, Фронт землеробів, Союз патріотів, профспілки
Угорщина	Грудень 1944 р. — Національний фронт незалежності	Комуністична партія, Соціал-демократична партія, Партія дрібних сільських господарів, Національно-селянська партія, Буржуазно-демократична партія, профспілки

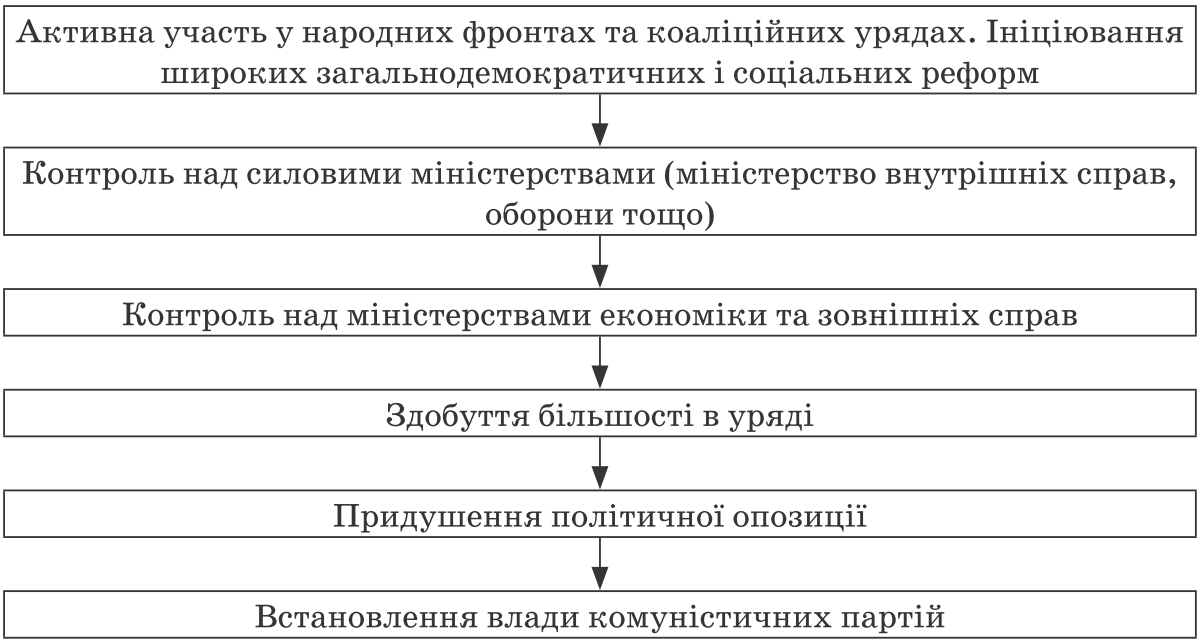
Країни	Дати утворення НФ	Склад НФ на період створення
Чехословаччина	Весна 1945 р. — Національний фронт	Комуністична партія, Соціал-демократична партія, Національно-соціалістична партія, Народна партія, Словацька демократична партія
Східна Німеччина	Липень 1945 р. — блок антифашистських і демократичних партій	Комуністична партія, Соціал-демократична партія, Християнсько-демократичний союз, Ліберально-демократичний союз

Завдання

1. Проаналізуйте дану таблицю і скажіть, чи існувала однопартійність в країнах Центральної і Східної Європи після війни.
2. Партії якого спрямування очолили владу в країнах?
3. Чи посідала комуністична партія провідне становище? Якщо так, то в яких країнах?

Робота зі схемою

МЕХАНІЗМ ПРИХОДУ ДО ВЛАДИ КОМУНІСТИЧНИХ ПАРТІЙ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У ч и т е л ь. Прийшовши до влади, компартії розпочали побудову соціалізму. Відбувалась прискорена націоналізація великої та середньої промисловості, здійснювалися репресії проти колишніх союзників комуністів — учасників Народних фронтів. У 1947 р. на нараді комуністичних і робітничих партій радянське керівництво в особі

Жданова і Малєнкова зажадало від «братніх партій» здійснення цілковитої націоналізації, ліквідації коаліційних урядів, ліберальних і соціал-демократичних партій. Новий орган, утворений на нараді, — Комінформбюро — вимагав визнати радянський зразок побудови соціалізму єдино можливим. В Угорщині, Румунії, Югославії, Албанії було ліквідовано багатопартійність. У Чехословаччині, НДР, Польщі, Болгарії різні політичні партії стають частинами керованих комуністами коаліцій. Вся повнота влади була сконцентрована в руках виконавчого апарату, який практично злився з апаратом компартійним. З'явились місцеві сталіни. Тим самим з демократією було покінчено, хоча при цьому формально зберігались конституція, загальне виборче право, регулярно проводились вибори. У галузі економіки почалось проведення індустріалізації й колективізації. Ринкову економіку було замінено плановою. Відбулась кардинальна зміна структури суспільства. Зникли клас підприємців, значною мірою було скасовано самостійність селян. Більша частина працездатного населення була зайнята в державному секторі.

Індустріалізація в цих країнах, як і в СРСР, переважно орієнтувалася на розвиток важкої промисловості.

Аби міцніше прив'язати східноєвропейські країни до СРСР і провести прискорену індустріалізацію, 1949 р. було створено Раду Економічної Взаємодопомоги (РЕВ).

1955 р. був оформлений військово-політичний союз соціалістичних держав — Організація Варшавського Договору (ОВД). Так було завершено формування табору соціалізму. Кардинальні зміни відбулись у зовнішній політиці країн Східної Європи. Із санітарного кордону проти СРСР вони перетворились на його сателітів. Будь-які прояви непокори СРСР жорстоко придушувались.

Учні складають тези.

Запитання

1. Що таке народна демократія?
2. Коли комуністи прийшли до влади в країнах Центральної та Східної Європи?
3. Що стало вирішальним фактором у встановленні комуністичних режимів?
4. Назвіть складові побудови соціалізму в країнах Центральної та Східної Європи.
5. Чому події другої половини 1940–1950-х років у країнах Центральної та Східної Європи можна назвати соціалістичними революціями?

Розвиток і криза тоталітарних режимів у Центральній та Східній Європі

У ч и т е л ь. Смерть Сталіна у березні 1953 р. мала значний вплив на розвиток країн Східної Європи. Звільнення від постійного страху виявило глибокі суперечності тоталітарного соціалізму і масове невдоволення ним внаслідок обмеження споживання, зниження життєвого рівня, репресій тощо. У НДР, Польщі, Угорщині виникли політичні кризи. Їх неможливо було подолати, зберігши існуючу систему і не застосувавши силу. Значну роль у придушенні виступів населення відігравали радянські війська, які брали безпосередню участь у каральних операціях (Берлін — 1953 р., Угорщина — 1956 р.).

Незважаючи на придушення виступів силою, було внесено зміни до курсу комуністичних партій, які усунули головні причини невдоволення:

- припинились масові репресії, частково було реабілітовано їх жертви;
- було переглянуто темпи і методи індустріалізації;
- пом'якшувались форми кооперування, а в Польщі цей процес взагалі припинився;
- частково знімались обмеження для малого бізнесу.

Пізніше було проведено деякі економічні реформи, відбулись певні зміни у відносинах з СРСР: за формою вони набули статусу рівноправних.

Конфронтацією між СРСР і Китаєм скористались Румунія і Албанія, щоб дістати більшу самостійність від Москви.

Все це відбувалось на тлі послаблення жорсткого адміністративного контролю над економікою, ідеологією, культурою, що свідчило про початок нового періоду у розвитку країн Східної Європи.

Тоталітарний режим не був ліквідований, а лише модифікований. Йому намагались надати ознак, які б зробили його більш привабливим для населення. Проте процес реформування соціалізму мав жорсткі межі. На певному етапі постало питання про політичні права людини та економічні свободи, приватну власність, ринкові відносини. Це загрожувало монополії комуністів на владу. Дійшовши до цієї межі, комуністичні партії ставали на шлях згортання реформ, який вів до неосталінізму. По суті, соціалізм радянського зразка реформуванню не підлягає в принципі.

Перехід до неосталінізму відбувався без особливих катаклізмів. Лише у Чехословаччині це сталося внаслідок втручання СРСР та

інших соціалістичних держав (ідеологічним обґрунтуванням цього курсу стала так звана «Доктрина Брежнєва» — теза про колективну відповідальність всіх держав — членів «соціалістичного табору» за долю соціалізму в кожній з цих країн). Це на деякий час відтермінувало кризу соціалізму у Східній Європі.

Робота по групах

Учні поділяються на групи, кожна з яких отримує власне завдання: скласти тези, таблицю з історії певної країни, користуючись підручником, додатковим матеріалом.

Прогнозовані відповіді

- *Польща*

1956 р. — **перша криза.** 28 червня у м. Познань спалахнув страйк. Робітники висунули вимоги економічного характеру. Робітники роззброїли охорону в'язниці, заволоділи зброєю, атакували приміщення управління державної безпеки. Загинуло 55 осіб, померло від поранень 19, поранення і каліцтва дістали 575 осіб.

Першим секретарем ЦК ПОРП стає «опальний» В. Гомулка, який провів ряд заходів з метою послаблення кризи: розпустив примусово створені кооперативи (припинено було примусову колективізацію — близько 85 % землі залишилось у приватній власності), провів партійну чистку.

Але це суттєво ситуацію не змінило.

1968 р. загострився конфлікт між партійним керівництвом та польською інтеліґенцією.

Історичні праці, літературні твори піддавалися безпрецедентній цензурі. Група науково-творчої інтелігенції звернулася до керівництва країни з пропозицією проведення реформи, відомою як «Лист 34-х» і «Відкритий лист до членів партії». 8 березня розпочався виступ студентів Варшавського університету, який став наслідком заборони п'єси А. Міцкевича «Дзяди» на сцені театру «Народови». Демонстранти несли гасла «Хочемо правди Міцкевича», «Хочемо свободи без цензури».

1970 р. — **друга криза.** 12 грудня 1970 р. підвищились ціни на основні продовольчі товари. На суднобудівних підприємствах Ґданська, Ґдині, Щецина розпочалися страйки. Робітників підтримало студентство. Розпочалися стихійні напади на магазини. Влада придушила виступ страйкарів. Внаслідок цих заворушень 44 особи загинуло і понад тисячу було поранено.

Першим секретарем ЦК ПОРП стає Е. Герек, який узяв курс на «перетворення Польщі на європейську Японію». На західні кредити були побудовані нові підприємства. Але їх продукція не мала збуту. У другій половині 70-х років соціально-економічне становище у країні різко погіршилось. Зменшилося постачання сировиною і паливом. Е. Герек змушений був віддати розпорядження про підвищення цін на продовольство в червні 1976 р.

Польща 1980 р. мала величезний борг — 23 млрд доларів.

1980 р. — **третя криза.** У липні–серпні 1980 р. розпочалися страйки у Гданську, Гдині, Щецині. До робітників приєдналися студенти, селяни. До кінця вересня в страйках взяло участь 1,2 млн осіб.

На хвилі страйкового руху 17 серпня 1980 р. у Ґданську виникла незалежна профспілка «Солідарність», яку очолив один із керівників страйкового комітету електрик суднобудівного підприємства Лєх Валєнса. У вересні 1981 р. Лєха Валєнсу було обрано лідером незалежної профспілки на загальнонаціональній конференції.

Першим секретарем ЦК ПОРП стає спочатку С. Каня, потім В. Ярузельський, який у грудні 1981 р. запроваджує в країні воєнний стан (існував до 1983 р.).

Політична ситуація в країні була взята під контроль, але економічну кризу подолати не вдалося.

Чехословаччина

Після смерті К. Готвальда в 1953 р. першим секретарем ЦК КПЧ стає А. Новотний. За нього:

- у другій половині 50-х рр. було завершено колективізацію;
- прийнято Конституцію, за якою країна дістала назву ЧССР (Чехо-Словацька Соціалістична Республіка), проголошувалася провідна роль комуністичної партії в державі;
- урізано автономію Словаччини;
- розпочато репресії проти опозиції.

У другій половині 60-х рр. в країні активізується опозиція, яка виступає з гаслом побудови «соціалізму з людським обличчям» (тобто вимагає докорінних економічних і політичних реформ). Очолює опозицію О. Дубчек, який на початку 1968 р. за підтримки СРСР стає першим секретарем ЦК КПЧ і розпочинає реформи, що передбачали:

- обмеження ролі КПЧ в суспільстві;
- розширення свободи слова;

- збільшення ролі трудових колективів;
- перехід до федеративної структури держави;
- запровадження ринкових механізмів в економіці;
- цей період перетворень увійшов в історію під назвою «Празької весни».

Але програма реформ зумовила негативну реакцію консервативних сил в керівництві КПЧ, лідерів СРСР і країн соціалістичного табору Східної Європи.

Коли дипломатичний тиск на дав бажаного результату, 21 серпня 1968 р. на територію Чехословаччини було введено війська ОВД (за винятком Румунії). О. Дубчека замінено Г. Гусаком, який згорнув реформи й провів чистку в партії. Економіка переживає застійні явища.

Робота з документом

Зі звернення ЦК комуністичних і робітничих партій і урядів Болгарії, Угорщини, Польщі, НДР і СРСР до президента Чехословаччини Л. Свободи 20 серпня 1968 р.

«Враховуючи безпосередню загрозу існуванню соціалістичного ладу у вашій країні і відсутність необхідної відсічі контрреволюції, що наростає, керуючись принципами соціалістичної братерської солідарності, а також взаємно прийнятими нашими країнами відповідними договірними зобов'язаннями, ми дали згоду подати таку допомогу. Відповідно до цього військові частини наших п'яти країн вступлять сьогодні о 24 годині на територію Чехословаччини. Вони прийдуть до вашої країни як вірні друзі чехословацького народу...»

Запитання

Як ви ставитесь до причин, зазначених у зверненні?

▸ *Угорщина*

Із 1953–1955 рр. в Угорщині спостерігається послаблення режиму І. Надя, в 1955 р. його усувають від влади. Під впливом цих подій, а також в умовах розгортання антитоталітарних виступів у Польщі у 1956 р., у країні 23 жовтня 1956 р. розпочалася народно-демократична революція.

До Угорщини вводять радянські війська. Повстання було придушено. За даними статистики, за період з 23 жовтня по 31 грудня 1956 року у зв'язку з повстанням і бойовими діями з обох сторін загинуло 2652 угорських громадянини і було поранено 19 226. Втрати радянської армії, за офіційними даними, склали 669 уби-

тих, 51 безслідно зниклих, 1540 — поранених. Прем'єр-міністра І. Надя та 12 членів його уряду 22 листопада 1956 року обманним шляхом виманили з посольства Югославії. Він був повішений 16 червня 1958 року. Близько 26 тис. чоловік піддалося судовому переслідуванню, з яких 13 тис. було засуджено до різних термінів ув'язнення. Загалом, за окремими оцінками, було страчено близько 350 чоловік. Країну покинуло майже 200 000 осіб.

Державу очолив Я. Кадар (1956–1988 рр.), який провів ряд реформ:

- у промисловості: розвивались галузі, які були розраховані на використання передової технології й висококваліфікованої робочої сили і не потребували значних обсягів сировини, децентралізація управління, надання підприємствам фінансової і господарчої самостійності, відмова від подальшої індустріалізації, запровадження економічних стимулів до праці, модернізація промисловості тощо;
- у сільському господарстві: 1959 р. почався масовий приплив селян до кооперативів, які отримували ренту за землю, що здавали кооперативові (протягом трьох-чотирьох років практично все угорське село було охоплене кооперативами); податкові пільги, створення мережі приватних підприємств по обслуговуванню техніки, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції тощо;
- у політичній сфері: припинення та відмова від політичних репресій, запровадження відносно вільного виїзду за кордон, узгодження курсу з СРСР разом з прагненням бути на крок попереду нього.

Ці заходи покращили рівень життя населення. Угорщину в цей період називають країною — «вітриною соціалізму».

1973 року СРСР почав поставляти в Угорщину дешеві енергоносії.

Кількість туристів до Угорщину збільшилась в десятки разів. 1979 р. США повернули Угорщині корону короля Іштвана І.

До середини 80-х років в Угорщині, як і в багатьох інших східноєвропейських країнах, вичерпались ресурси екстенсивного розвитку. Зовнішньоекономічна ситуація також стала несприятливою. Це призвело до обмеження капіталовкладень у народне господарство, скорочення імпорту, зниження особистого споживання, сповільнення загальних темпів зростання.

Швидко збільшувалася зовнішня заборгованість: 1986 р. вона становила 8 млрд дол., а 1989 р. — близько 20 млрд.

Робота з документом

Офіційна заява ТАРС (25 жовтня 1956 р.)

«Вчора (24 жовтня) пізно увечері реакційні організації здійснили спробу спричинити в Будапешті контрреволюційний заколот проти народної влади. Загони заколотників, яким вдалося захопити зброю, спровокували в ряді місць кровопролиття. Сили революційного порядку почали чинити опір заколотникам. За розпорядженням новопризначеного голови Ради міністрів Імре Надя у місті було оголошено стан облоги. Уряд УНР звернувся до уряду СРСР з проханням про допомогу. Згідно з цим проханням радянські збройні частини, що перебувають в Угорщині відповідно до Варшавського Договору, надали допомогу військам Угорської Республіки у відновленні порядку в Будапешті... Сьогодні до кінця дня ворожа авантюра була ліквідована. У Будапешті відновлено порядок.

Запитання

1. Яку оцінку подіям у Будапешті дано в заяві ТАРС?
2. Як називались учасники подій?
3. Чи адекватною була оцінка подій у заяві ТАРС?

▸ *Румунія*

У 50-ті — на початку 60-х рр. в Румунії здійснюється форсована індустріалізація та колективізація, у політичному житті зміцнюються авторитарні методи керівництва, РРП лишилася єдиною політичною партією в країні, усі інші були або ліквідовані, або саморозпустилися. Політичні репресії стали звичайним явищем у житті суспільства.

У 1965 р. першим секретарем ЦК РКП стає Н. Чаушеску. Ним було встановлено тоталітарний режим, що панував майже чверть століття і довів Румунію до глибокої кризи:

- на початку 80-х років зовнішня заборгованість Румунії Заходу досягла 10,2 млрд доларів. Залучення іноземних кредитів було призупинено;
- з 1980 р. виплата боргів стала пріоритетним напрямом румунської економіки. Із 1975 до 1989 р. Румунія сплатила західним кредиторам близько 21 млрд дол., у тому числі понад 7 млрд дол. як проценти за кредити. Румунія перетворилась на чи не найбіднішу державу Східного блоку, не враховуючи Албанію. Спостерігається інтенсивний промисловий розвиток за рахунок отримання кредитів — фінансова заборгованість зростає;

- у 1986–1989 рр. індустрія працювала з нульовим приростом. Недозавантаженість виробничих потужностей у промисловості становила 30 %. Сама Румунія споживала лише 14,6 % готових текстильних виробів, 11,6 % взуття, 6,3 % бензину, що вироблявся в країні;
- середня врожайність сільськогосподарських культур була у 3–4 рази нижче від заявленої;
- політика «затягування пасків» — жорстка економія, що призвело до падіння життєвого рівня населення. Після зростання світових цін на нафту у 1974 р. румунська нафтопереробна промисловість залишилася без сировини. У 80-ті роки було запроваджено карткову систему на продукти харчування, хронічно не вистачало електроенергії. Взимку, наприклад, заборонялось вмикати холодильники;
- родина Чаушеску була власником величезних багатств (62 палаци, 22 мисливські будинки, 2 кораблі — загальною вартістю на 5 млрд доларів, на особистих рахунках за кордоном — понад 1 млрд дол.);
- загострення національного питання.

Із Чаушеску охоче спілкувалися президенти США Ніксон, Форд, Картер, лідери Великої Британії, Франції. 1984 р. Румунія була єдиною соціалістичною країною, яка не бойкотувала Олімпіаду в Лос-Анджелесі, за що Чаушеску рік потому отримав Олімпійський орден.

На кінець 80-х рр. у Румунії зростає соціальне напруження, проте будь-які прояви невдоволення придушувалося завдяки ефективній діяльності Служби Безпеки — «Секурітате» і соціальної демагогії.

Болгарія

1954 р. першим секретарем ЦК БКП став Тодор Живков, прихильник політичного курсу Микити Хрущова.

1958 р. Болгарія першою серед країн соціалізму завершила кооперування селянства. Наприкінці 60-х років уряд сповістив про побудову основ соціалізму.

За Живкова Болгарія перетворилася на досить розвинену індустріально-аграрну країну. На відміну від інших «соціалістичних» країн, у Болгарії темпи зростання продуктивності аграрного сектору залишалися стабільно високими, а деякі види продукції конкурентоспроможними.

У 60–70-ті роки з'явилися нові галузі господарства, у тому числі електротехнічна і електронна. Швидкими темпами розвивалися машинобудування, енергетика, хімічна промисловість.

У 1971 р. було проголошено курс на побудову розвиненого соціалізму.

У країні існувала монополія влади БКП, але при цьому тут не було серйозних внутрішньополітичних криз, як в інших країнах Східної Європи.

Проте на початку 80-х рр. почалося уповільнення темпів розвитку. Назріває соціально-економічна криза, оскільки планова економіка досягла свого порогу ефективності. У середині 80-х років в економіці Болгарії розпочалася криза. Сотні підприємств стали збитковими, собівартість продукції зростала, а якість її залишалася низькою; імпорт перевищував експорт.

Починаючи з 1985 р. Болгарія мусила довозити зерно, картоплю та інші продовольчі товари з-за кордону. Поглиблення кризи призвело до подальшого зниження й без того невисокого життєвого рівня населення, зростання корупції.

Наростання кризи збігалося із невдалим рішенням Т. Живкова асимілювати етнічних турків (понад 1 млн людей з 9 млн жителів): туркам нав'язувалися болгарські прізвища; заборонялося спілкуватися турецькою мовою в громадських місцях; не дозволялося носити традиційний одяг, відправляти релігійні обряди, читати турецькі газети тощо. Через це до Туреччини, Австралії та США виїхало понад 300 тис. турків. У суспільстві критично поставилися до методів керівництва Т. Живкова.

Цитати Т. Живкова

«Міліція належить народу і народ належить міліції».

«Гарний журналіст не той, який пише те, що говорять, а той, який пише те, що потрібно».

Югославія

У період з 1945 до 1980 року, коли при владі був Й. Тіто, було здійснено ряд політичних реформ:

- 29 листопада 1945 р. Югославія була проголошена ФНРЮ — федерацією 6 рівноправних республік — Сербії, Чорногорії, Хорватії, Словенії, Македонії, Боснії і Герцеговини;
- у 40–50-х рр. в економічній сфері запроваджується модель «самоврядного соціалізму» (у промисловості підприємства переведено на госпрозрахунок, вони дістали право брати участь

у розробці загальної концепції держпланування, у сільському господарстві — запровадження кооперативів, збереження приватної власності);

- було ліквідовано союзні міністерства, управління господарською діяльністю передано республіканським органам;
- впроваджувалася ринкова економіка під контролем держави.

Ця модель економічних відносин дала позитивні результати. Але провадження самостійної політики Й. Тіто зумовило негативну реакцію з боку сталінського керівництва СРСР. У 1948–1949 рр. назріває серйозний конфлікт Тіто — Сталін. Керівництво Югославії було звинувачено у зраді соціалізму. Із Югославією було перервано будь-які економічні і політичні відносини. І тільки коли до влади прийшов М. Хрущова, ситуація між двома країнами нормалізувалась.

VIII з'їзд СКЮ (1964) накреслив основні принципи «суспільно-економічної реформи»: було ліквідовано державні централізовані інвестиційні фонди, право розподілу яких передавалося союзним, республіканським і місцевим банкам; 52 % чистого суспільного продукту залишалось у розпорядженні господарських підприємств; сфери охорони здоров'я, освіти і культури було переведено на самофінансування із місцевих джерел; засновано Фонд федерації для прискореного розвитку слабкорозвинених в економічному плані регіонів.

Первинною ланкою політичної й економічної системи СФРЮ стала базова організація об'єднаної праці (БООП) — громада, колектив невеликого підприємства тощо. У 80-ті роки кількість БООП досягла 20 000 одиниць. Підсумком реформ Броз Тіто стало співіснування в Югославії:

1) **«реального соціалізму»** — в організаційній структурі політичної системи, в монополії СКЮ на владу, у вирішальній ролі правлячої партійно-державної еліти;
2) **капіталізму** — у товарно-грошових відносинах, у масовій культурі;
3) **«моделі самоврядного соціалізму»** — у низових ланках виробництва й розподілу.

У 60-х рр. у країні наростають внутрішньополітичні проблеми. Знову «болючим» стає національне питання — визріває конфлікт між «багатими республіками» — Словенією, Хорватією, Сербією і «бідними» — Македонією, Чорногорією, Боснією і Герцеговиною.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Чому період соціалізму в Польщі супроводжувався періодичними кризами і масовими виступами населення, які придушували силовими методами?
2. Що занепокоїло СРСР у подіях «Празької весни»?
3. У чому символізм назви книги одного з ідеологів «Празької весни» З. Млинаржа «Мороз вдарив з Кремля»?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 22

Демократичні революції кінця 80-х — початку 90-х рр. у країнах Центральної та Східної Європи. Роль країн у сучасних міжнародних відносинах

Мета: з'ясувати причини демократичних революцій, методи їх здійснення, охарактеризувати особливості внутрішньополітичного розвитку країн регіону наприкінці XX ст. — поч. XXI ст., визначити роль країн регіону в сучасних інтеграційних процесах світу; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, висловлювати власну точку зору, працювати з різноманітними історичними джерелами, критично мислити; виховувати зацікавленість історією, почуття патріотизму.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Назвіть факти, що свідчать про наростання кризи комуністичних режимів у 50–70-ті роки в країнах Центральної і Східної Європи.
2. У чому полягали відмінності економічного і політичного розвитку Угорщини порівняно з іншими країнами «соціалістичного табору»?

3. У чому виявилося наслідування практики СРСР у «будівництві соціалізму» в Румунії?
4. Визначте суть будівництва «самоврядного соціалізму» та його наслідки для Югославії.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Тоталітарно-комуністичні режими стали гальмом на шляху прогресу, хоч і мали деякі позитивні ознаки — безкоштовну освіту та охорону здоров'я тощо. Після періоду «застою» 70–80-х рр. країни соціалізму увійшли до смуги системної кризи. У країнах зростало масове невдоволення наявними порядками.

Із 1989–1991 рр. тривають демократичні революції в країнах Центральної та Східної Європи, що стануть найважливішою історичною подією другої половини XX ст. Їхнім результатом стали не тільки кардинальні внутрішні зміни в країнах регіону, але й нова розстановка сил в Європі. Закінчилася конфронтація між Сходом і Заходом, закінчився етап «холодної війни».

Революції призвели до розладу тоталітарних режимів і далі поступового перетворення колишніх соціалістичних країн на держави з ринковою економікою і громадянським суспільством, демократичним суспільним ладом. Утворився ряд нових держав після розпаду Чехословаччини та Югославії.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Демократичні революції (1989–1991)*

У ч и т е л ь. Криза тоталітарного режиму у Східній Європі виявилась загальною. Вона охопила економічну, соціальну, політичну і моральну сфери. Для соціальних революцій у країнах Східної Європи потрібен був зовнішній поштовх, який би послабив тоталітарну державу. Таким поштовхом стала «перебудова» в СРСР.

«Перебудова» сприяла посиленню впливу реформаторських елементів у комуністичних партіях і зумовили дискредитацію консервативного неосталіністського керівництва. Вона позбавила народи Східної Європи страху перед можливістю радянської інтервенції. М. С. Горбачов у відносинах з країнами Центральної і Східної Європи відмовився від «доктрини Брежнєва» і визнав право народів цих країн самостійно обирати шлях свого розвитку.

За своїм характером революції були демократичними та антитоталітарними. Окрім Румунії та Югославії, владу було змінено мирним шляхом.

Робота з таблицею

ДЕМОКРАТИЧНІ РЕВОЛЮЦІЇ (1989–1991)

Спільні ознаки	Особливості
Революції розгорталися майже одночасно — у другій половині 1989–1990 рр. Широка участь у революційних подіях народних мас: масові страйки, демонстрації, акти громадянської непокори. Студентство, що було каталізатором усіх подій, першим розпочинало виступи. Провідну роль у цих подіях відіграла інтелігенція. Робітники склали основну масу страйкарів і демонстрантів. Усіх представників суспільства об'єднала спільна мета — прагнення ліквідувати монопольну владу правлячих комуністичних і робітничих партій	Події у Польщі розпочалися раніше за усіх, ще на початку 80-х років, і були розведені у часі. Партійна верхівка Угорщини добровільно склала свої владні повноваження. У Чехословаччині події розгорталися мирним, безкровним шляхом. НРБ, НДР, Албанія, Румунія були одними з останніх, що позбулись тоталітарного режиму, лише події в Румуні супроводжувались насильством. Революція в Югославії йшла паралельно з розпадом країни і призвела до тривалого міжнаціонального конфлікту і війни

▸ *Польща*

У ч и т е л ь. У 1980 р. підвищення цін зумовило бурю організованих протестів. Почалися масові страйки, на чолі яких стала профспілка «Солідарність», очолювана електриком з гданської верфі Лехом Валенсою.

Робота над поняттям

«С о л і д а р н і с т ь» — незалежна профспілка Польщі, яка очолила боротьбу поляків проти комуністичного режиму.

Робота з документом

Програма незалежної самоврядної
професійної спілки «Солідарність»

«...19. Світоглядний, суспільний, політичний та культурний плюралізм має стати основою демократії самоврядної Польщі.

20. Справжнє самоврядування трудящих буде основою самоврядування Польщі.

21. Самостійні в юридичному, організаційному та майновому відношеннях територіальні органи самоврядування мають стати справжнім представництвом місцевої громади.

22. Організації й органи самоврядування повинні бути представлені на рівні найвищої державної влади.

23. Юридична система має гарантувати основні громадянські свободи; поважати принципи рівності перед законом усіх громадян та всіх установ громадянського життя.

24. Судочинство має бути незалежним, а каральний апарат повинен перебувати під суспільним контролем.

25. У Польщі як правовій державі ніхто не може бути переслідуваний за переконання ані примушений до дій, що суперечать його сумлінню.

26. Особи, винні у занепаді країни, мають понести за це цілковиту відповідальність».

Завдання

Прочитайте уривок з документа і розкрийте суть політичних вимог «Солідарності».

У ч и т е л ь. У вересні–жовтні 1981 р. у Ґданську відбувся перший з'їзд профспілки, на якому було вирішено розпочати боротьбу за владу. Польське керівництво оголосило воєнний стан на всій території країни. У ніч з 12 на 13 грудня 1981 р. було створено Державну раду національного порятунку на чолі з Войцехом Ярузельським.

Ці заходи, а також значна радянська фінансова і продовольча допомога на деякий час відтермінували загибель соціалізму в Польщі.

ХРОНІКА ПОДІЙ

Дата	Подія
1988 р.	ПОРП проголосила початок економічних реформ
Лютий 1989 р.	Розпочав роботу «Круглий стіл» за участі усіх опозиційних сил
1989 р.	Перемога «Солідарності» на виборах. 19 липня 1989 р. президентом став В. Ярузельський, Т. Мазовецький — прем'єр-міністр, який здійснив так звану «шокову терапію» — стрімкий перехід до ринкової економіки
31 грудня 1989 р.	Прийнята нова Конституція, яка відновила попередню назву держави — Республіка Польща
Січень 1990 р.	Перетворення ПОРП на Соціал-демократичну партію
Грудень 1990 р.	Перемога на президентських виборах Леха Валенси
27 жовтня 1991 р.	Перемога на парламентських виборах правоцентристського угруповання, що знаменувало остаточне знищення комуністичного режиму

Дата	Подія
1995 р.	Президентом обраний А. Квасьнєвський — представник лівих сил
1999 р.	Польща стала членом НАТО
2004 р.	Стала членом ЄС
2004–2010 рр.	Президентом був Л. Качинський, з 2010 р. — Броніслав Коморовський

Чехословаччина

У ч и т е л ь. Революційні події у Чехословаччині, які отримали назву «оксамитової» революції, розпочались 17 листопада 1989 р., коли в міжнародний день студентів на вулиці Праги вийшли майже 50 тис. студентів. Застосування сили міліцією спричинило страйки по усій країні. Ніщо вже не могло врятувати комуністичну владу.

27 листопада Федеральні збори ЧССР виключили з Конституції статтю 4 про керівну роль КПЧ.

Наприкінці 1989 р. президентом країни став Вацлав Гавел.

1990 р. став новим етапом у розвитку Чехословаччини. У травні був прийнятий закон про вільне підприємництво, а в червні проведені перші вільні вибори і сформовано новий уряд, який здійснив радикальні економічні реформи.

1 грудня 1990 р. змінилась назва країни — на Чехо-Словацьку Федеративну Республіку (ЧСФР).

1 січня 1993 р. ЧСФР розпалась на дві нові держави — Чехію і Словаччину.

І Чехія, і Словаччина є членами ООН, НАТО, ЄС. Чехія більш економічно розвинена і становище її більш стабільне.

Угорщина

У ч и т е л ь. Криза, яка особливо гостро виявилася наприкінці 1980-х років, зумовила необхідність змін в Угорщині.

ХРОНІКА ПОДІЙ

Дата	Подія
1988 р.	Гостра критика діяльності керівництва партії на конференції УСРП. Відставка Я. Кадара й обрання на посаду генерального секретаря ЦК УСРП К. Гросса
1989 р.	Відмова УСРП від монополії на владу під час «круглого столу». Саморозпуск УСРП й проголошення про створення Угорської соціалістичної партії. Зміна назви УНР на Угорську Республіку

Дата	Подія
1990 р.	Перемога на парламентських виборах опозиційного Угорського демократичного форуму: його лідер Й. Анталл став главою уряду; вільний демократ А. Гьонц — президентом країни. Початок процесу приватизації в країні
1991 р.	Виведення радянських військ з Угорщини. Перехід до приватновласницького господарства з метою виходу з економічної кризи
1992 р.	Закон про земельну реформу
	Поступовий вихід економіки Угорщини з кризового стану
1999 р.	Вступ до НАТО
2004 р.	Повноправне членство в ЄС

Завдання

Назвіть спільні і відмінні ознаки революцій в Польщі, Чехословаччині і Угорщині. Які особливості цих революцій?

- *Румунія та Болгарія*

Робота з таблицею

ХРОНІКА ПОДІЙ

Румунія	Болгарія
16–17 грудня 1989 р. — розгін демонстрації протесту у м. Тимішоара — початок народно-демократичної революції. 22 грудня 1989 р. — повалення диктаторського режиму, втеча подружжя Чаушеску зі столиці. 26 грудня 1989 р. — перехід влади до рук Фронту національного порятунку на чолі з Йоною Ілієску. Убивство подружжя Чаушеску. 29 травня 1990 р. — зміна назви країни — СРР стала називатися Румунією. Травень 1990 р. — завоювання ФНП більшості під час парламентських виборів. 1991 р. — ухвалення парламентом нової Конституції країни. Жовтень 1992 р. — обрання президентом Румунії Й. Ілієску. 1996 року президентом обрано лідера правоцентристської партії Е. Константинеску	10 листопада 1989 р. — відставка Т. Живкова. 7 грудня 1989 р. — заснування Союзу демократичних сил (СДС) на чолі з філософом Желю Желєвим, який проголосив ідею розбудови Болгарської держави на принципах демократії та приватної власності. Січень 1990 р. — обрання Великими національними зборами (парламентом) Ж. Желєва президентом Болгарії. 1994–1996 рр. — подальше погіршення економічної ситуації в країні. 1996 р. — перемога на президентських виборах лідера антикомуністичного блоку Об'єднання демократичних сил Петра Стоянова. Проголошення курсу на вступ до ЄС і НАТО

Румунія	Болгарія
Довелося долати важке економічне становище. Вступ до НАТО. З 2007 р. — член ЄС. Напружені відносини з Україною через територіальні питання: кордон по р. Тиса, о. Зміїний, гирло р. Дунаю тощо	1992 р. — Угода про дружні взаємовідносини та співробітництво між Болгарією та Україною. Тісні контакти між обома державами, особливо у сфері туризму, транспорту і зв'язку. Із 2004 р. — член НАТО. Із 2007 р. — член ЄС

Робота з документом

Язькова А. А. Крах «золотої епохи» Чаушеску

«За спогадами очевидців (у Брашові 15 листопада 1987 р.)... близько 7 тисяч робітників зібрались біля будинку мерії (вона ж — повітовий комітет РКП), вимагаючи хліба, купити який неможливо було навіть за талони, припинення систематичних перебоїв у водопостачанні та зменшення вирахувань, які досягли 40 % зарплати. Мер (він же — секретар повітового комітету РКП) погрожував робітникам, що через місяць вони та їхні діти раді будуть їсти солому. Коли робітники штурмом взяли мерію, вони виявили там бенкетні столи, що ломились від усяких наїдків з приводу обрання «першої повітової особи» до Великих національних зборів. Обурені робітники зірвали зі стін кабінетів портрети Чаушеску і спалили їх на площі перед мерією. Виступ робітників Брашова було потоплено в крові, багато з них зникли безслідно».

Запитання

1. У чому була специфіка революційних подій у Румунії?
2. Порівняйте революційні події в Румунії і Болгарії.

▸ *Югославія*

Учитель. 4 травня 1980 р. помирає Й. Тіто. Після його смерті посилюються націоналістичні та сепаратистські тенденції. Найбільш «бунтівними республіками» були Словенія і Хорватія, які забезпечували 50 % експортного потенціалу Югославії. Ініціатором розвалу СФРЮ стала Словенія. Тут в 1990 р. відбувається референдум щодо незалежності республіки, на якому 86 % населення висловилось «за».

25 червня 1991 р. — офіційно проголошують свою незалежність Словенія і Хорватія.

Вересень 1991 р. — проголосили незалежність Боснія та Герцеговина.

Квітень 1992 р. — проголошення про утворення Союзної республіки Югославії (СРЮ), що складалася із Сербії та Чорногорії, яку очолив С. Мілошевич.

1992 р. — початок громадянської війни Союзної Республіки Югославії з Хорватією під гаслом збереження федерації. Квітень 1992 р. — кровопролитна міжетнічна, міжконфесійна громадянська війна в Боснії і Герцеговині (взаємне знищення мусульман, сербів, хорватів).

Тільки в 1995 р. завдяки діям миротворчих сил ООН та політичним угодам (Дейтон) боснійську трагедію вдалося зупинити. Згідно з мирною угодою «Боснія і Герцеговина», залишалися єдиною державою, яка складається із двох суб'єктів: Боснійської мусульмано-хорватської Федерації і Республіки Сербської.

1998–1999 рр. — конфлікт у сербській провінції Косово, де проживає багато албанців, переріс у громадянську війну.

Втручання міжнародного співтовариства (НАТО). Бомбардування Белграда (весна 1999 р.), відставка С. Мілошевича. Притягнення його до юридичної відповідальності (серпень 2001 р.).

2001 р. — албанські бойовики почали військові дії в Македонії.

Червень 2006 р. — проголошення незалежності Чорногорією за рішенням всенародного референдуму. Припинення існування держави Сербія і Чорногорія.

Завдання

Складіть таблицю «Виникнення нових держав на Балканах».

Назва новоутвореної держави	Рік виникнення	З якого часу на території тривав збройний конфлікт

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Якими були наслідки революцій у східноєвропейських країнах?
2. Що спільного і в чому відмінність революцій в окремих країнах?
3. Коли в Східній Європі здійснилися «оксамитові революції», один із закордонних спостерігачів сказав те, що потім усі повторювали: «У Польщі це забрало 10 років, в Угорщині — 10 місяців, в НДР — 10 тижнів, а в Чехословаччині — 10 днів». Прокоментуйте це твердження.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 23

Урок узагальнення

Мета: узагальнити матеріал тем 4 і 5: «СРСР. Нові незалежні держави», «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. — початок XXI ст.)»: показувати на карті кордони нових незалежних держав, що виникли після розпаду СРСР, характеризувати наслідки Другої світової війни, політичне, соціально-економічне, повсякденне та культурне життя в СРСР на різних етапах історичного розвитку: висловлювати оцінку діяльності політичних лідерів, визначати причини краху тоталітарних режимів, аналізувати внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва, тлумачити та застосовувати поняття і терміни.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Основна частина уроку

Урок відбувається у формі бесіди за нижченаведеними запитаннями і виконання завдань.

1. Покажіть на карті кордони нових незалежних держав, що виникли після розпаду СРСР.
2. Охарактеризуйте наслідки Другої світової війни для СРСР.
3. Охарактеризуйте політичне, соціально-економічне, повсякденне та культурне життя в СРСР у повоєнний період та період відбудови.
4. Охарактеризуйте політичне, соціально-економічне, повсякденне та культурне життя в СРСР у 1953–1964 рр.
5. Охарактеризуйте політичне, соціально-економічне, повсякденне та культурне життя в СРСР періоду застою.
6. Охарактеризуйте політичне, соціально-економічне, повсякденне та культурне життя в СРСР періоду перебудови.

7. Складіть політичний портрет М. Хрущова.
8. Складіть політичний портрет Л. Брежнєва.
9. Складіть політичний портрет М. Горбачова.
10. Складіть політичний портрет Б. Єльцина.
11. Назвіть причини розпаду СРСР.
12. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі Російської Федерації.
13. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі Білорусі.
14. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі Казахстану.
15. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі держав Балтії.
16. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі держав Закавказзя
17. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі держав Середньої Азії.
18. Проаналізуйте внутрішньополітичну ситуацію та зовнішньополітичні пріоритети нових незалежних держав, сучасні напрями їх політичного та економічного співробітництва на прикладі Молдови.
19. Опишіть процес становлення прорадянських режимів у країнах Східної Європи у 40-ві роки.
20. Покажіть на карті території країн соціалістичного табору.
21. Проаналізуйте кризові явища в політичному, соціальному та економічному житті країн Центральної та Східної Європи у 60–70-х рр. XX ст.
22. Поясніть причини демократичних революцій, методи їх здійснення у країнах Центральної та Східної Європи.

23. Покажіть зміни на політичній карті Європи внаслідок революційних подій кінця 80-х — початку 90-х рр. XX ст.
24. Охарактеризуйте особливості внутрішньополітичного розвитку країн Центральної та Східної Європи наприкінці XX — на початку XXI ст.
25. Визначте роль країн регіону в сучасних інтеграційних процесах світу.
26. Оцініть діяльність політичних лідерів: Леха Валенси, В. Гавела, Н. Чаушеску, Я. Кадара, Т. Живкова, Йосипа Броз Тіто.
27. Поясніть поняття і терміни: «відлига», волюнтаризм, «застій», перебудова, гласність, путч, Біловезька угода, СНД, дума, соціалістичний табір, РЕВ, Варшавський договір, Берлінський мур, самоврядування, «оксамитова революція», «Солідарність», «шокова терапія», реприватизація.

Тема 6

РОЗВИТОК ПРОВІДНИХ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX — НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

УРОК 24

Розпад світової колоніальної системи. Японія у другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: характеризувати етапи деколонізації, процес здобуття незалежності народами Азії та Африки, шляхи розвитку незалежних держав азійського та африканського регіонів; пояснювати суть японського «економічного дива», визначити особливості розвитку Японії наприкінці XX — на початку XXI ст.; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити, працювати з різними історичними джерелами, висловлювати власні судження; виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які держави володіли найбільшими колоніями в Азії і Африці у міжвоєнний період?
2. У яких колоніях у 1918–1945 рр. досяг найбільшого розвитку національно-визвольний рух?
3. Що характерне для економічного розвитку Японії у міжвоєнний період?
4. Якими були основні зовнішньополітичні цілі Японії у 1918–1939 рр.?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Після Другої світової війни у колоніях на території Азії та Африки склалися умови для здобуття державної

незалежності багатьма народами. Цьому сприяло багато чинників, у тому числі капітуляція Японії, послаблення позицій Британії, Франції, Нідерландів і зміни в їхній колоніальній політиці. Відігравало свою роль у регіонах зміцнення національної буржуазії та поява інших соціальних верств і груп людей, здатних самостійно управляти своїми країнами, а також виникнення тут патріотичних партій та організацій, які під гаслами національної єдності проголосили курс на досягнення незалежності своїх країн. Суттєво вплинула на визволення колоніальних країн «холодна війна» між СРСР і США, що дозволяла маневрувати між великими державами і сприяла занепаду колоніалізму.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

▸▸ *Етапи деколонізації. Шляхи розвитку незалежних держав*

Робота над поняттям

Деколонізація — ліквідація колоніального панування метрополій, відновлення суверенності народів колоніальних і залежних країн як господарів власної долі та утвердження цих країн як самостійних і повноправних суб'єктів міжнародного права та міжнародних відносин.

▸ *Причини розпаду колоніальної системи*

1. Колоніалізм вичерпав себе історично (втрата економічної ефективності).
2. У роки Другої світової війни зросла національна свідомість та активізувався національно-визвольний рух.
3. Активна підтримка США і СРСР країн, які боролися за незалежність (кожен відповідно своїм інтересам).

Робота в групах

Учні складають тези за підручником. Після повідомлень кожна група показує на карті названі країни.

Перший етап (1945–1955)
Деколонізація охоплює переважно Азію (усього за цей період незалежність отримали 11 держав Азії,в Африці — Лівія). Мирно і контрольовано Велика Британія надала незалежність своїм колоніям у 1947–1948 рр. Індії, Пакистану, Бірмі, Цейлону, Ізраїлю. В Індокитаї (колонія Франції) та Індонезії (колонія Голландії) через небажання метрополій поступитися розпочалася багаторічна кровопролитна війна за своє визволення. 1954 р. Франція припинила бойові дії в Індокитаї і визнала незалежність В'єтнаму, Лаосу і Камбоджі

Другий етап (1955 — кінець 60-х рр. XX ст.)
Епіцентром деколонізації стає Північна і Тропічна Африка. Велика Британія провела роботу з підготовки кадрів управління, військових, вчителів, лікарів у своїх колоніях, було вироблено механізми передання влади. За цей період незалежність отримали 7 країн в Азії і 37 в Африці (в 1960 р. незалежними стали одразу 17 африканських країн. Цей рік увійшов в історію як «рік Африки»). Лише в Алжирі Франція вдалася до застосування сили, але через масові протести світової громадськості та ООН у 1962 р. питання було розв'язано.
Третій етап (70-ті — початок 90-х рр. XX ст.)
Період краху колоніалізму на Півдні Африки — розпад останньої колоніальної імперії — Португальської (у 1975 р. здобули незалежність Ангола, Мозамбік, Сан-Томе, Прінсіпі). Остаточно визначилася доля Південної Родезії — в 1980 р. тут було проголошено незалежну державу Зімбабве. У 1990 р. Намібія, яка була колонією ПАР стає незалежною. Це була остання колонія на карті Африки. Ліквідація останніх колоніальних володінь Великої Британії в Латинській Америці (Багамські острови — 1973 р., Гайана — 1975 р., Беліз — 1981 р.). Період деколонізації островів Тихоокеанського регіону (Фіджі — 1970 р., Соломонових — 1978 р. — колишніх володінь Великої Британії, Маршаллових (1991), Палау (1994) — США). Друга половина 90-х — поч. 2000-х рр. — ліквідація залишків колоніалізму: Гонконг — Сянган (1997 р.), Східний Тімор (1975 р., фактично — 2002 р.)

- *Шляхи розвитку незалежних держав*

1. Шлях наслідування передових країн Америки та Європи, зумовив перетворення Сінгапуру, Південної Кореї та інших країн на індустріальні держави.
2. Шлях «соціалістичної орієнтації», який обрали такі країни, як Республіка Конґо, Замбія та ін. Після розпаду СРСР та «соціалістичного табору» в них суттєво погіршилася економічна ситуація.
3. Шлях «неприєднання» (виник у 1961 р.). Прагненням країн, що стали на цей шлях (Індія, Індонезія та ін.), було бажання проводити незалежну політику, не допускати диктату та насильства в міжнародних відносинах.

- *Особливості суспільно-політичного життя молодих незалежних держав*

1. Етнічно-племінний клановий характер побудови держструктур.
2. Високий рівень корумпованості держапарату.

3. Особлива роль керівника держави, що проводить політику патерналізму, коливання або в бік диктатури, або в бік популізму.
4. Загальний антидемократизм влади (багатопартійні системи — рідкісне явище, значний вплив армії).
5. Значний (інколи вирішальний) вплив релігії на ідеологічні установки як влади, так і суспільства.

Запитання та завдання

1. Визначте основні етапи розпаду колоніальної системи.
2. Які проблеми виникли в нових незалежних державах? Чи можна стверджувати, що вони цілком самостійні і жодною мірою не залежать від розвинених країн?

Висновок. Розпад колоніальної системи, який завершився наприкінці 90-х років XX ст., сприяв становленню молодих незалежних держав, що визначили власний зовнішньополітичний курс.

Нові незалежні держави на світовій арені намагаються виступати єдиною силою: вересень 1961 р. ними було утворено організацію Руху неприєднання, яка ставила за мету неучасть своїх членів у багатосторонніх воєнних союзах. Зараз це дуже впливова міжнародна організація. Існують також і регіональні об'єднання (АСЕАН, ОАЄ, АФТА, АПЕК).

Робота з документами

Заключне комюніке конференції країн Азії і Африки
18–20 квітня 1955 р. Бандунг (Індонезія) (Витяг)

А. Економічне співробітництво

1. ...Учасники Конференції висловили загальне прагнення до економічного співробітництва на основі взаємного зацікавлення і поважання національного суверенітету...

2. Країни-учасниці згодні надавати технічну допомогу одна одній в максимально можливих розмірах...

Б. Культурне співробітництво

1. Конференція країн Азії і Африки переконана в тому, що найбільш сильним засобом сприяння взаєморозумінню між країнами є розвиток культурного співробітництва. Азія та Африка є колискою великих релігій і цивілізацій, які збагатили інші культури і цивілізації...

2. Конференція країн Азії і Африки приймає той факт, що існування колоніалізму в багатьох частинах Азії і Африки, в якій би формі це не виявлялося, не тільки перешкоджає культурному співробітництву, але також придушує національні культури народів...

Конференція засуджує таке заперечення основних прав в галузі освіти і культури в деяких частинах Азії і Африки... особливо конференція засуджує расизм як засіб придушення культури...

В. Права людини і самовизначення

1. Конференція країн Азії і Африки заявляє про свою повну підтримку основних принципів прав людини, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, приймає до відома загальну Декларацію прав людини як загальний зразок для всіх народів і всіх націй...

2. Конференція країн Азії і Африки засуджує політику расової сегрегації і дискримінації...

Д. Проблеми залежних народів

... Конференція погодилась:

а) заявити, що колоніалізм в усіх його проявах являє собою зло, яке необхідно терміново припинити;

б) підтвердити, що підкорення народів іноземному поневоленню, пануванню та експлуатації є запереченням основних прав людини, що суперечить Статуту ООН і перешкоджає міжнародному миру і співробітництву;

в) заявити про свою підтримку справи свободи і незалежності всіх таких народів...

Завдання

Проаналізуйте уривок з комюніке Бандунзької конференції країн Азії й Африки і визначте, які проблеми розглядала ця конференція.

⏩ *Повоєнне реформування Японії. Японське «економічне диво»*

У ч и т е л ь. Оскільки Японія була країною-агресором і зазнала поразки у Другій світовій війні, то її територія була окупована військами США на чолі з Д. Макартуром (1945–1952). На окупованій території американцями провадилася політика «Трьох "Д"»: демократизація, демілітаризація, декартелізація. Водночас було проведено аграрну реформу, яка передбачала націоналізацію надлишків землі і продаж її державою на пільгових умовах орендарям. 1947 р. була прийнята нова Конституція, яка проголошувала суверенну владу народу (зберігався інститут імператора як символ держави та єдності нації), законодавча влада належала парламенту, який обирав уряд, гарантувалась рівність громадян перед законом, Японія відмовлялась від утримання регулярної армії як засобу війни і створення сил самооборони.

Робота з історичним джерелом

Документ

«У 1951 р. в Сан-Франциско було підписано мирний договір Японії із США та їх союзниками у війні (окрім СРСР). Згідно з договором:

- було визнано повний суверенітет японського народу над Японією та її територіальними водами; припинено стан війни учасників договору з Японією;
- Японія визнавала незалежність Кореї та відмовлялася від прав та претензій на Корею, Тайвань, острови Пенхуледао, Південний Сахалін та частину Курильських островів (але при цьому не зазначалося, що ці острови повертаються КНР та СРСР);
- обсяги репарацій не було визначено і питання про них належало до сфери двосторонніх відносин тих чи інших країн з Японією;
- за Японією було визнано право на індивідуальну і колективну оборону і домовленості про можливість розміщення або збереження іноземних збройних сил на її території».

Запитання та завдання

1. Покажіть по карті територіальні втрати Японії. На користь яких країн вони відбулися?
2. Як ви вважаєте, чому СРСР не взяв участі у підписанні цього договору?

Висновок. Сан-Франциська система договорів перетворила Японію на союзницю США, що, у свою чергу, погіршило її взаємини з СРСР. Лише в жовтні 1956 р. у Москві було підписано Спільну декларацію СРСР та Японії, яка юридично припиняла стан війни між державами та проголошувала відновлення миру і добросусідських відносин між країнами. Мирний договір так і не було підписано. Проблему Південнокурильських островів не розв'язано й досі.

Робота зі схемою

Див. с. 163.

Запитання

Визначте рейтинг наведених причин.

▸ *Результати реформ*

50–60-ті роки — середньорічні темпи приросту промислового виробництва понад 15 %, щорічні темпи зростання ВВП — 11 %, що в 2–3 рази перевищувало темпи зростання в провідних країнах Заходу.

ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ЯПОНІЇ

Початок 70-х років — Японія посіла друге місце у світі за обсягом ВНП і згодом вийшла на перше місце з виробництва сталі, кораблів, радіоприймачів, телевізорів, магнітофонів, копіювальної техніки, кіно- і фотоапаратури, оптики та автомобілів.

Зростання експортних можливостей Японії за 20 років у 90 разів, а валютних запасів — у 116 разів.

Підсумок. Бурхливий повоєнний економічний розвиток Японії перетворив її на один із трьох центрів сучасної світової економіки нарівні із США та Західною Європою. У середині 80-х років її частка у світовому валовому продукті сягнула 10 %.

⏩ *Розвиток Японії в 70-х рр. — на початку XXI ст.*

У ч и т е л ь. Протягом 1955–1993 рр. при владі незмінно перебувала Ліберально-демократична партія, за якої Японія переживала економічне зростання і стабільність у політичному житті.

70-ті рр. — докорінні зміни умов розвитку японської економіки, започатковані «двома шоковими ударами Ніксона» (програма американського уряду із захисту долара).

Зниження конкурентоспроможності японських товарів на зовнішніх ринках.

Середина 70-х років — початок енергетичної кризи через підвищення майже у 5 разів світової ціни на нафту.

Розробка нової стратегії розвитку японської економіки: ставку було зроблено на енерго- та матеріалозберігаючі технології.

Початок широкого застосування електронно-управлінських засобів у промисловості та сфері послуг.

2001 р. — початок реформ Ю. Коідзумі.

У зовнішньополітичній сфері Японія відмовилася від виробництва, зберігання й застосування ядерної зброї. Встановлено дружні відносини зі США і погіршилися відносини з СРСР через територіальні претензії Японії.

Сучасна Японія вирізняється, з одного боку, безпрецедентними успіхами в найбільш сучасних галузях економіки, з іншого — проблемами у фінансовій, соціальній та аграрній сферах.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які чинники сприяли японському «економічному диву»?
2. Визначте основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики Японії після війни?
3. Які галузі японської економіки є найбільш конкурентоспроможними?
4. Порівняйте економічні реформи повоєнного часу в Японії та Німеччині. Що між ними спільного?

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Скласти політичний портрет Мао Цзедуна.

УРОК 25

Китай у другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати політичний і соціально-економічний розвиток Китаю у другій половині XX — на початку XXI ст., дати оцінку соціально-економічним експериментам китайських комуністів, пояснити суть культу особи Мао Цзедуна, аналізувати процес реформування економіки Китаю наприкінці XX — на початку XXI ст.; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, висловлювати власну точку зору, критично мислити; виховувати в учнів зацікавлення історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які ознаки були характерні для соціально-економічного розвитку Китаю у 20–30-ті роки?
2. Коли Японія здійснила агресію проти Китаю?
3. Яку територію Китаю наприкінці Другої світової війни було визволено радянськими військами?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Китайський народ під час війни з японськими агресорами (1937–1945) зазнав величезних людських та матеріальних втрат. Загинули численні культурні цінності, були зруйновані міста, країна фактично розпалась на самостійні райони. У Китайській Республіці запанували голод, епідемії, злидні.

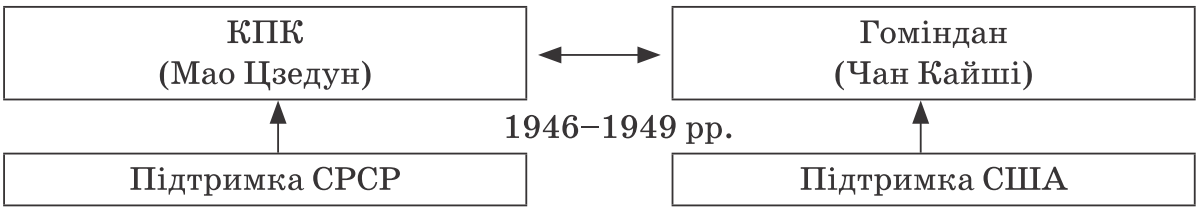
У серпні 1945 р. радянські війська розгромили японську армію, і величезна територія Північно-Східного Китаю — Маньчжурія — була окупована радянською армією. На її території почали спішно формуватися військові підрозділи Компартії Китаю (КПК). Проте як тільки у травні 1946 р. радянські війська залишили країну, тут розпочалася громадянська війна.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Проголошення КНР. Соціально-економічні експерименти китайських комуністів*

Робота зі схемою

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В КИТАЇ

Запитання

Інтереси яких країн і чому зіткнулися в Китаї?

У ч и т е л ь. Восени 1948 р. — у січні 1949 рр. відбулися вирішальні бої громадянської війни. Наприкінці січня 1949 р. комуністичні війська під командуванням Лінь Бяо захопили Пекін. Залишки військ Чан Кайші евакуювалися на о. Тайвань і створили

там острівну Китайську Республіку. А на території континентального Китаю 1 жовтня 1949 р. була проголошена комуністична Китайська Народна Республіка, яку одразу ж визнав СРСР. Главою держави став лідер Компартії Китаю (КПК) Мао Цзедун.

До 1957 р. в КНР тривав відбудовчий період, під час якого завдяки допомозі СРСР було побудовано понад 200 промислових підприємств, підготовлено близько 30 тисяч китайських спеціалістів. Понад 20 тисяч радянських спеціалістів передавали свій досвід безпосередньо в Китаї.

Але головне те, що, посилаючись на радянський досвід, узаконювалося всевладдя КПК в Китаї та її лідера Мао Цзедуна. Поступово почав формуватися культ особи Мао, якого називали «китайським Сталіним» і «наймудрішим вождем».

Робота з таблицею

Із тексту підручника учні в парах виписують основні тези. Після цього учні пояснюють одне одному основні терміни.

РОЗВИТОК КИТАЮ

«Три червоних прапори» (1958–1960 рр.)	**«Культурна революція» (1966–1976 рр.)**
У 1958 р. (з метою прискорення економічного розвитку країни) у Китаї розпочинаються перетворення, відомі як курс «трьох червоних прапорів», що складався з кількох етапів: • «генеральна лінія» — курс на форсовану побудову соціалізму; • «великий стрибок» — форсований розвиток промисловості, щоб «наздогнати і перегнати капіталістичні країни»; • «народні комуни» — створення замість кооперативів народних комун з високим рівнем усуспільнення власності (запровадження зрівняльного розподілу їжі та одягу, воєнізація праці і побуту). «Великий стрибок» і комунізація села мали важкі наслідки для економіки: розпочинається глибока економічна криза, вихід з якої було знайдено через запровадження курсу «врегулювання» (відновлення кооперативів, приватної торгівлі, відмова від ідеї комун). Цей експеримент спричиняє незадоволення, призводить до формування опозиції режимові Мао, проти якої Мао розгортає репресії	У 1966 р. розпочинаються перетворення в культурній сфері (мета — формування нової революційної свідомості, що сприятиме побудові нового комуністичного суспільства). «Культурна революція» передбачала знищення старої «буржуазної» культури і поширення ідей Мао. Фактично «культурна революція» перетворилася на акцію організованої боротьби проти опозиції. Для цього зі школярів і студентів створювали загони відданих Мао хунвейбінів — «червоних охоронців». «Культурна революція» сприяла встановленню абсолютної влади Мао Цзедуна, що тривала аж до його смерті 9 вересня 1976 року

Робота з історичними джерелами

«Гасла «культурної революції» у Китаї»

Витяг з листівки організації хунвейбінів. Пекін, 1966 р.

«В усіх театрах, кінотеатрах, книжкових крамницях і т. ін. слід розмістити портрети Мао Цзедуна!

Старі звичаї мають зникнути!

Слід ліквідувати ресторани вищого класу!

Гасла слід писати червоними, а не золотими літерами!

Вивчення творів Мао Цзедуна потрібно починати в дитячих садках!

Інтеліґенція має працювати в селі!

Слід харчуватися разом, а також відродити мораль перших народних комун 1958 р.!

Слід відмовитися від використання парфумів, прикрас, косметичних засобів та одягу непролетарського характеру!

Слід ліквідувати залізничні вагони першого класу та салон-вагони!

Не слід робити фото, що рекламують так звану жіночу красу!

Слід знищити старий живопис, який зловживав неполітичною тематикою, зображенням бамбукових дерев!

Треба, щоб живопис відповідав ідеям Мао Цзедуна!»

Завдання і запитання

1. Проаналізуйте документ і визначте суть «культурної революції».
2. У чому полягала суть «великого стрибка» в Китаї?
3. Які наслідки для країни мала така політика?

Висновок. Повоєнне протиборство Заходу і Сходу, США та СРСР спричинили громадянську війну в Китаї і, врешті-решт, утвердження в країні тоталітарного комуністичного режиму Мао Цзедуна. Комуністичні експерименти остаточно підірвали економіку КНР й загострили соціальні та національні проблеми.

▸▸ *Розвиток Китаю в другій половині 70-х рр. XX — на початку XXI ст.*

У ч и т е л ь. У жовтні 1976 р. (після смерті Мао) в ході боротьби за владу була розгромлена «банда чотирьох» (найближчих соратників Мао). Із липня 1977 до лютого 1997 р. при владі перебував один з лідерів опозиції (не обіймаючи офіційних посад) — Ден Сяопін, якого небезпідставно вважають архітектором китайських реформ.

Реформи передбачали «чотири модернізації» у промисловості, сільському господарстві, науці та галузі оборони.

Завдання

Випишіть основний зміст цих етапів з підручника.

Орієнтовний варіант відповіді

Перший етап. Розпочався в грудні 1978 р. і передбачав реформу сільського господарства на основі розпуску комун та впровадження сімейного підряду, пожвавлення приватної торгівлі. Протягом 1979–1981 тривала реконструкція народного господарства — були знижені планові показники, скорочена армія та військові видатки, військова промисловість почала випускати техніку для сільського господарства.

Другий етап. Розпочався в жовтні 1984 р. і передбачав реорганізацію промисловості шляхом обмеження адміністративного втручання, переведення підприємств на госпрозрахунок за умов стимулювання ринкових відносин. Водночас заохочувалося використання іноземного капіталу в межах так званих особливих економічних районів та вільних економічних зон.

Третій етап. Розпочався в березні 1985 р. і передбачав реформування управління, науки та техніки, освіти з метою розгортання і впровадження НТР.

Четвертий етап. Розпочався в 1985 р. і був спрямований на посилення позицій національної валюти, приватної власності та реформування банківської та податкової системи.

Внаслідок реформ темпи приросту виробництва в КНР у 80-х рр. складали 12—18 % щорічно, а в 90-х рр. — 10,2 %.

Проте економічне піднесення відбувалося на фоні збереження комуністичної влади та ідеології. «Чотири принципи» Ден Сяопіна були покладені в основу Конституції КНР 1982 р.: соціалістична перспектива, диктатура пролетаріату, керівна роль КПК, дотримання ідей марксизму-ленінізму і Мао Цзедуна.

Офіційно в КНР будується «соціалістична ринкова економіка». Будь-які спроби реформування політичної сфери життя суспільства спричинили жорстку реакцію влади.

Завдання і запитання

1. Розкрийте значення реформ Ден Сяопіна для економічного розвитку Китаю.
2. Чи вбачаєте ви суперечності в терміні «соціалістична ринкова економіка»?

Робота з джерелами інформації

Тези «КНР на міжнародній арені»

Побудова зовнішньої політики КНР у перше десятиліття з озиранням на Москву.

14 лютого 1950 р. — підписання радянсько-китайського Договору про дружбу, союз та взаємну допомогу.

Середина 60-х рр. — кардинальна зміна зовнішньої стратегії концепції КНР: підштовхнути до ядерного конфлікту СРСР та США, а Китаю залишити роль спостерігача двобою. Із появою в Китаї ядерної зброї (1964) така концепція загрожувала світові катастрофою.

Схвальне сприйняття правлячими колами США антирадянського курсу Пекіна.

1972 р. — візит американського президента Р. Ніксона до Китаю — нормалізація американо-китайських відносин.

1978 р. — нормалізація японо-китайських відносин.

1979 р. — відмова КНР від продовження Договору 1950 р. про дружбу з СРСР. Засудження китайським керівництвом агресії СРСР проти Афганістану. Початок війни між двома соціалістичними країнами — КНР та Соціалістичною Республікою В'єтнам.

1997 р. — перехід Ґонконґу під юрисдикцію Китаю.

1999 р. — згідно з домовленістю, до складу Китаю перейшла португальська колонія Аомінь (Макао).

Питання Тайваню до сьогодні залишається невирішеним, і КНР вимагає від усіх країн, з якими має дипломатичні відносини, невизнання цієї держави.

Китайська Народна Республіка — позаблокова держава.

Відхід від територіальних суперечок у відносинах з Росією.

2002 р. — підписання декларації між АСЕАН і КНР про кодекс поведінки в територіальних питаннях.

Запитання

1. Які основні напрями і цілі зовнішньої політики Китаю у другій половині XX — на початку XXI ст.?
2. Яких змін зазнала зовнішня політика Китаю за останні п'ятдесят років?

У ч и т е л ь. Економіка Китаю посідає сьоме місце у світі й вимагає постійного збільшення обсягів зовнішньої торгівлі. Найвищі показники зовнішньоторгового обігу КНР у 2004 р. були досягнуті з Японією, США, Ґонконґом, Республікою Кореєю, Тайванем,

Німеччиною та Сінгапуром. Динамічно розвиваються й українсько-китайські відносини: за обсягом торгівлі Китай посідає друге місце після Росії.

V. Узагальнення та систематизація знань

Робота з історичним джерелом

Китайський дипломат про специфіку реформ
у Китайській Народній Республіці

«Якщо характеризувати сучасну ситуацію в Китаї, то можна виділити такі моменти: в політичному плані це система багатопартійного співробітництва під керівництвом КПК; в економічній сфері — ринковий механізм, який у цілому вже відіграє чільну роль, з елементами багатоукладності... яка є стрижневою; з суспільною власністю; в ідеології та культурі — система різноманітних ідей з марксизмом як головною доктриною.

В усьому цьому визначається китайська специфіка, яку важко сприймають навіть деякі китаїсти: один із них насмілився назвати унікальну соціально-економічну систему в Китаї «соціалістичною формою з капіталістичним змістом».

Запитання

Чому, на вашу думку, економічні реформи китайських комуністів дали позитивні наслідки, а радянських — економічний занепад і розпад СРСР?

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Скласти політичний портрет Д. Неру та І. Ганді.

УРОК 26

Індія в другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати внутрішню і зовнішню політику Індії від часів незалежності до сучасності, проаналізувати внутрішньо- та зовнішньополітичний курс Дж. Неру та І. Ганді, визначити особливості розвитку Індії наприкінці XX — на початку XXI ст.; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, критично мислити, висловлювати власні судження; виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Яка партія очолювала національно-визвольний рух в Індії і міжвоєнний період?
2. Які форми антиколоніальної боротьби мали місце в Індії?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Індія, як колонія Британії, брала участь у Другій світовій війні: 3 млн індійців воювали на фронті. Під час бойових дій у країні розвинулося машинобудування. Тому Індія сплатила усі борги Британії і вийшла з війни економічно зміцнілою. Однак країна не мала адміністративної єдності через багатоетнічний склад населення Індії, протистояння двох основних релігійних громад — індуїстів, інтереси яких представляв Індійський національний конгрес (ІНК), та мусульман, очолюваних Мусульманською лігою. Усе це заважало згуртуванню населення і послаблювало національно-визвольний рух.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Перемога народів Індії в боротьбі за незалежність. Курс Дж. Неру та І. Ганді у внутрішній і зовнішній політиці*

У ч и т е л ь. Одразу після закінчення Другої світової війни рух проти колоніального панування охопив широкі верстви населення Індії.

Робота зі схемою

Учні заповнюють схему під керівництвом вчителя, опрацьовуючи текст підручника (див. с. 172).

У ч и т е л ь. Основи державного ладу, внутрішньої та зовнішньої політики Індії були закладені за прем'єр-міністра Дж. Неру (1947–1964), для якого ідеалом розвитку країни був демократичний соціалізм.

Запитання та завдання

1. Чому на території колишньої британської колонії виникло дві держави — Індія і Пакистан?
2. Назвіть дату здобуття Індією незалежності.

ПОДІЛ ІНДІЇ

Робота з таблицею в парах

Один з учнів за текстом підручника заповнює колонку «Внутрішня політика», інший — «Зовнішня політика», після чого вони обмінюються інформацією.

ПОЛІТИКА ІНДІЇ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Внутрішня політика	Зовнішня політика
Прискорений розвиток держсектору в промисловості (за рахунок будівництва державою підприємств в металургії, машинобудуванні, електроенергетиці, вугільній і нафтовій промисловості). Активна підтримка приватного бізнесу, контроль за діяльністю монополій. Створення сприятливих умов для розвитку національної економіки (за рахунок обмеження доступу іноземного капіталу в країну). Проведення аграрної реформи (обмеження розмірів феодального землеволодіння, передача землі за викуп орендарям з нижчих каст, заохочення створення кооперативів)	Дотримання принципу «позитивного нейтралітету», неприєднання до військово-політичних блоків (уряд Індії засудив створення СЕАТО в 1954 р. і СЕНТО в 1955 р.). У відносинах з іншими країнами застосовували п'ять принципів мирного співіснування «панча шіла» (уперше щодо Китаю): • взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету; • взаємний ненапад; • невтручання у внутрішні справи одне одного; • рівність і взаємна вигода; • мирне співіснування. Дж. Неру був одним з ініціаторів Бандунзької конференції 1955 р. і створення Руху неприєднання

Внутрішня політика	Зовнішня політика
Проведення адміністративно-територіальної реформи у 1956 р. (розмежування за національною та мовною ознаками)	На початку 60-х рр. через перебування на території Індії Далай-лами Тибету погіршилися індійсько-китайські відносини. Китайські війська окупували частину індійської території

У ч и т е л ь. Після смерті Дж. Неру прем'єр-міністром Індії стає Л. Б. Шастрі, який дотримувався курсу Неру. Але у 1965 р. виникає новий військовий конфлікт з Пакистаном через Кашмір. Саме тоді, як Індії і Пакистану за допомогою міжнародних політичних сил вдалося владнати ситуацію (в січні 1966 р.), Л. Б. Шастрі несподівано помирає. Новим прем'єр-міністром стає донька Дж. Неру — Індіра Ганді (мала гарну освіту, політичний досвід, в уряді Шастрі була міністром інформації та радіомовлення).

Продовження роботи з таблицею

Внутрішня політика	Зовнішня політика
Проведення радикальних соціально-економічних реформ: • націоналізація банків і системи загального страхування; • передача до рук держави експортної та імпортної торгівлі; • організація кооперативної торгівлі товарами широкого вжитку у містах і сільській місцевості; • обмеження діяльності монополій; • продовження аграрної реформи; • зменшення податку на невеликі ділянки землі, земельного максимуму; • скасування пенсій та привілеїв для князів. Але паралельно із цим: • запровадження надзвичайного стану (1975), заборона страйків; • порушення громадянських прав і свобод; • антигуманні методи розв'язання демографічної проблеми (через примусову стерилізацію)	Активізується співробітництво із СРСР, особливо у військовій сфері. У грудні 1971 р. Індія розпочинає чергову війну проти Пакистану і доводить її до успішного кінця. Після цього авторитет Індії на міжнародній арені зростає. Але за умов енергетичної кризи 1973 р. ця війна гальмує здійснення економічних і соціальних програм. Економічна ситуація в країні погіршується, формується опозиція уряду І. Ганді

Завдання та запитання

1. Визначте спільні ознаки внутрішньої політики Дж. Неру та І. Ганді. У чому полягали особливості внутрішньополітичного курсу І. Ганді?
2. Визначте основні напрями зовнішньої політики Індії у повоєнний період.

Робота з історичними документами

Із виступу Індіри Ганді по Всеіндійському радіо 20 січня 1966 р.

«Із хвилюванням душі берусь я за розв'язання величезних проблем, що стоять перед нами. Сили та впевненості додають мені вчення, що їх заповіли Ганді та мій батько, а також власна моя безмежна віра в індійський народ. В останні роки, як і в минулому, він продемонстрував прагнення і спроможність впоратися з новими труднощами. На цій традиційній для Індії основі ми здатні протистояти будь-яким випробуванням... Сьогодні я знову повторюю клятву вірності ідеям творців нашого суспільства — ідеям демократії та секуляризму, планової економіки і соціального прогресу, миру та дружби між народами».

Запитання

1. Які ідеї були покладені в основу політики І. Ганді?
2. На яких відомих діячів Індії вона посилається і чому?

У ч и т е л ь. На виборах 1977 р. Індіра Ганді програла. В ІНК відбувається розкол. І. Ганді створює власну партію — ІНК(І). В економіці країни назріває критична ситуація, і в 1980 р. І. Ганді знову стає прем'єр-міністром. Але в цей період активізуються сепаратистські тенденції в країні. 31 жовтня 1984 р. І. Ганді була вбита сикхськими екстремістами.

Робота з історичними документами

«Всесвітня історія. Індія»

«Прагнучи створити державу Халістан на території Пенджабу (північно-західної частини Індії), сикхські сепаратисти закликали до розчленування Індії, тероризували населення, вбивали небажаних їм політичних і громадських діячів, провокували зіткнення між різними релігійними громадами. Сикхи організували низку диверсій на залізницях, індійських авіалайнерах. Навесні 1984 р. вони захопили Золотий храм в Амрітсарі, перетворивши його на штаб-квартиру. Операція урядових військ «Блакитна зірка» з очищення храму від терористів не тільки не поставила крапку в розв'язанні пенджабської кризи, а й стала відправним пунктом для її подаль-

шого трагічного розвитку — убивства сикхськими екстремістами прем'єр-міністра І. Ганді 31 жовтня 1984 р.».

Запитання

У чому суть проблеми сепаратизму в Індії?

Підсумок. Діяльність І. Ганді мала загалом позитивне значення для соціально-економічного розвитку Індії. Проте складність проблем усередині індійського суспільства унеможливила успішне завершення реформ І. Ганді.

⏩ *Розвиток Індії наприкінці XX — на початку XXI ст.*

У ч и т е л ь. У грудні 1984 р. прем'єр-міністром Індії стає син І. Ганді — Раджив Ганді, який спрямував свої зусилля на:

- подальше зміцнення єдності країни;
- боротьбу проти сепаратистів;
- боротьбу проти «старих ворогів» індійського суспільства: бідності, безробіття, неписьменності, хвороб.

До середини 1990-х років в політиці Індії домінував ІНК, яку очолювали представники сім'ї Неру-Ганді. Лише після конфлікту, який посилився після руйнування мечеті Бабрі в Айодге, в країні почали спалахувати серйозні міжетнічні та міжконфесійні конфлікти. За таких умов відбувається радикалізація індійського суспільства, як наслідок у країні набули популярності крайні націоналістичні партії та рухи. Саме тоді Бхаратія джаната парті (БДП) почала виконувати перші ролі, а її керівникам вдалося об'єднати частину крайньо-правих партій, які під гаслами індуїзації країни намагалися перехопити владу у розгублених консерваторів, яких ще й гризли внутрішні корупційні конфлікти. 1998–2004 рр. БДП очолила уряд та створила більшість в палатах парламенту Індії, а керівником уряду був обраний більш поміркований їх представник — Атал Біхарі Ваджпаї.

Але після нападу на потяг з паломниками в 2002 р. почалася різанина в місті Гуджарат, на яку доволі м'яко відреагували державні структури (подекуди своїми діями ще більше провокуючи конфлікт). Суспільство поступово відходити від крайньо правих ідей. Тому в 2004 р. на парламентських виборах опозиційна тоді партія Національного Конгресу досягла відчутної перемоги під керівництвом Соні Ганді. Але створивши коаліцію та маючи більшість в парламенті, Соня Ганді відмовилася від поста прем'єр-міністра (через сумну долю своїх родичів на цій посаді). Тому 22 травня 2004 р. Манмохан Сінґх став головою уряду Індії. А в

2009 р. на чергових парламентських виборах Коаліція Об'єднаного прогресивного альянсу на чолі з керівництвом ІНК забезпечила собі підтримку в парламенті, а Манмохана Сінґха було переобрано прем'єр-міністром.

На сьогодні значна частина населення Індії проживає в злиднях, близько половини населення залишається неписьменною, зберігається високий рівень безробіття. Серед соціально-економічних, національних та релігійних залишається актуальною демографічна проблема. Населення Індії щороку зростає на 14 млн чоловік і сьогодні перевищує 1 млрд чол.

Активною залишається зовнішньополітична діяльність країни. Зокрема, налагоджуються українсько-індійські зв'язки. Протягом тривалого часу українські підприємства традиційно співпрацюють з індійськими кампаніями: на багатьох індійських підприємствах запроваджені й використовуються українські технології, машини та обладнання. Взаємовигідна торгівля між Україною та Індією є важливим фактором зміцнення співробітництва між обома країнами.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які труднощі мали місце у політичному житті й економічному розвитку Індії у 80–90-ті роки?
2. Які політичні, економічні, національні і зовнішньополітичні проблеми розв'язує Індія на початку XXI ст.?
3. Чому, незважаючи на великі поклади корисних копалин в Індії, вона залишається слаборозвиненою країною?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 27

Країни Африки та Близького Сходу від здобуття незалежності до початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати процес здобуття незалежності народами Азії та Африки, причини краху апартеїду на Півдні Африки, пояснити причини виникнення близькосхідної проблеми та шляхи її врегулювання, аналізувати процес утворення держави Ізраїль, становище українців в країнах регіону; розвивати вміння встанов-

лювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, критично мислити, висловлювати власну точку зору; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які європейські країни володіли найбільшими колоніями в Африці у міжвоєнний період?
2. Які держави в Африці формально були незалежними у 1918–1945 рр.?
3. Які наслідки для народів Африки мала Друга світова війна?
4. Які зміни відбулися на Близькому і Середньому Сході внаслідок Першої світової війни?
5. Яким був політично-правовий статус народів і держав країн Близького і Середнього Сходу?
6. Як вплинули події Другої світової війни на становище окремих держав і народів?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. До Другої світової війни в Африці існували тільки чотири незалежні держави: Єгипет, Ефіопія, Ліберія і Південно-Африканський Союз. Найбільші колонії в регіоні належали Великій Британії, Франції, Бельгії та Португалії. Пік боротьби за незалежність у Африці припав на період із 1957 по 1962 р., коли майже весь континент звільнився від колоніалізму.

Одним із важливих наслідків Другої світової війни стало утворення держави Ізраїль. Це зумовило тривалу близькосхідну кризу, що стала центральною міжнародною проблемою.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Розвиток африканських країн. Крах апартеїду на Півдні Африки*

У ч и т е л ь. Деколонізація Африки розпочинається у другій половині XX ст. і складається з трьох етапів:

- **1-й етап** — 50-ті рр. XX ст. — незалежність здобули арабські країни Північної Африки (окрім Алжиру).

- **2-й етап** — 60-ті рр. XX ст. — незалежними стають країни Тропічної Африки, а також Алжир (1960 рік, протягом якого незалежність здобули 17 країн Африки, було проголошено «роком Африки»).
- **3-й етап** — 70–80-ті рр. XX ст. — крах колоніалізму і ліквідація системи апартеїду на Півдні Африки.

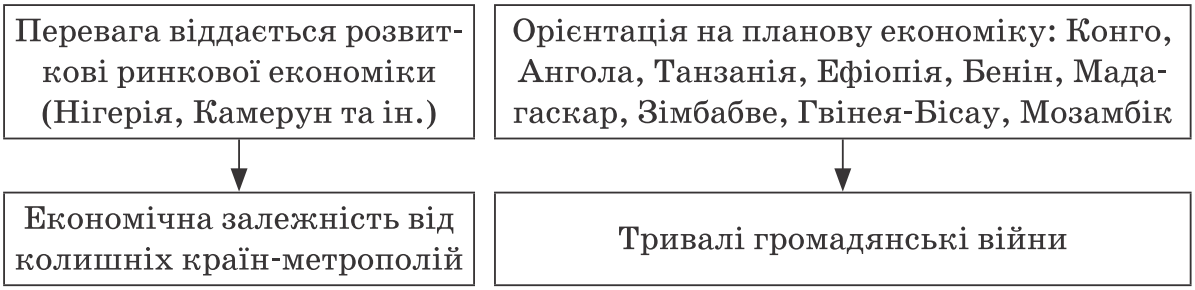
Робота з картою

Покажіть на карті названі регіони Африки.

— 14 грудня 1960 р. виходить Декларація Генеральної Асамблеї ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам.

Робота зі схемою

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ АФРИКАНСЬКИХ КРАЇН, ЩО ЗДОБУЛИ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У ч и т е л ь. Країни Тропічної Африки мали певні труднощі у другій половині XX ст., бо це найбільш відсталий в економічному плані регіон світу. Тут зберігається ряд серйозних проблем:

- виробництво продовольства хронічно відстає від росту населення (частий голод — звичайне явище);
- через те що кордони африканських держав були встановлені колонізаторами штучно, більшість із них не має необхідних внутрішніх факторів для розвитку (13 держав не мають виходу до моря і, відповідно, надійних транспортних зв'язків зі світом);
- міжетнічні конфлікти;
- панування трайбалізму (соціально-економічні відносини будуються на принципах захисту інтересів певної родоплемінної етнічної групи).

Найбільш розвиненою в Африці країною з ринковою економікою є Південно-Африканська Республіка (ПАР), створена 1961 р. після виходу з Британської Співдружності. Протягом тривалого часу там існувала система апартеїду, боротьбу проти якого очолив Африканський національний конгрес (АНК), створений ще 1912 року. Система апартеїду була сформована на початку 60-х ро-

ків (мета — створення повністю розділеного в расовому відношенні суспільства).

Робота над поняттями

А п а р т е ї д — крайня форма расової дискримінації, політика позбавлення тих чи інших груп населення, залежно від їхньої раси, політичних, соціально-економічних і громадянських прав аж до примусового переселення і т. ін.

С е ґ р е ґ а ц і я — політика примусового відокремлення будь-якої групи населення за расовою або етнічною ознакою, одна з форм расової дискримінації.

У ч и т е л ь. Сеґреґація охоплює всі сторони життя, включаючи спорт, культуру, релігію. Проводиться політика роздільного проживання — створення спеціальних зон для чорних («бантустанів»). Із 1989 р., коли президентом стає Ф. де Клерк, відбувається поступове згортання політики апартеїду. У 1994 р., коли в результаті президентських виборів до влади приходить лідер АНК Н. Мандела, політика згортання апартеїду продовжилася, хоча реформи зумовили спротив як білої частини населення, так і радикалівіз АНК.

ПАР є найбільш економічно розвиненою країною в Африці: світовий лідер у видобутку золота, платини, хроматів, один з лідерів з видобутку марганцю, алмазів. Має розвинену обробну промисловість, машинобудування, суднобудування, воєнну промисловість. ВНП на душу населення складає 3010 доларів.

Загалом для країн Африки характерними є проблеми неписьменності, хвороб, безробіття, нестачі ліків і продуктів харчування. Нові технології, які є визначальними для сучасного світу, неможливо використати там, де більшість населення становлять неписьменні, а мільйони людей перебувають на первісній стадії розвитку. Як результат — посилення хаосу на континенті. Втручання військових контингентів ООН у конфлікти, як правило, неефективні: вояки ООН несуть втрати, а замирити ворогуючі сторони не вдається. Серед миротворчих контингентів під прапором ООН у Сьєрра-Леоне несуть службу солдати та офіцери України.

Бесіда

1. Як відбувався процес деколонізації Тропічної Африки?
2. Розкрийте хід і результати боротьби з апартеїдом на півдні Африки.
3. Які проблеми існують у сфері соціально-економічного розвитку країн Африки на початку XXI ст.?

⏩ *Країни Близького і Середнього Сходу. Утворення держави Ізраїль*

У ч и т е л ь. Під час Другої світової війни єврейський народ зазнав жахливої катастрофи: 6 млн євреїв із 14 млн було знищено в нацистських концтаборах. Тому доречною була ідея про створення незалежної єврейської держави. Цю ідею ще наприкінці XIX ст. висунув австрійський журналіст Т. Герцл, а в 1897 р. сіоністським конгресом у Базелі (Швейцарія) було ухвалено рішення про утворення держави євреїв на території Палестини.

У країнах Близького Сходу після Другої світової війни розпочинається процес деколонізації й утворення нових держав, який відбувався мирним шляхом — у формі відмови Великої Британії і Франції від своїх мандатів на певні території. У 1946 р. було проголошено незалежність Йорданії і Сирії, 1955 р. — Оману, 1961 р. — Кувейту, 1967 р. — Ємену, 1971 р. — Катару і Об'єднаних Арабських Еміратів.

Переломною подією в історії близькосхідного регіону стало утворення держави Ізраїль: 29 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН приймає резолюцію (№ 181), яка передбачала утворення в Палестині двох держав — єврейської та арабської. На підставі цієї резолюції 14 травня 1948 р. було проголошено створення єврейської держави Ізраїль.

Араби-палестинці своєї держави не створювали, демонструючи невизнання резолюції № 181. Уже 15 травня 1948 р. розпочинається перша арабо-ізраїльська війна, внаслідок якої Ізраїлю відійшла значна територія, що мала належати палестинцям.

На розвиток країн Близького Сходу суттєво вплинула позиція великих держав в умовах «холодної війни»: хто надавав економічно-фінансову, військову і політичну допомогу, той і визначав політичний курс держав.

СРСР спочатку підтримував Ізраїль проти проанглійськи налаштованих арабів, але потім (з кінця 40-х — початку 50-х рр.) перейшов на бік арабів (Єгипту, Сирії) в наступних арабо-ізраїльських війнах (1956 р., 1967 р., 1973 р.). США надавали підтримку Ізраїлю з середини 50-х рр.

Вплив США відчутно посилився після переорієнтації Єгипту в сер. 70-х рр. на західну модель розвитку та організації мирного процесу в регіоні (шляхом примирення арабських країн з Ізраїлем, починаючи з Кемп-Девідської угоди 1978 р.).

Поступово Арафат переходить до ідеї створення палестинської держави не замість Ізраїлю, а поряд з ним. У грудні 1987 р. на лівому березі р. Йордан і в секторі Газа розпочалося народне повстан-

ня без застосування зброї («інтифада»). У листопаді 1988 р. Національна рада Палестини в еміграції проголосила незалежність Палестини. У 1994 р. лівий уряд Ізраїлю уклав угоду з Арафатом про надання Палестині автономії. Але після перемоги на виборах в Ізраїлі правих партій ситуація загострилася. Крах СРСР сприяв зростанню впливу США на Близькому Сході.

Робота з таблицею

СПРОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПАЛЕСТИНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ

Дата	Подія
Кінець 50-х рр.	Виникнення Руху за національне визволення з Я. Арафатом у Кувейті
1964 р.	Створення Організації визволення Палестини (ОВП), голова з 1969 р. — Ясір Арафат
1979 р.	Ізраїльсько-єгипетська Кемп-Девідська угода: виводила Єгипет з війни, Ізраїль повертався на Синайський півострів. ОВП переміщується до Лівану. 1982 р. це спричинить окупацію Ізраїлем Південного Лівану
1987 р.	Початок народного повстання палестинців без застосування зброї («інтифада») на лівому березі р. Йордан і в секторі Газа
1988 р.	Проголошення незалежності Палестини Національною радою Палестини в еміграції
1993 р.	Ізраїльсько-палестинська домовленість про надання обмеженої автономії сектору Газа та району Єрихону у складі Ізраїлю
1994 р.	Мирний договір між Ізраїлем та Йорданією, автономія палестинців поширювалася на райони Західного берега р. Йордан
1995 р.	Ізраїльсько-палестинський договір про автономію Західного берега р. Йордан
2000 р.	Курс уряду А. Шарона на згортання Палестинської автономії. Дестабілізація ситуації в регіоні
2003 р.	Висунення президентом США Дж. Бушем нового плану врегулювання проблеми: припинення насильства обох сторін, розмежування палестинської та ізраїльської територій, проголошення незалежності Палестинської держави

Робота з історичними джерелами

Захарченко А. М. Близькосхідний мирний процес 1990-х років: історичний аналіз. 4 квітня 2008 р.

«На початку XXI ст. Україна неодноразово демонструвала свою готовність зробити посильний внесок у процес врегулювання

комплексу близькосхідних проблем та надати свої послуги сторонам конфлікту у будь-якій прийнятній для них формі. Свідченням цього стала діяльність українського миротворчого контингенту у складі Тимчасових сил ООН у Лівані, оприлюднення в 2002 р. «Українських пропозицій в контексті міжнародних дипломатичних зусиль щодо мирного врегулювання близькосхідного конфлікту», а також проведення в травні 2003 р. під егідою ООН міжнародної конференції з близькосхідного мирного врегулювання у Києві.

«Українські пропозиції у контексті міжнародних дипломатичних зусиль щодо мирного врегулювання близькосхідного конфлікту», що були оприлюднені президентом України Л. Д. Кучмою в Аммані під час його офіційного візиту до Йорданії, Сирії, Лівану у квітні 2002 р., дістали високу оцінку лідерів арабських країн, які заявили про свою повну підтримку миротворчих зусиль України та висловили готовність до більш тісної взаємодії з нашою країною у цьому питанні... Таким чином, українська зовнішня політика на цьому напрямку стає важливою й органічною складовою європейської політики у близькосхідному регіоні і сприяє зусиллям нашої держави щодо інтеграції у європейські структури.

Негативним наслідком активізації посередницьких зусиль України із врегулювання близькосхідного конфлікту стали певні ускладнення у політичній сфері українсько-ізраїльських відносин.

Це пояснюється прагненням Ізраїлю нав'язати своє бачення шляхів врегулювання близькосхідного конфлікту, а також розгляд ним відносин України з арабськими країнами виключно з точки зору інтересів власної безпеки.

Проведення у Києві у травні 2003 року під егідою ООН Міжнародної конференції на підтримку миру на Близькому Сході, а також пропозиція щодо направлення українського військового контингенту для виконання миротворчої місії у складі багатонаціональних сил за мандатом ООН на кордон між Ізраїлем та палестинськими територіями і на Голанські висоти зумовила стримано-негативну реакцію з боку ізраїльтян. Посилання української сторони на те, що під час вироблення своєї позиції із зазначених питань вона орієнтується перш за все на країни ЄС, вступ до якого визначено стратегічним напрямком зовнішньої політики нашої держави, також не зустрічають в ізраїльської сторони належного розуміння».

Запитання

1. Яку позицію посідає Україна у розгляді близькосхідної проблеми?
2. Як позиція України впливає на її відносини з Ізраїлем?
3. Висловіть судження щодо актуальності близькосхідної проблеми в Україні.

У ч и т е л ь. Сирія, Ліван — республіки, Йорданія — монархія. Ліван — єдина країна у світі, де головні посади в державному керівництві обіймають за релігійною приналежністю, оскільки населення чітко поділене на чотири релігійні конфесії: християни, мусульмани-шиїти, мусульмани-суніти, друзи. Президент завжди — католик-мароніт, прем'єр-міністр — мусульманин-суніт, голова парламенту — православний (пізніше — шиїт). У 70–90-ті рр. Ліван пережив громадянську війну, вторгнення ізраїльських, сирійських військ. Із початку 90-х років ситуація почала стабілізуватися. Провідні країни регіону — Єгипет, Йорданія — мають розвинену промисловість.

Підсумок. Основні фактори, що визначають перспективу розвитку регіону на початку XXI ст.:

- наявність проблем соціально-економічного розвитку в бідних на нафту арабських країнах;
- невирішеність палестинського питання;
- великі фінансові можливості країн, що видобувають нафту.

Ці фактори перетворюють регіон на вогнище міжнародного тероризму та мусульманського екстремізму, який загрожує всьому світові.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Чому становище африканських країн після здобуття незалежності залишається складним?
2. Що заважає розвитку африканських країн?
3. Визначте причини арабо-ізраїльського конфлікту. Які наслідки для прикордонних держав має цей конфлікт?
4. Охарактеризуйте сучасну політичну ситуацію в регіоні (на основі додаткового матеріалу).

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 28

Латинська Америка в другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн Латинської Америки в повоєнний час, аналізувати варіанти революційного процесу в Латинській Америці: Кубинську революцію, революцію в Чилі, визначити особливості становища українців в цьому регіоні; розвивати вміння аналізувати порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, працювати з різними історичними джерелами, висловлювати власне судження; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Які країни Латинської Америки досягли найбільшого економічного розвитку напередодні Другої світової війни?
2. Які фактори сприяли встановленню диктаторських режимів у країнах Латинської Америки?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Країни Латинської Америки (Мексика, Центральна та Південна Америка), які значно раніше, ніж африканські країни, здобули незалежність, у роки Другої світової війни надзвичайно прискорили свій економічний розвиток. Це пояснюється тим, що вони були:

- віддаленими від фронту воєнних дій;
- воюючі держави мали значну потребу в сировині.

Через це підвищилися ціни на сільськогосподарську продукцію, що її постачала в Європу Латинська Америка. Це призвело до солідних валютних накопичень країн регіону. Зросла їхня частка у світовій торгівлі: у 1949 р., наприклад, на країни Латинської Америки припадало 12 % усього експорту капіталістичних країн.

Усе це створювало сприятливі умови для здійснення реформ, зокрема проведення так званої імпортозамінної індустріалізації під поміркованими націоналістичними гаслами. Після війни у провідних країнах цього регіону (Мексика, Аргентина, Бразилія, Чилі, Уругвай, Венесуела) активно формувався державний сектор в економіці,

а самі вони переходили з групи аграрних до категорії індустріально-аграрних — понад 50 % ВНП вироблялося у них у промисловості.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Соціально-економічний та політичний розвиток країн Латинської Америки у повоєнний час (50-ті рр.)*

У ч и т е л ь. Країни Латинської Америки раніше за інші країни «третього світу» здобули незалежність — ще у XIX ст. Але в середині XX ст. вони опинились у сфері економічного впливу могутнього північного сусіда — США, що, у свою чергу, зумовило їх тісний політичний зв'язок.

Робота зі схемою

Див. с. 186.

Запитання

1. Які чинники сприяли прискоренню економічного розвитку країн Латинської Америки під час Другої світової війни та після неї?
2. Що ви дізналися про вплив США на латиноамериканський регіон?

У ч и т е л ь. У середині 50-х рр. у переважній більшості держав регіону панували військово-диктаторські режими. Щоправда, у другій половині 50-х та на початку 60-х років подекуди такі режими було повалено й відновлено конституційний лад, зокрема у Перу (1956), Колумбії (1957) та Венесуелі (1958), проте ця тенденція тоді ще не набрала незворотного характеру.

Переважна більшість військових переворотів призвела до встановлення диктаторських режимів, що були ультраконсервативними за характером і ставили за мету недопущення назрілих демократичних реформ. Разом з тим, наявні в цих країнах кричущі соціальні суперечності становили підґрунтя для масових рухів, повстань і переворотів лівого спрямування, ініціатори і керівники яких прагнули докорінних соціально-економічних перетворень. При цьому сподівання знедолених мас нерідко намагалися використати з метою захоплення влади комуністичні елементи. Такі спроби, зокрема, мали місце наприкінці 40-х років у Колумбії та Коста-Ріці, а на початку 50-х років у Ґватемалі. Але найбільш яскравим прикладом можуть служити події на Кубі.

Робота з історичним джерелом

О. Р. Дарусенков. Кубинська революція

«У січні 1959 р. тимчасовим президентом Куби був проголошений Мануель Уррутія Льєо, на чолі уряду постав представник

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ В ПОВОЄННИЙ ЧАС (50-ті рр. XX ст.)

Після Другої світової війни в цьому регіоні розпочинаються перетворення з модернізації економічної сфери:

- проводять аграрні реформи (в одних країнах більш радикальні, в інших — більш помірковані), які послабили позиції латифундистів і надали можливість стати на ноги частині селян;
- здійснюється імпортозамінна індустріалізація (для цього латиноамериканські країни накопичили золотовалютні резерви за рахунок продажу на світовому ринку кави, какао (Бразилія), цукру (Куба), зерна, м'яса, вовни (Аргентина), міді і селітри (Чилі), нафти (Венесуела і Мексика));
- наприкінці 50-х — на початку 60-х рр. внутрішні ресурси для проведення імпортозамінної індустріалізації було вичерпано. Не останню роль у цьому відіграли амбіційні плани окремих країн, які поглинали величезні кошти (будівництво в Бразилії нової столиці Бразиліа за проектом всесвітньо відомого архітектора О. Німейєра, проведення в Мексиці Олімпійських ігор 1968 р.).

Як наслідок — перенавантаження державних бюджетів, інфляція, безробіття, зростання соціального напруження

↓

США, маючи на меті обмежити поширення впливу СРСР в цьому регіоні, нав'язує латиноамериканським країнам військово-політичне співробітництво.

У 1948 р. між ними був підписаний договір про колективну безпеку і створено Організацію американських держав (ОАД).

Згідно з цим договором американці переозброїли місцеві армії, створили практично нову військову еліту, яка пройшла підготовку в США.

Через це у ряді латиноамериканських країн в 60–70-х рр. переглядають стратегію розвитку.

В одних країнах за умов масового невдоволення до влади приходять ліві сили і розпочинають будівництво соціалізму (на Кубі з 1959 р., в Чилі в 1970–1973 рр., в Нікарагуа з 1979 р.).

В інших країнах до влади приходять військові хунти — офіцерські комітети, які здійснюють репресії проти лівих і робітничого руху, проводять ряд заходів з лібералізації економічного життя і залучення іноземного капіталу (Чилі 1973–1990 рр., Аргентина, Бразилія, Гватемала, Еквадор, Гондурас).

Це сприяло піднесенню економіки цих країн

поміркованої опозиції Міро Кардона. Проте уже в лютому 1959 р. було створено Революційний уряд на чолі з Фіделем Кастро, а його прихильники були призначені на всі найбільш важливі державні посади. Президентська посада, що мала тепер формальне значення,

у липні 1959 р. перейшла до члена «Руху 26 липня» Освальдо Дортікос Торрадо. Було створено спеціальні «революційні трибунали», що судили не тільки прихильників Батисти, але й опозиціонерів. У листопаді 1959 р. нова влада узяла під свій контроль профспілковий рух країни.

У новому керівництві спочатку не було єдиного уявлення щодо масштабу подальших реформ. У травні 1959 р. уряд видав декрет про аграрну реформу. Відповідно до нього на Кубі були ліквідовані приватні латифундії і землеволодіння іноземців. Понад 40 % земель перейшли до державного сектору сільського господарства, інші були поділені між селянами. Реформа завдала удару по американських цукрових компаніях і викликала невдоволення США.

Сподівання, що нова влада зуміє домовитися зі США, швидко розвіялися. США загрожували зменшити ввезення кубинського цукру й обмежити туризм. Американські фірми почали згортати інвестиції в кубінську економіку. Тоді як Радянський Союз намагався посилити на острові свій вплив (особливо після візиту на Кубу радянської делегації на чолі з Анастасом Мікояном в лютому 1960 р.), у США 1960 р. запровадили ембарго на імпорт цукру з Куби, скоротили постачання нафти і продовольства, а американські нафтопереробні заводи на острові відмовилися переробляти нафту, що постачалася з СРСР. Тоді кубинська влада проголосила в серпні–жовтні 1960 р. про націоналізацію підприємств, що належать американським, а також великим і середнім кубинським підприємцям. У руках держави опинилися до 90 % промисловості. 2 січня 1961 р. США розірвали дипломатичні відносини з Кубою, а у квітні того ж року підтримали висадку загону в 1 500 озброєних кубинських опозиціонерів в Затоці Свиней. Але ця акція зазнала цілковитої невдачі — загін був розгромлений. Розраховуючи на подальшу допомогу СРСР, Фідель Кастро проголосив 1травня 1961 р. кубинську революцію «соціалістичною».

Влада країни придушувала діяльність опозиційних партій, а три лояльні організації — «Революційний рух 26 липня», Народно-соціалістична партія та «Революційний директорат 13 березня» об'єднано в єдину державну партію, яка 1965 р. проголосила себе комуністичною. Із робочих організацій виганяли раніше впливових активістів анархо-синдикалістських організацій, які протестували проти одержавлення робітничого руху і громадських організацій і вимагали замість запровадження державного контролю над розвитком самоврядування, добровільних кооперативів

і комун. Багато противників режиму не тільки «справа», але й «зліва» були піддані жорстоким переслідуванням, були арештовані або загинули.

Запитання та завдання

1. Назвіть причини та наслідки кубинської революції.
2. Інтереси яких двох наддержав зіткнулися на Кубі? Хто з них вийшов переможцем?
3. Як події на Кубі вплинули на відносини між СРСР і США?
4. Чому всі політичні партії на Кубі було заборонено після 1959 р.?

⏩ *Шлях розвитку латиноамериканських країн в 60–70-ті рр. Сучасне становище*

Робота з картою

1. Випишіть 5 найбільших за площею країн Латинської Америки.
2. З якими країнами межує Чилі, Еквадор, Гондурас?

Учитель. Латиноамериканські країни демонстрували найбільш динамічні темпи розвитку серед країн світу. Але політична нестабільність у регіоні, порівняно з попереднім періодом, у 60–70-х рр. не зменшилася. СРСР, Китай і Куба всіляко намагалися здійснити «експорт революції» до країн Латинської Америки. Вони надавали підтримку компартіям регіону, які переважно були представлені нечисленними угрупованнями, що не мали широкої соціальної бази.

США ставили за мету не допустити поширення впливу комуністичних ідей. У 1961 р. президент США Дж. Кеннеді звернувся із закликом до всіх країн Західної півкулі об'єднатись у «Союз в ім'я прогресу» і вжити спільних зусиль для ліквідації злиднів і відсталості в Латинській Америці. Програма, розрахована на 10 років, передбачала розширення і зміцнення представницької демократії в латиноамериканських країнах шляхом прискорення індустріалізації як важливого чинника підтримання політичної стабільності. Уряд США надав країнам континенту довгострокову допомогу в 11 млрд дол. Хоча далеко не всі завдання програми були втілені, вона все ж надала імпульс для проведення в латиноамериканських країнах демократичних перетворень, що сприяли їхньому швидкому соціально-економічному розвиткові.

Більш повільно відбувався політичний розвиток держав регіону. Виявом нестабільності життя латиноамериканських країн були щораз нові військові перевороти: в Аргентині (1962, 1966), Бразилії (1964) та в інших країнах. Драматичні події відбувались у Чилі.

У 1970 р. на президентських виборах переміг кандидат лівої коаліції Фронт національної єдності Сальвадор Альєнде. Його уряд провів націоналізацію ключових галузей промисловості, радикальну аграрну реформу, проте не досяг соціально-економічної стабілізації у країні. У 1973 р. виникла гостра політична криза, яка завершилась військовим переворотом. Владу захопила військова хунта на чолі з генералом Піночетом. Вона встановила режим терору і масових репресій, проте змогла забезпечити прискорений економічний розвиток країни.

Робота зі схемою

ЛІКВІДАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ДИКТАТОРСЬКИХ РЕЖИМІВ І ВІДНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ (80–90-ті рр. XX ст.)

У 80–90-х рр. як ланцюгова реакція розпочинається відновлення демократичних режимів вперше за всю історію цього континенту (не без допомоги США). На 1994 р. в усіх країнах Латинської Америки (окрім Куби, де лідер комуністів Ф. Кастро зумів забезпечити умови для збереження соціалістичного ладу завдяки своєму авторитету, частковим реформам та ефективній роботі служби безпеки) встановлено демократичний лад.
Демократично обрані уряди продовжили курс на інтеграцію регіону у світову економіку. Нове в їх політиці: більше уваги приділялося розвиткові ринкових структур економіки, приватизації держсектора, здійснюються спроби зробити економіку більш соціально орієнтованою

↓

США прагнуть створити протягом найближчого часу єдиний загальноамериканський економічний блок (на зразок ЄС у Європі).
1992 р. — підписаний Північноамериканський договір про вільну торгівлю (НАФТА) за участь США, Канади.
2001 р. на «саміті Америк» у Квебеку за участі глав держав і урядів 34-х країн було прийняте принципове рішення про створення континентальної зони вільної торгівлі

Латинська Америка — наймолодший регіон світу. 45 % населення регіону — діти віком до 15 років. Цьому сприяє збереження високої народжуваності і зниження смертності. Але, у свою чергу, такий віковий склад населення зумовив одну з найсерйозніших проблем регіону — збільшення числа безробітних (18 % працездатного населення). Для регіону характерний високий рівень урбанізації. 65 % населення проживає в містах. Темпи росту міст випереджають темпи індустріалізації. На континенті сформовані найбільші агломерації — Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Буенос-Айрес, Мехіко, Сантьяґо, Гавана.

Господарство

Для всіх країн регіону з традиційно експортною спеціалізацією господарства притаманна висока територіальна концентрація в деяких найбільш розвинених районах та їхніх центрах. Особливо це характерно для обробної промисловості. Близько 80 % її потужностей зосереджено в 55 містах.

Досить високого рівня досягли гірничовидобувна і нафтова промисловості, чорна і кольорова металургія. Вони розвиваються в районах залягання рудних і паливних корисних копалин. Із обробних галузей найбільш розвинені автомобілебудування, суднобудування, нафтохімія, виробництво електротехнічних виробів, текстильна промисловість. Провідне місце у розвитку цих галузей належить Бразилії, Венесуелі, Аргентині, Колумбії, Мексиці, Чилі.

У сільському господарстві переважає рослинництво. Основну частину товарної продукції дають райони плантаційного господарства і зрошуваного землеробства. Країни Латинської Америки виробляють 21 % фруктів, 19 % бавовнику, 18 % кукурудзи.

Тваринництво має прекрасну природну кормову базу — пасовищні ресурси. Проте важливе значення воно має лише в країнах північної частини регіону.

У трьох країнах (Аргентина, Парагвай, Уругвай) тваринництво відіграє провідну роль у сільському господарстві. Головні райони виробництва сільськогосподарської продукції розміщені уздовж узбережжя океанів, а також навколо великих агломерацій. Близько 4/5 усієї продукції сільського господарства виробляють у п'ятьох країнах — Бразилії, Аргентині, Венесуелі, Колумбії, Мексиці. Найбільша з них — Бразилія, яка виробляє 30 % сільськогосподарської продукції.

Підсумок. Соціально-економічний розвиток країн Латинської Америки призвів до інфляції та зростання соціальної напруженості в суспільстві, внаслідок чого в ряді країн було встановлено диктаторські режими. Під впливом Кубинської революції США змушені були змінити своє ставлення до латиноамериканських країн. У 90-ті рр. на континенті майже завершився процес повороту до демократизації соціального та економічного життя.

Українці в Латинській Америці

У ч и т е л ь. Найбільше вихідців з України живуть в Аргентині та Бразилії.

Перші емігранти прибули сюди в 1897 р. Селяни, їхні нащадки здебільшого займаються фермерським господарством. У містах вони працюють на підприємствах, у соціальній сфері.

Прошарок представників розумової праці — інженерів, лікарів, адвокатів, економістів — нечисленний.

Релігійні конфесії українців — греко-католики, православні, євангелісти.

Діє культурно-освітня установа «Просвіта». У рамках товариства працюють школи для дітей та дорослих, дитячі садки, мистецькі колективи.

В Аргентині є українські видавництва, виходять щотижнева газета і журнал, ведуть радіопередачі українською мовою. У Буенос-Айресі також відкрито пам'ятник Тарасу Шевченку.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. У чому полягали причини нестабільності економічного і політичного розвитку країн Латинської Америки у 60–80-ті рр. XX ст.?
2. Висловіть судження про актуальність розвитку відносин між Україною і країнами Латинської Америки на сучасному етапі.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

Тема 7

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ. — НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

УРОК 29

Виникнення і розгортання «холодної війни» в 40–80-х рр. XX ст.

Мета: аналізувати причини виникнення, хід та наслідки «холодної війни», охарактеризувати спроби роззброєння, рух за мир і безпеку; визначити причини і наслідки основних міжнародних військових конфліктів у 40–80-х рр. XX ст.; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити, висловлювати власні судження; виховувати в учнів зацікавлення історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. З приводу яких питань виникали суперечності між союзниками на заключному етапі війни?
2. Які рішення були прийняті на Ялтинській та Потсдамській конференціях про повоєнне облаштування світу?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Після закінчення Другої світової війни зміцнилися позиції у світі країн-переможниць, особливо СРСР і США. Почалася боротьба двох курсів — радянського і західного — з питань повоєнного облаштування світу.

Дві найсильніші держави у світі — СРСР і США — після війни намагалися якомога більше розширити зони свого впливу у світі. Глобальне суперництво цих держав виявилося у гонці озброєнь. Протистояння відбувалося також у дипломатичній, пропагандист-

ській, зовнішньоекономічній діяльності. Ця конфронтація дістала назву «холодна війна». Вона не переросла в «гарячу» лише тому, що жодна сторона не була впевнена у своїй перемозі.

Із лютого 1946 р. радянська пропагандистська машина розгорнула антизахідну кампанію. Країни Заходу не залишилися у боргу. У березні того ж року колишній прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль у виступі в американському місті Фултон заявив, що «комуністичний тоталітаризм» замінив собою «фашистського ворога» і планує підкорити світ. За його словами, через усю Європу — від Балтики до Адріатики — пролягла «залізна завіса».

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

Виникнення й розгортання «холодної війни». Міжнародні кризи і конфлікти у 40–80-х рр. XX ст.

«Холодна війна» — ідеологічне, економічне, політичне, культурне протистояння соціалістичних і капіталістичних країн, насамперед СРСР і США, особлива система міжнародних відносин певного історичного періоду (друга половина 40-х — початок 90-х рр. XX ст.).

Передумови «холодної війни»

Співвідношення сил у світі після Другої світової війни змінюється: на міжнародну арену виходять дві супердержави — США і СРСР (головні переможці війни, монополісти ядерної зброї, держави з могутнім економічним потенціалом).

Але ці держави були з різним (антагоністичним) суспільно-політичним ладом, що призвело до конфронтації між ними і формування біполярного світу (так званого «західного», очолюваного США, та «комуністичного» на чолі з СРСР).

Між США та СРСР поступово наростає суперництво за вплив у світі (СРСР намагалися поширити комуністичні ідеї в інших країнах, США — завадити цьому).

Щоб довести свою перевагу, кожна зі сторін втягується в гонку озброєнь (особливо у створенні ядерної зброї). Їх суперництво не вилилося безпосередньо у відкриті військові зіткнення, а набуло форми «холодної війни» — ідеологічного, політичного та збройного протистояння в різних куточках планети.

Робота з таблицями

Учні заповнюють таблиці під час розповіді вчителя.

ЕТАПИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Перший етап — 1945–1955 рр.	Розкол світу на два ворогуючі табори та військово-політичні блоки: НАТО та ОВД
Другий етап — друга половина 50-х — 60-ті рр.	Особливе загострення міжнародної напруги (Карибська криза 1962 р.; війна у В'єтнамі 1964–1973 рр.; зведення Берлінської стіни — 13 серпня 1961 р.; «Празька весна» — 1968 р.)
Третій етап — 70-ті — перша половина 80-х років	Розрядка міжнародної напруженості, її розвиток і закінчення
Четвертий етап — друга половина 80-х — початок 90-х рр.	Перебудова і деідеологізація міжнародних відносин, поступова ліквідація військово-політичного розколу світу й закінчення «холодної війни»

СКЛАДОВІ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

ХОЛОДНА ВІЙНА	Утворення військово-політичних блоків: НАТО і ОВД
	Регіональні конфлікти: • війна в Кореї 1950–1953 рр.; • війна у В'єтнамі 1964–1973 рр.; • Карибська криза 1962 р.; • війна в Афганістані 1979–1989 рр.
	Гонка в галузі космічних досліджень
	Економічна війна та взаємна технологічна блокада
	Взаємне залякування США та СРСР
	Пропагандистська війна
	Гонка ракетно-ядерних і звичайних озброєнь
	Боротьба розвідувальних служб та здійснення ідеологічних диверсій
	Боротьба за вплив у країнах, що розвиваються
	1947 р. — «доктрина Трумена» — доктрина «стримування комунізму»

Складання таблиці «Ключові міжнародні події цього періоду» здійснюється під час опрацювання тексту підручника.

КЛЮЧОВІ МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ ЦЬОГО ПЕРІОДУ

Дата	Подія
1945 р.	Створення ООН (для збереження миру та запобігання розв'язуванню нової війни)
1948–1949 рр.	Блокада Західного Берліну (розкол Німеччини та утворення ФРН і НДР). Початок відкритого протистояння США і СРСР в Європі)

Дата	Подія
1949 р.	Утворення НАТО (Північноатлантичний союз) — військово-політичного союзу західноєвропейських країн і США та Канади (для «стримування комунізму»). У відповідь під егідою СРСР створюється РЕВ (Рада економічної взаємодопомоги) — політико-економічний союз комуністичних країн Європи
1950–1953 рр.	Війна в Кореї (спроба поширення комуністичного впливу на Сході СРСР в союзі з комуністичним Китаєм). Перша спільна військова операція ООН проти Північної Кореї
1955 р.	Утворення Організації Варшавського Договору (ОВД) — військово-політичного союзу комуністичних держав (у відповідь на прийом ФРН до НАТО), посилення конфронтації двох блоків — ОВД і НАТО
1961 р.	Берлінська криза (завершилася побудовою «берлінського муру»). Загроза збройного конфлікту між СРСР і США
1962 р.	Карибська криза (внаслідок спроби СРСР в ході підтримки кубинської революції змінити баланс ядерних сил). Загроза розгортання збройного конфлікту світового масштабу
1963 р.	Підписання Договору про заборону випробувань ядерної зброї в трьох середовищах (в атмосфері, космічному просторі і під водою) — початок обмеження гонки ядерних озброєнь
1968 р.	Підписання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї
1964–1973 рр.	Агресія США в Індокитаї — В'єтнамі
1967 р.	«Шестиденна війна» Ізраїлю проти арабських держав

Робота з документами

Північноатлантичний Договір. Вашингтон, 4 квітня 1949 р. (Витяг)

«...Договірні Сторони підтверджують свою віру в мету та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй і своє прагнення жити в мирі з усіма народами. Вони сповнені рішучості захистити свободу, спільний спадок і цивілізацію своїх народів, що засновані на принципах демократії, свободи та верховенства права. Вони прагнуть забезпечити стабільність та добробут у районі північної частини Атлантичного океану. Вони твердо вирішили об'єднати свої зусилля для колективної оборони і для збереження миру і безпеки. Тому вони домовилися про поданий нижче Атлантичний пакт...

Стаття 5. Договірні сторони погоджуються, що збройний напад проти однієї чи кількох із них у Європі чи в Північній Америці розглядатиметься як напад проти них усіх; і як наслідок, вони

згоджуються, що, якщо такий збройний напад станеться, кожна з них... допомагатиме стороні чи сторонам, які зазнали нападу, шляхом негайного вжиття індивідуально чи за згодою з іншими сторонами такої дії, яка видається їм необхідною, включаючи застосування збройної сили, щоб відновити і підтримати безпеку району північної частини Атлантичного океану...»

Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу...
Варшава, 14 травня 1955 р. (Витяг)

«Договірні сторони, знову підтверджуючи своє прагнення створити систему колективної безпеки в Європі в результаті ратифікації Паризьких угод, які передбачають створення нового військового угруповання у вигляді «Західноєвропейського союзу» за участі Західної Німеччини, яка ремілітаризується... що посилює небезпеку нової війни і створює загрозу національній безпеці миролюбних держав, переконані в тому, що за цих умов миролюбні держави Європи повинні вжити необхідних заходів для забезпечення своєї безпеки і в інтересах підтримання миру в Європі... вирішили укласти цей Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу...»

Стаття 3. Договірні сторони консультуватимуться між собою з усіх важливих міжнародних питань, що зачіпають їхні спільні інтереси...

Стаття 4. У разі збройного нападу в Європі на одну або кілька держав-учасниць договору з боку будь-якої держави або групи держав, кожна держава-учасниця Договору... надасть державі або державам, що зазнали такого нападу, негайну допомогу, індивідуально і за згодою з іншими державами — учасницями Договору, усіма засобами, які вона вважатиме за потрібне, включаючи застосування збройної сили...»

Запитання і завдання

1. Про що свідчать наведені статті договорів Північноатлантичного союзу і Організації Варшавського Договору?
2. З якою метою були створені військово-політичні союзи за участі СРСР і США? Визначте території, на які поширювався вплив окремих воєнно-політичних союзів.

⏩ Спроби роззброєння. Курс на розрядку міжнародної напруженості та його зрив

У ч и т е л ь. 13 листопада 1968 р. у виступі перед п'ятим з'їздом Польської об'єднаної робітничої партії генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв проголосив «доктрину Брежнєва», у якій йшло-

ся про право переступити через суверенітет країни, якщо виникне загроза заміни марксизма-ленінізма на капіталізм. У промові він заявив: «Якщо ворожі соціалізму сили намагатимуться повернути розвиток деяких соціалістичних країн в бік капіталізму, це стане турботою не тільки тієї країни, але спільною турботою всього соціалістичного табору».

Запитання

Про що свідчить дане висловлювання?

▸ *Передумови розрядки міжнародної напруженості*

- Досягнення на початку 1970-х рр. військово-стратегічного паритету (рівноваги) між СРСР і США.
- Негативні наслідки виснажливої гонки озброєнь для економіки провідних держав.
- Загострення соціальних проблем у США внаслідок війни у В'єтнамі.
- Усвідомлення світовою громадськістю, керівниками провідних держав науково обґрунтованого висновку про катастрофічність для життя на Землі будь-якого ядерного конфлікту.

Робота з таблицею

ХРОНІКА РОЗРЯДКИ

Дата	Подія
1970 р.	Договір між ФРН та СРСР про непорушність східного кордону ФРН, між ФРН та ПНР
1971 р.	Чотиристороння угода між СРСР, США, Францією та Великобританією про статус Західного Берліна
1972 р.	Договір про непорушність кордонів між ФРН та ЧССР. Радянсько-американська угода про ПРО (протиракетну оборону). Радянсько-американська угода ОСО–1 (обмеження стратегічних озброєнь). Початок нормалізації відносин між США та КНР. Договір про «Основи взаємовідносин між СРСР та США»
1973 р.	Договір про непорушність кордонів між ФРН та ЧССР. Радянсько-американська угода про відвернення ядерної війни. Угода про припинення війни та повернення миру у В'єтнамі, завершення виводу американських військ із країни
1974 р.	Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї. Підтвердження СРСР та США наміру підписати договір ОСО-2
1975 р.	Спільний політ радянських космонавтів та американських астронавтів за програмою «Союз-Аполлон»

Дата	Подія
	Підписання 33-ма державами Європи, США та Канадою в Ґельсінкі Заключного Акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), що закріпив основні принципи взаємин між державами: • суверенна рівність, взаємна повага прав; • непорушність кордонів; • незастосування сили або погрози силою; • територіальна цілісність держав; • мирне врегулювання спірних питань; • невтручання у внутрішні справи; • дотримання прав і свобод людини; • рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею; • співробітництво між державами; • сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права. Зустрічі держав-учасниць Загальноєвропейської Наради: • Белград — 1977–1978 рр.; • Мадрид — 1980–1983 рр.

Запитання

1. Наведіть факти, що свідчать про розрядку міжнародної напруженості в 70-х роках і визначте її причини.
2. Чому відносини між СРСР та США визначали основні тенденції у міждержавних відносинах на міжнародній арені?

У ч и т е л ь. Наприкінці 70-х рр. ускладнюються міжнародні відносини. Серед причин такого ускладнення слід назвати проблеми врегулювання на Кіпрі та Близькому Сході, військовий переворот генерала Піночета в Чилі (1973). Після здобуття незалежності Кіпром (1960) виник конфлікт між греками та турками, які проживають на острові. 1974 р. греки-кіпріоти влаштували переворот з метою об'єднання з Грецією. Турки-кіпріоти, підтримані грецьким десантом, у відповідь утворили «Турецьку федеративну державу Кіпр». Питання єдності Кіпру не вирішено до сьогодні.

У 1973 р. Єгипет напав на Ізраїль, проте зазнав поразки. Новий президент Єгипту А. Садат переорієнтувався від СРСР на США. Позиції СРСР у цьому регіоні, як і в Латинській Америці, похитнулися. СРСР почав втрачати свій вплив на Китай, проте посилив його на Індію.

1973 р. укладена Паризька угода із В'єтнаму. В результаті цієї угоди бойові дії в регіоні припинено й утворено Соціалістичну

Республіку В'єтнам (1976). 1977 р. припинив своє існування блок СЕАТО, у 1979 р. — СЕНТО.

Термін «Друга холодна війна» використовується деякими істориками для позначення періоду інтенсифікації напруження холодної війни і конфліктів початку 1980-х. Напруження зростало зросла переважно між основними силами, обидві наддержави ставали більш мілітаристськими.

Економічна криза 70-х рр., наростання революційних і національних рухів призупинили процес розрядки і відновили «холодну війну». Остаточного занепаду політика розрядки зазнала у грудні 1979 р., коли СРСР ввів війська до Афганістану. СРСР твердив, що США безпосередньо допомагають афганським «контрреволюціонерам». Радянська розвідка «засікла» у районі Пешавара радіогру, яка означала концентрацію американських військ у цьому районі. Коли до Афганістана ввели радянські війська, американців там не було. Це була чудово організована провокація з боку ЦРУ — СРСР перед усім світом постав як агресор. Так США помстилися СРСР за програш у в'єтнамській війні.

У 1980 р. адміністрація США на чолі з президентом Р. Рейганом бойкотувала Олімпіаду у Москві. Республіканці і не намагалися до 1985 р. покращити відносини з СРСР.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Якими були причини виникнення «холодної війни»?
2. Охарактеризуйте локальні конфлікти в 60–70-х рр. XX ст.
3. У чому полягали причини зриву політики розрядки в Європі наприкінці 70-х років?

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 30

Кінець «холодної війни». Перехід від конфронтації до співробітництва

Мета: охарактеризувати причини закінчення «холодної війни» та події, що цьому сприяли, проаналізувати геополітичну ситуацію, що склалася у світі після краху комуністичного блоку, пояснити суть нового політичного мислення, причини переходу від

конфронтації до співробітництва; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, працювати з різноманітними джерелами інформації, критично мислити, висловлювати власну точку зору на ті чи інші події; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

Які фактори спричинили до послаблення позицій СРС Р на міжнародній арені в кінці 70-х — на початку 80-х років?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Після приходу до влади в СРСР М. Горбачова розпочалася ера «нового мислення» у міжнародних відносинах. Міністром закордонних справ СРСР замість А. Громико став Е. Шеварднадзе. Основні елементи «нового мислення» — пріоритет загальнолюдських цінностей перед класовими, залучення СРСР до Гельсінського процесу захисту прав людини, обмеження виробництва і випробування ядерної зброї, скорочення озброєнь, схвалення ідеї спільного європейського дому. У результаті припинено розгортання стратегічних ракет в Європі, запроваджено мораторій на ядерні випробування, підписано угоду про ліквідацію і скорочення певних видів ядерної зброї (1988), виведено радянські війська з Афганістану (1989), Східної Європи. Горбачов сприяв процесу об'єднання Німеччини.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Кінець «холодної війни». Перехід від конфронтації до співробітництва в міжнародній політиці*

У ч и т е л ь. Новий курс міжнародної політики — від конфронтації до співробітництва — був пов'язаний з ім'ям М. Горбачова, який прийшов до влади в СРСР у березні 1985 р., коли комуністична система опинилась у глибокій кризі, ознаками якої стали:

- зниження темпів економічного зростання СРСР і в країнах «соціалістичного табору»;

- неспроможність Радянського Союзу продовжувати гонку озброєнь;
- неможливість реформувати економіку без політичних змін і розв'язання питань власності;
- пошуки СРСР нових підходів у зовнішній політиці, результатом яких стала концепція «нового політичного мислення», що визнавала, що ядерна війна не може бути засобом досягнення політичних, ідеологічних і жодних інших цілей.

Робота з таблицею

КЛЮЧОВІ МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ ЦЬОГО ПЕРІОДУ

Дата	Подія
1985 р.	Проголошення М. Горбачовим політики «нового політичного мислення», активізація переговорного процесу з питань скорочення ядерних озброєнь
1986 р.	Припинення розгортання стратегічних ракет у Європі. Запровадження тимчасової заборони на ядерні випробування. Підписання СРСР та США угоди про ліквідацію і скорочення певних видів ядерної зброї
1987 р.	Підписання Договору по РСМД (ракетам середньої і малої дальності — до 500 км), що передбачав ліквідацію американських ракет «Першинг-2» та крилатих ракет наземного базування і радянських ракет СС-20
1989 р.	Завершення виведення радянських військ з Афганістану
1989 р.	Падіння Берлінської стіни
листопад 1989 р.	Завершення «холодної війни», спільна заява М. Горбачова та президента Дж. Буша під час зустрічі на о. Мальта про те, що СРСР та США більше не є супротивниками
1989–1990-ті роки	«Оксамитові революції» в країнах Східної Європи (крах тоталітарних комуністичних режимів, об'єднання Німеччини, зміна балансу сил у Європі)
1990 р.	Паризька зустріч керівників країн НАТО і ОВД, прийняття Хартії для нової Європи, яка зафіксувала факт припинення «холодної війни»
1990–1991 рр.	Міжнародна військова операція ООН проти Іраку «Буря в пустелі». Припинили діяльність РЕВ і ОВД. Був підписаний договір між США та СРСР про наступальні стратегічні озброєння (СНО–1), який передбачав їх суттєве скорочення і ліквідацію. Стався розпад Радянського Союзу, проголошено незалежність колишніх радянських республік

Дата	Подія
1991–1999 рр.	Відбувається процес розширення НАТО на Схід у формі безпосереднього вступу вже найбільш підготовлених країн (1999 р. — Польща, Чехія, Угорщина) та участі претендентів у програмі «Партнерство заради миру»
1991–1995 рр.	Розпад Югославії і міжетнічна громадянська війна, припинена внаслідок втручання ООН і НАТО
11 вересня 2001 р.	Акція міжнародного тероризму в Нью-Йорку. Початок проведення антитерористичної операції НАТО в Афганістані. Вторгнення в Ірак
2000–2002 рр.	Загострення палестинсько-ізраїльського конфлікту, перехід палестинців до збройної терористичної боротьби

Робота з джерелами інформації

Паризька хартія нової Європи. Париж,
21 листопада 1990 р. (Витяг)

«Ми, глави держав і урядів держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі, зібралися в Парижі у період глибоких змін й історичних очікувань. Ера конфронтації і розколу Європи закінчилась. Ми заявляємо, що віднині наші відносини будуть ґрунтуватися на взаємній повазі і співробітництві.

Наш час — це час здійснення тих надій і очікувань, які жили в серцях наших народів протягом десятиріч: тверда прихильність демократії, заснованій на правах людини й основних свободах, процвітання через економічну свободу і соціальну справедливість...

Десять принципів Заключного акта будуть нашою провідною зіркою у просуванні до бажаного майбутнього подібно до того, як вони висвітлювали наш шлях до поліпшення відносин протягом останніх п'ятнадцяти років...

Ми зобов'язуємося будувати, консолідувати та зміцнювати демократію як єдину систему управління у наших країнах...»

Завдання

Прочитайте уривок з документа й визначте, як Паризька хартія оцінює новий етап у міжнародних відносинах.

⏩ Нова геополітична ситуація у світі

У ч и т е л ь. У результаті реального послаблення глобального військово-політичного протистояння між двома блоками, з одного боку, й водночас загострення регіональних конфліктних ситуацій та загрози «малих війн» — з іншого, на перший план світо-

вої політики вийшли проблеми захисту прав і безпеки особистості й народів, гуманітарно-правові, культурні контакти, поширення об'єктивної інформації. Сукупність цих характеристик дістала назву «людський вимір». Конкретні люди творять передумови довіри або недовіри між народами й державами, й від них залежить розв'язання військово-політичних проблем, проблем охорони й поліпшення стану природного середовища, розвиток торгово-економічних та науково-технічних зв'язків тощо.

Концепція «людського виміру» й механізм співробітництва держав з гуманітарно-правових питань були обґрунтовані у спеціальному розділі Підсумкового документа Віденської зустрічі учасників НБСЄ в січні 1989 р.

Важливими органами, які покликані займатися гуманітарними проблемами, питаннями забезпечення основних прав і свобод людей, є НБСЄ (з 1994 р. має назву ОБСЄ — Організація з питань безпеки і співробітництва в Європі) і Рада Європи — регіональна міжурядова організація, створена 1949 року.

Розпад СРСР і Югославії, утворення нових незалежних держав, труднощі країн колишнього соціалістичного табору, об'єднання Німеччини та інтеграція західних країн стали важливими чинниками для побудови загальноєвропейського дому і розвитку міжнародних відносин 90-х років.

Зазнала краху колишня стабільність, яка спиралась на швидку реакцію наддержав на порушення рівноваги і на зіставлення своїх кроків з реакцією можливого ворога, рівно як і з власною можливістю його нейтралізувати.

Разом з тим розпад двополюсної системи спричинив втрату політичних орієнтирів у окремих держав, крах ідеології тоталітаризму там, де вона панувала, хаос у мисленні багатьох людей. В утворену порожнину вривається націоналізм, ворожнеча, нестримна агресивність.

Миротворчі зусилля ООН, ЄС, НАТО та інших міжнародних структур не завжди є ефективними й адекватними. Замість небезпеки глобального зіткнення у світі посилилась загроза локальних війн.

Кардинальні зміни у світі зробили актуальним завдання становлення нової системи європейської безпеки. Розв'язанню цього завдання сприяли як різноманітні багатосторонні зустрічі, так і двосторонні контакти між державами Європи.

Важливим кроком до встановлення нової системи безпеки в Європі стало підписання в березні 1995 р. 52 країнами ОБСЄ «Пакту стабільності в Європі». Країни, що підписали пакт, взяли на себе

зобов'язання розвивати добросусідські відносини на основі головних документів ООН, ОБСЄ і Ради Європи згідно з принципами суверенної рівності, поваги прав, притаманних суверенітету, непорушності кордонів, територіальної цілісності держав, поваги міжнародно-визнаних кордонів, невтручання у внутрішні справи, дотримання прав людини, особливо осіб, які належать до національних меншин.

У 1993–1995 рр. центр етнічного протистояння на території колишньої Югославії перемістився з Хорватії до Боснії, де вели між собою боротьбу три общини: сербська, хорватська і мусульманська. Світове співтовариство всю вину за розв'язання конфлікту поклало на Сербію і 25 квітня 1993 р. встановило економічну блокаду.

Після чотирьох років війни у Боснії під тиском світового співтовариства конфліктуючі сторони нарешті серйозно сіли за стіл переговорів і 15 грудня 1995 р. була укладена мирна угода. Із метою реалізації угоди на територію Боснії було уведено війська НАТО чисельністю 60 тис. осіб.

Вгамувавши конфлікт у Боснії, світова громадськість опинилась перед проблемою Косова, що набула збройного характеру. Албанська меншина, що проживає на території Сербії в районі Косово, взявши зброю, домагалася приєднання краю до Албанії. Сербська армія, маючи досвід боротьби проти партизан, жорстокими засобами стала придушувати рух албанців. Щоб пригасити нову пожежу на Балканах, у конфлікт втрутились ООН, НАТО, ОБСЄ та інші організації. Вони примусили ворогуючі сторони сісти за стіл переговорів і укласти угоду (1998 р.). Але виконання угоди увесь час наражало на опір її противників як з одного, так і з іншого боку, що призводило до чергового спалаху насильства. Щоб покласти край кровопролиттю, у лютому 1999 р. під загрозою застосування сили з боку НАТО обидві ворогуючи сторони сіли за стіл переговорів. Проте домовленості не було досягнуто. Вину за зрив переговорів було покладено на Сербію. НАТО, щоб зробити Сербію більш поступливою, розв'язали проти неї війну. Упродовж 78 днів авіація НАТО бомбардувала Сербію. Зрештою, серби вивели свої війська з Косово, а на територію краю були введені війська НАТО і Росії.

Війна в Косово не стала останньою у регіоні. Наступного року спалахнула війна у Македонії, де албанська меншина за підтримки ззовні розгорнула війну проти центрального уряду. Зрештою, завдяки зусиллям ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ конфлікт вдалося розв'язати.

Небезпечним і напруженим залишається становище на Близькому Сході (Палестина, Ірак, район проживання курдів та ін.) та в ряді держав колишнього Радянського Союзу (Грузія, Вірменія, Азербайджан, Таджикистан). Загострилось протистояння між Індією та Пакистаном, які зробили рішучі кроки на шляху до перетворення на ядерні державі й почали здійснювати підземні ядерні випробування. Серйозного удару по стабільності в світі завдала азіатська фінансово-економічна криза. Для розв'язання гострих конфліктних ситуацій у цих регіонах необхідні були спільні зусилля всіх зацікавлених сторін і міжнародних миротворчих організацій.

Поява нових незалежних держав призвела до нової розстановки сил у світовій політиці. США залишились єдиною наддержавою. Настала нова фаза боротьби за сфери впливу.

Політична нестабільність у різних регіонах світу загрожує вибухами нових локальних конфліктів. Наприкінці 90-х років Тропічна і Південна Африка стали регіоном кривавих війн, переворотів, партизанських рухів (Конго, Ангола, Руанда та ін.).

Дедалі більше даються взнаки соціально-економічні проблеми країн «третього світу». Чистий прибуток 200 найбагатших людей перевищує дохід 40 % населення світу (тобто 2,5 млрд людей).

Непорозуміння між Росією та США піддали загрозі розвиток загальноєвропейського процесу і процесу ядерного роззброєння. Розбіжності виникли через різні позиції сторін в питаннях розширення НАТО на Схід, в урегулюванні близькосхідного і югославського конфліктів. Росія прагне відігравати домінуючу роль на території колишнього Радянського Союзу.

Із такими проблемами світ вступив у третє тисячоліття.

Більшість країн колишнього радянського блоку після ретельної підготовчої роботи поступово увійшли до ЄС та НАТО. У березні 1999 р. членами НАТО стали Польща, Чехія, Угорщина, а у березні 2004 р. Болгарія, Латвія, Литва, Естонія, Румунія, Словаччина та Словенія.

1 травня 2004 р. десять держав Центральної та Південної Європи були прийняті до ЄС. Таким чином, почало здійснюватися передбачення про еволюцію континенту у «Сполучені Штати Європи» — нову могутню економічну і політичну силу в міжнародній політиці.

Робота з джерелами інформації

Стратегія національної безпеки США (витяг)

«Сьогодні Сполучені Штати Америки володіють безпрецедентною воєнною могутністю, а також великим економічним

і політичним впливом. Згідно з нашим минулим і принципами ми не застосовуємо нашу силу для здійснення тиску, щоб отримати односторонні переваги. Натомість ми прагнемо створити баланс сил задля свободи людства — умови, за якої всі країни і всі суспільства зможуть самі обирати блага і проблеми політичної та економічної свободи. У безпечному світі люди зможуть жити кращим життям. Ми будемо захищати мир, борючись з терористами і тиранами. Ми будемо зберігати мир, будуючи відносини між великими державами. Ми будемо поширювати зону миру, підтримуючи вільні і відкриті суспільства на кожному континенті...

І це шлях не лише для Америки. Він відкритий для всіх. Для досягнення зазначених цілей Сполучені Штати Америки будуть:

- захищати прагнення до людської гідності;
- зміцнювати союзи для забезпечення перемоги над глобальним тероризмом і вживати заходи, щоб усунути загрозу нападу на нас і наших друзів;
- працювати з іншими сторонами для врегулювання регіональних конфліктів;
- заважати нашим ворогам лякати нас, наших союзників і наших друзів зброєю масового знищення;
- ініціювати нову еру глобального економічного зростання шляхом розвитку вільних ринків і вільної торгівлі;
- розширяти сферу розвитку, збільшуючи відкритість суспільств і будуючи інфраструктуру безпеки;
- розширювати області спільних дій з іншими основними глобальними центрами сили;
- реорганізовувати інститути національної безпеки Америки з урахуванням викликів і можливостей XXI ст.».

Запитання

Яка головна мета зовнішньої політики США на сучасному етапі?

⏩ Україна в системі міжнародних відносин

Складання тез

Учні складають тези розповіді учителя.

1. Україна — без'ядерна держава.
2. Приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).
3. Надання ядерними країнами гарантії безпеки України.
4. Підтримка Україною програми НАТО «Партнерство заради миру».

5. 9 липня 1997 р. Л. Кучма підписав у Мадриді з лідерами 16 країн НАТО Хартію особливого партнерства з цим альянсом — сприяння зміцненню миру та безпеки в Європі.
6. Зовнішня політика України спрямована на розвиток добросусідських відносин, зміцнення безпеки в Європі та світі.

Запитання

Який напрям зовнішньополітичної стратегії України є найважливішим?

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Чи погоджуєтесь ви із твердженням про те, що «холодну війну» СРСР програв?
2. Чи погоджуєтесь ви із твердженням про те, що світ у 90-х рр. перестав бути біполярним і став однополюсним? Обґрунтуйте свою думку.

VI. Домашнє завдання

Опрацюйте відповідний параграф підручника.

Тема 8

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ (1945 Р.— ПОЧАТОК XXI СТ.)

УРОК 31

Основні напрямки НТР у другій половині XX ст. Розвиток науки

Мета: визначити особливості розвитку культури в другій половині XX — на початку XXI ст., охарактеризувати основні напрямки НТР та їх вплив на життя пересічного громадянина, описати наукові відкриття, нові галузі науки, високі технології, інтеграцію науки і виробництва; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, працювати з історичними джерелами, критично мислити, робити висновки; виховувати в учнів зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Як ви розумієте поняття «культура»?
2. Яка роль належить народу та окремим особам у створенні культурних надбань?
3. Які фактори сприяють розвитку культури?
4. Що таке наука?
5. Назвіть найбільші досягнення науки першої половини XX ст.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Повоєнний період розвитку людства відзначало безпрецедентне прискорення й поглиблення науково-технічного прогресу, його проникнення в нові галузі виробництва, перетворення науки на безпосередню продуктивну силу. У другій половині XX ст. людство вступило в епоху сучасної науково-технічної революції (НТР). Практично в усіх наукових галузях було зроблено численні відкриття. Особливо важливим було те, що розрив між науковим

відкриттям і його виробничим використанням дедалі більше скорочувався. Про значення цього чинника свідчать загальні витрати на дослідження й розробки, які в усьому світі складали, наприклад, у 1988 р. близько 500 млрд дол. Із них левова частка припадала на індустріальні країни, в тому числі на США — 140 млрд, Західну Європу та Канаду разом — 90 млрд, Японію — 50 млрд доларів.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Загальна характеристика напрямів розвитку культури в другій половині XX — на початку XXI ст.*

- Тісний зв'язок західного суспільства, що змінилося, з НТР. Поширення нових тенденцій у культурі із Заходу на весь світ. Перетворення індустріального суспільства на постіндустріальне.
- Інформатизація культури — надання духовному виробництву інформативного характеру.
- Технізація культури — залежність передавання і виробництва культурної інформації від рівня й характеру машинних технічних засобів.
- Тенденція до космізації — розуміння загальної (космічної) єдності людства і навколишнього природного середовища.
- Взаємопроникнення культур різних регіонів, що сприяє активному діалогу культур Заходу і Сходу.
- Бурхливий розвиток національних культур, особливо в умовах здобуття незалежності державами «третього світу».
- Провідна роль масової і поп-культури.
- Поява нових течій та стилів у мистецтві: архітектура — споруди з бетону і скла; кінематограф — комп'ютерна графіка; музика — поєднання класичного і сучасного стилів та ін.
- Створення авторитетних міжнародних організацій, які опікуються проблемами культури у світовому масштабі.

Висновок. Співіснування і взаємодія «масової» і високої «елітарної» культур (призначеної для масового споживача і розрахованої на смаки обраних).

> «Масова культура» — це спрощення, створення певних стереотипів, зведення всього художнього досвіду до якоїсь певної однієї норми.

⏩ *НТР. Розвиток науки і освіти*

Учитель. «Хто володіє інформацією, той володіє світом!» — так характеризують інформаційну революцію, яка поширюється

в усіх галузях науки, техніки, виробництві, соціології, суспільстві. Розвиток науки і техніки пов'язаний з ускладненням методів і форм наукових досліджень, використанням складної апаратури (атомних реакторів, машинних комплексів та ін.). За сучасних умов масштабні наукові дослідження проводять великі колективи, а вчений є їх активним учасником. Таким чином, науково-технічна революція зумовила індустріалізацію науки.

Друга половина XX ст. — період розгортання НТР, яка пройшла у своєму розвитку три етапи:

- **1-й етап** (з початок 50-х). Наукові досягнення були переважно пов'язані з військовим виробництвом.
- **2-й етап** (60–70-ті рр.). Розпочалася масова автоматизація виробництва.
- **3-й етап** (з початку 80-х рр.). Зростання ролі управління та інформатизації суспільства.

Активізувалися наукові розробки у сфері енергозбереження та пошуку нових джерел енергії (ядерна, хімічна, біологічна, сонячна, водна, вітрова), розробки нових біотехнологій та нових матеріалів та приладів на основі їх мінімізації. Триває активне вивчення космосу (штучні супутники, космічні польоти, висадка на Місяць, орбітальні станції).

Визначенням найбільш вагомих внесків у розвиток науки (фізика, хімія, фізіологія і медицина) займається комітет з Нобелівських премій.

Але НТР має й негативну сторону: особлива небезпека пов'язана з досягненнями у галузі медицини, генної інженерії (біологічна зброя, клонування).

Робота з таблицею

ХРОНІКА КОСМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дата	Подія
4 жовтня 1957 р.	Запуск СРСР першого в історії штучного супутника Землі
1 лютого 1958 р.	Запуск на орбіту Землі першого американського супутника
12 квітня 1961 р.	Перший орбітальний політ навколо Землі радянського космонавта Ю. Гагаріна на космічному кораблі «Восток-1»
5 травня 1961 р.	Перший політ у космос американського астронавта А. Шепарда
Березень 1965 р.	Перший вихід людини у відкритий космос, здійснений радянським космонавтом О. Леоновим

Дата	Подія
1969 р.	Висадка на поверхню Місяця американських астронавтів Н. Армстронга та Е. Олдріна
1973 р.	Запуск США першого космічного апарата, що вийшов за межі Сонячної системи
Липень 1975 р.	Перша в історії стиковка в космосі кораблів «Аполлон» (США) і «Союз» (СРСР), запущених з територій двох держав
1970–1980-ті рр.	Запуск космічних апаратів для вивчення Венери, Юпітера, Марса

Запитання

1. Як НТР вплинула на масштаби освоєння космосу?
2. Які країни перебували в авангарді дослідження космосу? Чому саме вони?

У ч и т е л ь. Одна з найновіших галузей науки — фізика атмосфери — зробила прорив у галузі загальних знань людини про Всесвіт. З'явилися нові наукові галузі: космічна медицина, космічна біологія.

Відкриття в оптиці, механіці, радіофізиці, магнетизму призвели до комп'ютерної революції. У 1947 р. американські вчені винайшли транзистор, який замінив електронні лампи. У 1957 р. на цій основі було створено першу у світі мікросхему, яка вмістилася на маленькій платівці кремнію.

Відкриття в галузі ядерної фізики і фізики плазми призвели до створення нових напрямів — атомної і плазмової технологій.

Значних успіхів досягли фізики-оптики. Винайдені в 1955 р. оптичні волокна, або світловоди, що пропускають світло, стали основою для створення ендоскопа. Виникла волоконна оптика, за допомогою якої можна вивчати внутрішні органи тіла.

У галузі математичних наук у повоєнні роки успішно розв'язували теоретичні проблеми, а також завдання програмного управління новими засобами обчислень і автоматизації.

Відкриття в галузі хімії призвели до її спеціалізованого поділу і виникнення нових напрямів. Утворилися нові галузі — фізична хімія, електрохімія, фотохімія, радіохімія, хімія високих енергій. Відкриття у галузі хімії зумовили появу матеріалів із запрограмованими властивостями, які значно перевищують своїми якісними характеристиками природні матеріали.

Визначних успіхів у повоєнні роки було досягнуто в біології та медицині. Окремі з них (пересадження людських органів,

створення штучних апаратів, які їх замінюють) ще в першій половині нашого століття здавалися фантастичною мрією.

1953 р. англієць Ф. Крік і американець Д. Уотсон зробили важливе відкриття, відтворивши модель дуже складної молекули ДНК у вигляді двох переплетених ланцюжків хімічних сполук — подвійної спіралі. Це проклало дорогу технології для зміни властивостей організму шляхом трансформаційного генного коду. Генна інженерія дала змогу синтезувати в лабораторних умовах таку органічну речовину, як людський інсулін, яку застосовують під час лікування цукрового діабету.

1950 р. уперше в хірургічній практиці здійснено пересадку нирки. Хірург К. Бернард (ПАР) вперше в 1967 р. здійснив пересадку людського серця.

У другій половині XX ст. майже вдалося покінчити з інфекційними хворобами, через які раніше масово гинули люди: чумою, холерою, віспою. Їх спалахи в окремих районах на сьогодні негайно ліквідовують. До 1978 р. повністю знищено на Землі збудника такої хвороби, як віспа. Із 1979 р. припинено щеплення населення проти цієї хвороби в усіх країнах світу. Незважаючи на успіхи медицини, окремі хвороби й досі залишаються невиліковними. У 1982 р. зареєстровано перший випадок невідомого раніше захворювання — синдрому набутого імунного дефіциту (СНІД), який через невиліковність і швидке поширення назвали «чумою XX ст.».

Робота з таблицею

Складіть таблицю «Основні наукові досягнення в другій половині XX ст.».

Галузь науки	Відкриття та винаходи. Прізвища науковців	Значення

Запитання

Які три наукові винаходи другої половини XX ст., на вашу думку, є найбільш визначними?

▸ *Гуманітарні науки другої половини. XX ст.*

Складання тез за розповіддю вчителя

1. Розширення сфери досліджень гуманітарних наук.
2. Впровадження досягнень математичних і технічних наук .
3. Комп'ютерізація, моделювання прискорюють науково-дослідницькі роботи в усіх гуманітарних науках.

4. Спроби узагальнити знання в галузі філософії, психології, педагогіки, юриспруденції.
5. Найбільших успіхів гуманітарні науки досягли в країнах традиційної демократії.
6. У тоталітарних країнах гуманітарні науки були приречені на пристосуванство, появу різноманітних антинаукових схем і побудов.
7. У центрі уваги гуманітаріїв усіх країн — питання про ставлення до загальнолюдських цінностей: свобода особистості, рівність людей незалежно від раси, статі, національності та релігійної приналежності, загальнолюдське розуміння добра і зла.

Розвиток освіти

У ч и т е л ь. НТР вимагає кваліфікованих кадрів, а тому виникає проблема розвитку освіти.

Усвідомлення вирішальної ролі освіти в розвитку суспільства зумовило радикальні реформи освітньої системи, основна мета яких: ліквідація неписьменності і забезпечення відповідності між освітою і суспільними потребами.

- Обов'язкове навчання дітей закріплено в законодавстві переважної більшості країн світу (держава гарантує і регламентує освітній рівень).
- Збільшено витрати на освіту (державні та приватні, передовсім на оснащення освітніх закладів необхідним обладнанням, комп'ютерами, аудіо- та відеотехнікою).
- Відбуваються радикальні реформи в освітній галузі з метою встановлення відповідності між освітою та суспільними потребами (розбудова освітніх ланок, модернізація змісту та методів навчання, створення якісно нових видів навчальних закладів).
- За умов НТР зростає увага до вивчення природничо-математичних предметів, але водночас відбувається процес гуманізації і гуманітаризації системи освіти.
- Посилюється інтеграція освіти (міждержавні, міжрегіональні освітні проекти).
- Але в ряді африканських та азіатських країн рівень освіти є настільки низьким, що тут головною проблемою залишається ліквідація неписьменності. В Ірані, Афганістані, Індії та Бангладеш частка грамотного населення становить лише 20 %).

Бесіда

1. Назвіть основні тенденції розвитку освіти другої половини XX ст.
2. Які проблеми розвитку освіти існують сьогодні у світі?
3. Поясніть взаємозв'язок між освітою і розвитком науки.

V. Узагальнення та систематизація знань

Робота з документами

Бертран Рассел про науку і культуру

«Наука, про що свідчить саме слово, — передусім знання. Зазвичай вважають, що це знання особливого ряду, а саме — знання, яке прагне знайти загальні закони, що пов'язують багато окремих фактів.

Поступово погляди на науку як на знання відтісняються на другий план поглядом на неї як на силу, що керує природою. Саме тому, що наука дає нам владу над природою, вона має більше соціальне значення, ніж мистецтво. Наука як пошук істини рівноправна з мистецтвом, але не вища за нього...

Увесь світ мистецтва, літератури і науки є міжнародним; те, що робиться в одній країні, робиться не для цієї країни, а для людства...»

Витяг з Нобелівської лекції А. Сахарова (1975 р.)

«Мир, прогрес, права людини — усі три цілі нерозривно пов'язані, не можна досягти будь-якої з них, нехтуючи іншими....

...Я переконаний, що міжнародне довір'я, взаєморозуміння, роззброєння і міжнародна безпека немислимі без відкритого суспільства, свободи інформації, свободи переконань, гласності, свободи поїздок і вибору країни проживання. Я переконаний також, що свобода переконань, поряд з іншими громадянськими свободами, є основою науково-технічного прогресу і гарантією від використання його досягнень на шкоду людству...»

Завдання і запитання

1. Яке значення науки визначають автори документів?
2. Назвіть умови розвитку науки і НТР за думкою авторів документів.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 32

Зміни в соціальній структурі суспільства. Становлення постіндустріального суспільства

Мета: проаналізувати зміни в соціальній структурі суспільства, якості життя людей провідних країн світу та країн, що роз-

виваються, пояснювати причини становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати, висловлювати судження, працювати з різноманітними історичними джерелами; виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Метод «Мозковий штурм»

Як НТР позначиться на структурі суспільства і якості життя людей розвинених країн і країн, що розвиваються?

III. Мотивація навчальної діяльності

Обговорення висловлювання Ротшильда: «Хто володіє інформацією, той володіє світом».

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Зміни в соціальній структурі суспільства*

У ч и т е л ь. Суттєві економічні зрушення на Заході після Другої світової війни не могли не спричинити відповідних соціальних змін.

1. Знижуються темпи приросту населення, що відбувається внаслідок скорочення народжуваності після демографічної революції.
2. Через втрату значної кількості чоловіків під час Другої світової війни збільшилась диспропорція між чоловічим і жіночим населенням на користь останнього.
3. Спостерігається старіння населення, зменшення кількості дітей у його структурі.
4. Збільшується середня тривалість життя. У країнах Заходу в 1986 р. вона становила 70–80 років.
5. Проблема нестачі робочої сили розв'язується за рахунок залучення вихідців країн Африки та Азії.
6. Скоротилася кількість емігрантів з Європи, що були основним джерелом формування населення США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, ПАР, Ізраїлю, країн Латинської Америки.

7. Завершився процес урбанізації. Кількість міських жителів стабілізувалась на рівні 70–80 % від усього населення країни.
8. Збільшилась кількість робітників. Але всередині цієї соціальної групи існує диференціація: найбільше зростає кількість зайнятих у сфері послуг.
9. Зростає потреба у висококваліфікованій розумовій праці (службовці, науково-технічні робітники, адміністративно-управлінський персонал).
10. Сільське населення скоротилося вдвічі. Сучасне фермерське господарство вимагає висококваліфікованої праці і повністю орієнтоване на ринок.
11. Посилилася роль малого і середнього бізнесу. Після війни він органічно вписався в сучасні галузі, став незамінним у швидко зростаючій сфері послуг.
12. Зростає і посилюється великий бізнес. Економічне піднесення 60-х рр. та НТР створили умови для швидкого збагачення багатьох підприємців. Поява величезних фірм і транснаціональних корпорацій потребує ширшого використання праці професійно підготовлених управлінців та менеджерів, прошарок яких значно збільшився.
13. Після війни змінився і спосіб життя населення країн Заходу. Більшість проживає у будинках або квартирах, майже кожна сім'я має автомобіль, побутову техніку, аудіо- та відеоапаратуру. Зазнала змін і структура сімейного бюджету: витрати на харчування складають майже п'яту його частину, проте зросли витрати на житло і транспорт. Скорочується кількість родин, де спільно проживають представники двох, а то й трьох поколінь. Суттєво зменшилась кількість дітей у сім'ї. Середня освіта стала загальною. Зросла кількість студентів, вища освіта стала більш доступною.
14. У повоєнний час завершився процес емансипації жінок. Жіноча праця стала однією з умов економічного розвитку 50–60-х років та одним із джерел збільшення сімейних прибутків. Емансипація жінок сприяла еволюції сім'ї. Шлюби стали більш пізніми, але менш стійкими. Набуває також поширення феміністичний рух. Жінки працюють у сферах традиційно чоловічих (армія, флот, надзвукова авіація і т. ін.).

Запитання

1. Як змінилась соціальна структура суспільства після Другої світової війни?

2. Чи залежать зміни в соціальній структурі суспільства від економічного розвитку країн, НТР? Поясніть свою думку.

У ч и т е л ь. Прискорення науково-технічного прогресу, який розпочався в 60-х роках XX ст., вплинуло не лише на розвиток науки і техніки, але й на усю соціальну структуру суспільства. Це явище характерне для найбільш розвинених в економічних відносинах країнах (США, Японії, Німеччині тощо), хоча його вплив дедалі більше впливає на розвиток інших країн.

Ускладнення техніки, технології виробництва призвело до суттєвого зростання у складі робочого класу питомої ваги висококваліфікованих працівників і різкого зменшення частки некваліфікованих і малокваліфікованих робітників. Це, у свою чергу, призвело до зміни вимог, необхідних для підготовки робочої сили. На початку 90-х років середня підготовка робочої сили в провідних країнах сягнула рівня молодшого коледжу (14 років навчання). Вища і середня спеціальна освіта стають базовою для багатьох професій. Масова підготовка середньої робочої сили вимагає від сімей, корпорацій і держави суттєвих інвестицій в кожного робітника і стосуються не лише ускладнення власне характеру праці і вимог, які висуваються до підготовки працівників до такої праці. Вони вимагають вищого рівня культури, загальної освіченості, прагнення самовдосконалення і т. ін. Ці обставини добре розуміють керівники держав, корпорацій, підприємці.

У результаті прискорення науково-технічного прогресу і тривалої класової боротьби сталися помітні зміни в матеріальному становищі людей найманої праці. Їх основна маса перемістилася до середніх і забезпечених прошарків суспільства. Населення, що працює за наймом, стає не лише основним платником податків, але й досить інформованим виборцем і громадянином, що дедалі більше визначає обличчя і політику урядових організацій, всього суспільства. Серед тих, хто працює за наймом, багато сьогодні тих, хто має власні будинки і невеликі земельні ділянки, акції і страхові поліси, транспортні засоби. Замість «простої і зрозумілої» фігури пролетаря, «якому нічого втрачати», виникло багато «пограничних», тобто перехідних соціальних прошарків робітника-власника, найманого робітника-кооператора. Це свідчить про те, що під впливом НТП та інших об'єктивних процесів в економічно розвинених країнах відбуваються суттєві зміни в соціальній структурі суспільства, формуються нові прошарки, змінюється їх роль у житті суспільства.

⏩ *Становлення постіндустріального суспільства*

У ч и т е л ь. Сучасний етап розвитку світової цивілізації визначається переходом від індустріального до інформаційного суспільства.

Робота над поняттям

І н ф о р м а ц і й н е с у с п і л ь с т в о — суспільство, у якому більшість працівників зайнята виробництвом, зберіганням, переробкою та реалізацією інформації, її вищої форми — знань.

— Економіка, політика, освіта, наука та культура залежать від створення, збереження і доступності інформації у національному та світовому масштабах.

Із середини XX ст., коли з'явилися перші ЕОМ, бере свій початок інформаційна ера. Вважається, що перша ЕОМ (електронно-обчислювальна машина) — «Марк» — була створена 1937 р. Говардом Гейкеном із Гарвардського університету (фірма IBM почала серійне виробництво цієї машини). 1945 р. в Університеті Пенсильванії (США) був створений перший комп'ютер — електронно-обчислювальна машина ENIAC (абревіатура англійських слів — «electronic numerator, integrator, analyser and computer» — обчислювач, інтегратор, аналізатор і комп'ютер). Він, як і «Марк», працював на електронних лампах, важив 30 тонн і виконував 5 тисяч операцій за секунду. Із 1947 р. розпочався випуск транзисторів, застосування яких дозволило створити більш надійні комп'ютери, які були доступними фірмам і корпораціям. Інтегральна мікросхема, винайдена 1960 р. Кілбі і Нойсом, а також мікропроцесор, створений в 1971 р. Гоффом, дозволяють досягти нових успіхів у підвищенні продуктивності комп'ютерів та їх компактності. Виникнення комп'ютерів (спочатку — електронних лічильних пристроїв) призвело до кардинальних змін у розумінні орієнтирів і пріоритетів як економічного, так і розвитку взагалі. Відбувається те, що багато філософів і соціологів назвали «інформаційною революцією», — перехід до принципово нового, постіндустріального (або, знову ж, «інформаційного») суспільства. Світ, пов'язаний комп'ютерними мережами (типу глобальної мережі Інтернет), це єдиний організм, де обмін новітніми даними відбувається протягом лише декількох хвилин.

Комп'ютерні моделі стали на сьогодні необхідною основою складних управлінських рішень, чинником стратегічного планування як у бізнесі, так і в політиці. Комп'ютери змагаються з людиною за потужністю і витонченістю інтелекту (програма «Deep Blue» навіть виграла невеликий матч у екс-чемпіона світу з шахів Гаррі Каспаро-

ва — останню партію славетний чемпіон програв лише за 19 ходів!). Комп'ютерна грамотність дедалі більше стає аналогом грамотності як такої, мало не замінюючи собою останню. Один лазерний диск здатен вмістити скарби величезних музеїв, бібліотек, фонотек, архівосховищ. Триває процес створення штучного інтелекту.

Запитання

1. Дайте визначення поняття «постіндустріальне суспільство».
2. Коли і у зв'язку з чим воно виникає? У чому полягають його особливості?

Робота з документами

Концепція постіндустріального суспільства — технократична модель майбутньої цивілізації

«1973 р. виходить книга Д. Белла «Постіндустріальне суспільство». Авторитетні вчені називали її «науковою базою для обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку» суспільства; стверджували, що вона визначає «гомоцентристський» характер нової цивілізації, зумовлений «необхідністю гуманізації суспільства» з метою виживання людства та підвищення якості життя; вважали її «єдиною соціальною метатеорією, яка повною мірою сприйнята західною соціологічною традицією»; «новою стадією суспільного розвитку», яка сприяє «поширенню в сучасній соціології футурології»; зазначали, що перехід до такого суспільства «стає сьогодні загальновизнаною реальністю» і характеризується трансформацією, глобалізацією інформаційних потоків за допомогою інформаційних технологій тощо.

Водночас багато західних, українських та російських учених вважають за доцільне говорити не про постіндустріальне суспільство, а про інформаційне, інформаційну цивілізацію, інформаційну економіку (назву запропонував американський економіст Ф. Махлуп наприкінці 60-х років XX ст.), оскільки, наприклад, на думку Ю. Яковця поняття «постіндустріальне» «нічого не говорить про його зміст». Відомий економіст П. Дракер застосовує термін «постіндустріальне суспільство», «суспільство знань» та ін.»

Запитання та завдання

Прочитайте документ і скажіть, яку точку зору ви підтримуєте. Поясніть свій вибір.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки. Загальні положення

«Одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати суспільство, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх

і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвиткові та підвищуючи якість життя.

Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення».

Запитання

Чому така пильна увага приділяється створенню інформаційного суспільства в Україні?

Метод «Мозковий штурм»

Учні визначають ознаки інформаційного суспільства.

Ознаки інформаційного суспільства:

- розв'язано проблему інформаційної кризи, тобто суперечності між інформаційною лавиною та інформаційним голодом;
- забезпечено пріоритет інформації порівняно з іншими ресурсами;
- інформаційна технологія набуває глобального характеру, охоплюючи всі сфери соціальної діяльності людини;
- формується інформаційна єдність всієї людської цивілізації;
- за допомогою засобів інформації реалізується вільний доступ кожної людини до інформаційних ресурсів всієї людської цивілізації.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Що таке постіндустріальне суспільство?
2. Які його основні ознаки?

Підсумок. У 70-ті роки індустріальні країни вступили в етап розвитку, який веде їх до формування нового типу суспільства, що визначають як інформаційне. Існують й інші визначення: нове індустріальне — Д. Гелбрейт, технотронне — З. Бжезинський, постіндустріальне — Д. Белл. Проте усі дослідники відзначають одну його ключову ознаку: інформація стає товаром і формується індустрія виробництва знання, інформації.

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства супроводжувався значним поступом в науці та техніці, який дістав назву «науково-технічна революція» (НТР).

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 33

Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту в другій половині XX — на початку XXI ст.

Мета: охарактеризувати основні тенденції розвитку світової літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту; визначити основні течії розвитку світової літератури, працювати з поняттями «соціалістичний реалізм», «неореалізм», «поп-арт»; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити, висловлювати свої судження, працювати з різними історичними джерелами; виховувати в учнів почуття прекрасного, зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Назвіть відомих вам письменників — лауреатів Нобелівської премії першої половини XX ст.
2. Які основні тенденції виділяють у літературі міжвоєнного періоду?
3. Що ви розумієте під поняттям «образотворче мистецтво»?
4. Які види мистецтва вам більше до вподоби? Чому?
5. Коли після закінчення Другої світової війни було відновлено олімпійський рух?
6. Якими є основні принципи олімпійського руху?

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. Література другої половини XX ст., спираючись на кращі світові традиції класиків попередніх поколінь, утверджувала ідеї гуманізму, сприяла загальнолюдському прогресу.

На розвиток культури вплинули трагічні наслідки Другої світової війни, розкол світу на два табори з ідейним протистоянням, глибокі екологічні та соціально-політичні проблеми, спричинені науково-технічною революцією.

Література розвивалась у тісному зв'язку з філософією та іншими гуманітарними науками. Друга половина XX ст. — це час зародження національних літератур багатьох народів, які стали на шлях самостійного розвитку.

У країнах зарубіжного світу друга половина XX ст. позначена розвитком фізичної культури — складової загальної всесвітньої культури, спрямованої на оздоровлення людей, підвищення їх працездатності і довголіття.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Розвиток літератури*

У ч и т е л ь. На розвиток повоєнної літератури та мистецтва значний вплив справили:

- війна з її трагічними наслідками для людської цивілізації;
- розгром нацизму;
- розкол світу на демократичну й тоталітарну системи;
- ядерна небезпека;
- урбанізація, яка і вилучила людей з традиційної культури;
- глобальні проблеми, що постали перед людством, насамперед проблема місця й ролі людини в новому постіндустріальному суспільстві.

Реалізм у другій половині XX ст. залишається одним із найбільш визначних напрямів літератури. Його представники стверджували, що людське спілкування на основі культури і його найвища форма — кохання — це засіб подолання самотності й абсурдності буття, спосіб знайти дорогу до людства і сенсу життя.

Робота з таблицею

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.

Жанри	Представники	Характерні ознаки
Реалізм	У. Фолкнер, Е. Базен, Л. Арагон	Зображення актуальних соціально-політичних та морально-психологічних проблем
«Соціалістичний реалізм»	М. Шолохов, О. Толстой, О. Фадєєв	Відсутність багатобарвності. Прикрашання історії

Жанри	Представники	Характерні ознаки
Антисоціалістичний реалізм	О. Солженіцин, Б. Пастернак, А. Платонов	Викриття вад тоталітаризму та пошуки літературних і художніх засобів боротьби проти нього
«Міфологічний реалізм»	Габріель Гарсія Маркес	Міфологічне зображення реальності. Зображення у творах реальних диктаторських режимів останніх десятиліть Латинської Америки
Екзистенціоналізм	А Камю, А. Мердок	Пошук абсолютної свободи. Проповідування абсурдності життя
«Драма абсурду»	С. Беккет	Фатальна самотність, песимізм, безглуздість слів та вчинків
«Антироман»	Ф. Саган, Н. Саррот	Відмова від логічної та психологічної послідовності в розвитку сюжету
Масова культура		
Детектив	А. Крісті, Ж. Сименон	
Наукова фантастика	А. Азимов, Р.-Д. Бредбері	Протест проти «машинізації» людини. Захист свободи вияву «природних почуттів»

У повоєнні роки лауреатами Нобелівської премії в галузі літератури стали Е. Хемінгуей, А. Камю, М. Шолохов, П. Неруда, Г. Маркес, О. Солженіцин, К. Х. Села, Н. Махфуз, К. Симон, В. Шойїнка, Й. Бродський та деякі інші видатні майстри літературної творчості.

Запитання та завдання

1. Які жанри літератури були поширені у другій половині XX ст.?
2. Який жанр був найбільш поширеним і які особливості характерні для цього жанру?

⏩ *Образотворче мистецтво і архітектура*

У ч и т е л ь. Художня культура XX ст. — одна з найскладніших для дослідження в історії світової культури. Адже жодне століття не зазнало таких потрясінь, протиборств і викликаних ними катастрофічних соціальних зрушень, які відбувались на тлі приголомшливого науково-технічного прогресу. В епоху протиборства між капіталізмом і комунізмом, демократією і диктатурою, між свободою особистості і насильством над нею в культурі активізується пошук нових форм зображення світу, який призвів до виникнення новітніх напрямів.

Зокрема, в образотворчому мистецтві чітко простежуються дві основні тенденції — пошук нових форм реалізму і відхід від принципів тієї реалістичної системи, яка була притаманна європейському мистецтву ще з епохи Відродження.

Робота з таблицями

Соціальний реалізм	Модернізм
Дві основні течії другої половини XX ст.: соціальний реалізм і модернізм	
Соціальний реалізм втілюється у двох формах: 1. Неореалізм характерний для демократичних країн; критичне осмислення подій, створення символічного образу-узагальнення, велике смислове навантаження кольору, представники — Р. Гуттузо, М. Тосіко «Жахи Хіросими», А. Сальваторе. Сучасні різновиди неореалізму: «сердитий реалізм», фотореалізм. 2. «Соціалістичний реалізм» набув поширення у країнах соціалістичного табору. В його основі соціалістична ідеологія: усі явища, зображені митцем, визначаються суспільним сенсом, навіть пейзажі — це образи батьківщини, М. Сар'ян — цикл картин «Моя Батьківщина»	Модернізм втілюється у таких формах, як: • абстракціонізм (відтворення не реальної дійсності, а власного духовного світу митця, стану його душі відходячи від традиційної манери зображення — Д. Поллок); • сюрреалізм (не реальний світ, а містично-підсвідомий — С. Далі); • поп-арт (використання на полотні побутових речей — Дж. Джонс); • кінетичне мистецтво (рухливі елементи твору — Ж. Тенгелі)
Особливе місце займає творчість П. Пікассо	

Архітектура
Основний архітектурний напрямок — функціоналізм (якому притаманний принцип, за яким архітектурну форму повинна визначати функція, призначення будинку). Теоретики напрямку — В. Гропіус (Німеччина), Ш. М. Корб юз'є (Франція), Х. Мейєр (Англія). Цей напрямок набуває інтернаціональних ознак (будинок ООН і т. ін.)
Поява органічної архітектури (зв'язок з природою). Започатковує американець Ф. Л. Райт. За його проектом у Нью-Йорку побудований як панцир равлика будинок музею Гугунхейма. Австралієць Й. Утзон створює оперний театр у Сіднеї (зі склепінням, уподібненим вітрилам)
Особливий напрямок в архітектурі другої половини XX ст. — побудова не окремо взятого будинку, а міста загалом (за проектом О. Німейєра — Бразиліа і т. ін.)

Запитання і завдання

1. Визначте особливості провідних течій в образотворчому мистецтві повоєнного періоду.
2. Які особливості притаманні архітектурі в повоєнні роки і чим це зумовлено?

Висновок. Література і мистецтво другої половини XX ст. вирізняються великим розмаїттям течій і стилів, багатобарвністю пошуків, глибиною та значущістю піднятих тем, відчутним впливом на життя суспільства.

▸▸ *Музика, театр, кіно*

Робота з таблицями

Кіно	Театр
Неореалізм (Італія) Режисура: Р. Росселіні «Рим — відкрите місто», Л. Вісконті. Актори: Дж. Мазіна, Софі Лорен, М. Мастрояні. Аналіз взаємовідносин людини і суспільства. Філософське поетичне кіно (Італія) Режисура: Р. Росселіні, Л. Вісконті, Ф. Фелліні. Дослідження психологічних і соціальних мотивів поведінки сучасної людини. Сюрреалізм Режисура: Л. Бунюель (Іспанія). Містика, розрив із реальністю. Політичне кіно (Італія) Режисура: Ф. Фелліні, Л. Вісконті, Д. Доміані. Гострота драматичних конфліктів. Викриття соціальних проблем. Радянське кіно С. Бондарчук «Війна і мир», Г. Панфілов, А. Тарковський «Сталкер», О. Герман «Перевірка на дорогах». Епічність (картини з великою кількістю дійових осіб, історичні хронічки), екранізація літературної класики	«Інтелектуальний театр» Зображення світу беззахисної людини і тупої жорстокості. Чіткий аналіз та раціоналізм. «Театр абсурду» Заперечення буржуазного способу мислення. Музика. Напрями: • неокласична: І. Стравінський; • джаз: О. Лундстрем, Л. Бернстайн; • електронна: А. Шнітке, С. Губайдуллін; • сонористика: Ю. Лучок, С. Буссоті; • алеаторика: А. Пуссен. Захід 1954 р. — зародження рок-н-ролу; вихід у світ першої платівки Елвіса Преслі. 60-ті рр. — поява легендарних рок-груп «Бітлз» і «Роллінг Стоунз». 70–80-ті рр. — вихід на сцену М. Матьє та ін. 90-ті рр. — поява на пісенному олімпі М. Джексона, Мадонни, Стінга та ін. СРСР 60–70-ті рр. — ера вокально-інструментальних ансамблів («Пісняри», «Оризонт», «Вераси»та ін.).

Кіно	Театр
Американське кіно Неореалізм, фільми жахів Д. Камерона, С. Спілберга, критичний напрям, тріллери А. Хічкока. Бойовики, детективи	Кінець 70-х — початок 80-х рр. — народження року в СРСР («Машина часу» А. Макаревича). Найбільш відомі естрадні співаки — А. Пугачова, С. Ротару, Й. Кобзон та ін.

Елітарна музика	
«Неокласична»	Притаманна висока людяність, відданість вічним ідеалам художнього минулого
Електронна	Складна електронна переробка звуків живої природи
Сонористика	Головне значення має не висота звуку, а його тембр. Замість музичних звукових уривків, наприклад, використовуються удари паличками по деках і кришці рояля, протирання мундштука труби хустиною
Алеаторика	Засновується на принципі випадковості: частини музикального твору «розкидані» без певної послідовності тощо
Масова музика	
Рок «спокійний»	Повна відсутність змісту у піснях, солодкі мелодії, нашіптування про насолоди життя. Е. Преслі
	Політизація року пов'язана з історією групи «Бітлз». Вони протестували проти війни у В'єтнамі, вимагали повернення Ірландії ірландцям, збирали кошти для Бангладеш
Бунтарський, «непристойний» рок	Символізує група «Роллінг стоунз». Їхній власний девіз — «Стоунз — це ті, кого ненавидять батьки». Вони оспівували все, що протистоїть культурі, добропорядності, моралі. Свою оригінальність група вбачала в пропаганді насильства й анархії, наркотиків і сексуальної свободи
70-ті рр. — панк-групи і «металісти»	Агресивна, приголомшлива за своєю силою музика
Диско	Відсутність складності у змісті, відсутність повчань, наявність емоцій, ефективний вплив на широку аудиторію. «Смокі». Співаки — М. Джексон, Мадонна

Запитання та завдання

1. Охарактеризуйте основні напрями і стилі в музичній культурі другої половини XX ст.

2. Які сучасні музичні твори та їх виконавці у зарубіжних країнах вам подобаються? Чому?
3. Які ознаки характерні для європейського повоєнного кінематографу?
4. Що вас найбільше приваблює в американському кіно? Чому?
5. Згадайте художній фільм, який ви переглянули останнім часом. До якого напряму — елітного чи масового — він належить?

Розвиток спорту

Робота з таблицею

Розвиток фізкультури
1. Подальший розвиток фізичної культури, перетворення її на складову частину способу життя у розвинутих країнах. 2. У розвинених країнах фізкультура і спорт набули державної підтримки. 3. Введення фізичної культури до системи освіти. 4. Розвиток оздоровчої фізкультури, залучення до неї усіх верств населення, в тому числі людей похилого віку. 5. Розвиток матеріально-технічної та науково-методичної бази фізкультурної та спортивної роботи
Олімпійський рух
1. Перетворюється на засіб єднання народів незалежно від расової, національної, політичної приналежності. 2. Олімпійські ігри відновлені у 1948 р. (XIV Олімпіада в Лондоні). 3. Проблемами олімпійського руху у повоєнні часи стає політизація, професіоналізація спорту, його комерціалізація, втрата моральних засад, допінг-проблема тощо
Нові організаційні форми спортивної діяльності
1. Проведення континентальних ігор (Європейських, Панамериканських, Африканських, Азіатських). 2. Проведення регіональних ігор (Середземноморських, Центральноамериканських, Азійських). 3. Із 1960 р. проводяться міжнародні студентські спортивні змагання — універсіади — під проводом Міжнародної федерації університетського спорту. 4. Розвиток фізкультури і спорту у сучасному світі стримується низьким рівнем економічного розвитку численних регіонів Землі; причинами культурного характеру (на шкалі цінностей спорт посідає останнє місце; нерівноправність жінки у культурі ісламу тощо)

Запитання і завдання

1. Визначте основні тенденції розвитку фізкультури і спорту в повоєнні роки.
2. Назвіть найбільш масові організаційні форми міжнародних змагань і визначте основні тенденції розвитку олімпійського руху.

V. Узагальнення та систематизація знань

Назвіть особливості розвитку літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, кіно і театру у післявоєнні роки. Назвіть набуті відмінності.

Підсумок. Друга половина XX ст. характеризується кардинальними змінами не тільки у громадському житті , а й у розвитку культури. Нові естетичні принципи, нова стилістика, пластика, принципово нова організація художньої реальності, прискорений розвиток фізкультури і спорту — ось характерні ознаки розвитку культури другої половини XX ст.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

Тема 9

СВІТ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

УРОК 34

Основні глобальні проблеми сучасності. Шляхи їх подолання

Мета: визначити основні глобальні процеси та проблеми сучасності, причини їх появи, оптимальні шляхи їх вирішення, працювати з поняттями глобальні процеси та проблеми, екологічна криза, демографічна криза, ЮНЕСКО; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити, працювати з різними джерелами знань, висловлювати власні судження; виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

Метод «Мозковий штурм»

Спрогнозуйте глобальні проблеми сучасності, спираючись на знання історії XX ст.

III. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. XX ст. позначилося в історії людства кривавими подіями двох світових війн, численними локальними збройними конфліктами, НТР і виходом землян у космічні простори, глибокими політичними та природними змінами на планеті. У третьому тисячолітті виникли проблеми, які стосуються життєвих інтересів не тільки окремих держав і регіонів, а й усього людства. Вони мають планетарний, глобальний характер, і від їх розв'язання залежить доля земної цивілізації. Глобальні проблеми є наслідком діяльності всіх попередніх поколінь, їхнього історичного розвитку. Вони тісно взаємопов'язані між собою.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

⏩ *Основні глобальні проблеми сучасності*

Робота над поняттям

Г л о б а л і з а ц і я — це взаємодія держав, народів, етносів, соціальних спільнот у єдиній системі відносин на планетарному рівні; це система відкритого культурного обміну, запозичення зразків поведінки та адаптація культурних стереотипів; це розширення кордонів спілкування в усіх галузях людської діяльності та виникнення єдиного економічного, екологічного, інформаційного простору, що зумовлює необхідність вироблення узгоджених дій між народами та державами.

У ч и т е л ь. Глобальними називають проблеми, що зачіпають життєво важливі інтереси всіх народів та країн світу і породжені загальними законами існування й розвитку людства. До глобальних належать проблеми війни і миру, економічної і культурної відсталості багатьох країн світу, катастрофічне забруднення навколишнього середовища, повітря та Світового океану, вичерпання природних ресурсів, поява нових захворювань, енергетична, сировинна та продовольча проблеми, міграційні процеси та демографічна ситуація, етнічні конфлікти, міжнародний тероризм. Всі вони тісно пов'язані між собою, умовно їх можна поділити на екологічні, військово-політичні та соціально-економічні.

Робота з таблицею

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Екологічна проблема
Суть: суперечності між продуктивною діяльністю людства і стабільністю природного середовища його проживання. Діяльність людей завдала значних збитків природі. Порушилася здатність природи самовідтворюватися: 1. Забруднене повітря окислами сірки, азоту, вуглекислим газом. Це спричинило зміну клімату — глобальне потепління за рахунок «парникового ефекту». 2. З'явились озонові дірки, кислотні дощі. 3. Забруднені джерела питної води
Проблема збереження природних і енергоресурсів
Вичерпуються запаси корисних копалин планети. НТР та індустріалізація підвищили попит на окремі рідкісні ресурси. Через те за збереження існуючого річного зростання їх видобутку на 2,5 % хрому на планеті вистачить на 80 років, алюмінію — на 63, нікелю — на 43, срібла — на 17. Швидко вичерпуються запаси нафти і газу

Соціально-економічна проблема
Суть проблеми — наявність на планеті двох полюсів: бідних і багатих країн (проблема «Північ–Південь»). Основна маса «однодоларових» країн, де люди в день отримують не більше 1 долара, знаходиться в Азії, Африці, Латинській Америці (хоча останнім часом деякі країни Східної Європи, у тому числі й Україна, також опинилися в цій зоні). 20 % жителів планети представляють розвинені країни, 80 % — відсталі
Демографічна проблема
У другій половині XX ст. прискорено зростає населення планети (щорічний приріст 2,5 % , через кожні 30 років за рахунок демографічного вибуху в країнах Азії, Африки і Латинської Америки воно подвоюється). При цьому збільшення населення в окремих регіонах Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки, як правило, не супроводжується створенням умов для життя людей. Лише окремі країни (Китай, Японія, Південна Корея) проводять тактовну і вивірену демографічну політику. Збільшення кількості населення призводить до посилення навантаження на природні ресурси, прискорює їх вичерпування, створює небезпечну для загального миру ситуацією на планеті
Продовольча проблема
Суть проблеми — хронічне недоїдання людей (в Азії, Африці). Відомо, що постійно 450 млн чоловік на планеті голодують, а декілька сотень мільйонів одержують недостатню кількість їжі
Проблеми невиліковних хвороб
Найбільш поширені: СНІД, рак, депресії, хвороби серцево-судинної системи, малярія, алкоголізм, наркоманія і т. ін. 1,5 млрд людей на планеті не мають елементарної медичної допомоги. Ті хвороби, які є виліковними у багатих країнах, можуть бути смертельними у бідних країнах
Військово-політична проблема
Суть проблеми — загроза війни із застосуванням зброї масового знищення (термоядерної, хімічної, бактеріологічної), що може призвести до ліквідації людської цивілізації. Загроза неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї по всьому світові, використання її терористами в своїх цілях. Загроза переростання локальних збройних конфліктів у світову війну
Екстремізм і міжнародний тероризм
Загострилася проблема цивілізаційної взаємодії, взаємної адаптації суспільства з різною культурою. На зміну ідеологічним конфліктам приходять конфлікти релігійні і етнічні. Саме ці конфлікти є головним джерелом напруженості і фанатизму, екстремізму (міжнародного тероризму)

Екстремізм і міжнародний тероризм
Зараз існує ряд міжнародних терористичних організацій, які несуть загрозу миру на планеті (пропалестинські терористичні організації — «ХАМАС», «Мученики Алякса», «Хезболлах», «Ісламський джихад», міжнародні мусульманські — «Аль каїда» на чолі з У. Бен Ладеном, баскська терористична організація — ЕТА). Жертви тероризму вимірюють десятками тисяч

Запитання та завдання

1. У зв'язку з чим виникають глобальні проблеми людства?
2. Назвіть три найстрашніші, на вашу думку, проблеми людства. Поясніть свій вибір.

Робота з документами

Савчук Н. В. Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна
«Глобальні проблеми людства: минуле і сьогодення»

«Демографічна проблема є найбільш поширеною причиною загострення глобальних проблем через інтенсивне зростання останніми роками народонаселення планети... До того ж (він) супроводжується нерівномірністю зростання чисельності населення в різних країнах та регіонах, причому найвищий приріст населення спостерігається в країнах з низьким рівнем розвитку продуктивних сил. Так, якщо темпи приросту населення в країнах, що розвиваються, протягом XX ст. складали близько 2,5 % на рік, то в розвинених країнах вони не перевищували 1 %. Це стало причиною того, що в Африці, Азії та Латинській Америці близько 1 млрд осіб живуть в умовах абсолютної бідності, близько 250 млн дітей хронічно недоїдають, а від голоду і недоїдання щорічно помирає майже 40 млн осіб.

Демографічний вибух спричиняє загострення таких глобальних проблем, як продовольча, екологічна, сировинна, енергетична».

Запитання та завдання

1. Чому демографічну проблему автор документа вважає причиною виникнення інших глобальних проблем?
2. Як ви вважаєте, чому демографічна проблема характерна для країн, що розвиваються, а не для розвинених?

⏩ *Шляхи розв'язання глобальних проблем*

У ч и т е л ь. Під егідою ООН розпочалася робота зі збереження навколишнього середовища (у грудні 1997 р. в Японії міжнародна

конференція ООН прийняла рішення про загальне скорочення на 5,2 % викидів в атмосферу так званих «парникових газів»). Важливе значення надається екологічному вихованню зростаючого покоління.

Людство шукає альтернативні джерела енергії (сонця, вітру і т. ін.).

Періодично збираються форуми «Північ–Південь», де обговорюється питання створення справедливого світового господарського порядку (через відмову від протекціонізму і дискримінації товарів країн, що розвиваються; збільшення активів МВФ і МБРР; анулювання боргів слаборозвинених країн).

Китай, Японія, Південна Корея проводять тактовну і вивірену демографічну політику.

Країнам, у яких голодує населення, надають допомогу через місії ООН, створення інфраструктури робочих місць (за можливості) і т. ін.

Тривають пошуки нових ліків та методів лікування.

ООН прийняла ряд рішень про заборону випробування і поширення ядерної, хімічної, біологічної зброї, але ці рішення окремі держави не завжди виконують. Знищення запасів ядерної зброї вимагає значних політичних зусиль і величезних коштів.

Усі цивілізовані країни ведуть боротьбу з міжнародним тероризмом об'єднавши у цьому напрямі свої зусилля (конференції, семінари, спецслужби різних країн дедалі активніше координують свої зусилля через Інтерпол).

У ч и т е л ь. Необхідна консолідація зусиль усього людства для розв'язання глобальних проблем.

ЮНЕСКО — організація, що має великий досвід у розв'язанні проблем у галузі культури, збереження культурної спадщини народів Азії та Африки, ліквідації неписьменності, поширення медичних знань та ін.

Всесвітня організація охорони здоров'я — успіхи з ліквідації деяких небезпечних хвороб.

Програма ООН з охорони навколишнього середовища — зосередження уваги на ліквідації наслідків екологічних катастроф.

Дитячий фонд — піклування про долю найбільш незабезпечених дітей-сиріт, про їхнє навчання та захист прав і т. ін.

Зважаючи на динамічний характер і складність глобальних проблем сучасності, можна припустити, що, попри спільні зусилля держав не обов'язково слід сподіватися на повсюдне і цілковите їх розв'язання. Зокрема, дедалі зростаючі потреби держав у мінерально-сировинних ресурсах зумовлюють загострення цієї

проблеми протягом найближчих десятиліть, а господарська діяльність у багатьох країнах поки що не дає змоги досягти відчутного поліпшення екологічної ситуації.

Для розуміння суті і шляхів розв'язання глобальних проблем необхідно з'ясувати їхнє походження і природу, причини загострення протягом останніх десятиліть. Слід зазначити, що з ними, але не в глобальному, а в локальному (чи регіональному) масштабі людство зіткнулося ще за часів своєї молодості і вже тоді змушене було шукати шляхи їх розв'язання. До певного часу спостерігалась деяка гармонія у діях протилежних процесів: одні з них порушували природну рівновагу, інші — відновлювали. Доки незрілими залишалися суспільні відносини, а також засоби праці, зберігалась відносна гармонія між людиною і природою. Але у міру розвитку продуктивних сил людина дедалі більше оволодівала мистецтвом боротьби зі стихійними силами, підкоряючи собі природу, прагнула таких змін у природі, які відповідали б її зростаючим потребам. Тісний взаємозв'язок у відносинах між людиною і природою, суспільством і природою та всередині суспільства почав сприйматися як загальна закономірність.

Цікаво знати

Римський клуб — впливова громадська організація, що створена у 1968 р. групою вчених для обговорення проблем виживання людської цивілізації, якій загрожує ціла низка глобальних проблем. Тривалий час главою клуба був італійський громадський діяч Ауреліо Печчеі. Саме Печчеі сформулював основні завдання організації: розробка досліджень у галузі екології, вичерпності ресурсів, економічного зростання, демографічного вибуху тощо. Серед засновників клуба був Едуард Пестель, відомий німецький учений, спеціаліст у галузі теорії системного аналізу та автоматизованих методів управління. Перша доповідь Римського клубу була названа «Межі зростання», її було підготовлено науково-дослідницькою групою під керівництвом Денніса і Донели Медоуз, співробітників Массачусетського технологічного інституту (США), й опубліковано 1972 року. У доповіді засуджувалося нестримне зростання виробництва у світі. Друга доповідь з'явилася 1974 р. і називалася «Людство на перехресті». Його укладачами були Е. Пестель і М. Масарович. У ній, на відміну від першої, як перспективна для людства була висунута концепція органічного зростання, яка ототожнювала світ з живим організмом, де кожен регіон має свої функції у межах єдиного цілого.

Третя доповідь Римського клубу була укладена відомим нідерландським економістом Яном Тінбергером і його групою. Вона називалася «Перебудова міжнародного порядку» (РІО). Проект РІО спирався на ідею взаємозалежності усіх країн і народів, необхідності змін у соціально-економічній, політичній і культурній сферах і формуванні нового світового порядку. Мета цього порядку повинна полягати в тому, щоб, координуючи інтереси всіх країн, як розвинених, так і тих, що розвиваються, створити ефективну систему регулювання міжнародних відносин. Для цього повинна бути розв'язана проблема держав-кредиторів і держав-боржників. Тим з них, які у принципі не здатні сплатити накопичені за десятиліття нерівноправного існування на світовому ринку борги, їх слід списати. Світ повинен стати більш справедливим, інакше у нього мало шансів на виживання. Потрібно припинити гонку озброєнь. Немає сенсу і безперспективно витрачати величезні засоби и сили на створення зброї, необхідно спрямувати всі зусилля на раціональне використання ресурсів Землі, збереження природного балансу, досягнення всіма людьми достойного рівня життя.

Крім Римського клубу, існує Пагуоський рух, заснований рядом сучасних вчених (Бертран Рассел, Альберт Швейцер та ін.). Головним завданням цього руху є обговорення проблеми відповідальності вчених за долю своїх винаходів і відкриттів: вони не можна використовувати для зла, вони мають служити на благо людству.

Запитання

Чи погоджуєтеся ви із твердженням англійського священика й економіста XVIII ст. Т. Мальтуса, що зростання народонаселення на Землі відбувається у геометричній прогресії, збільшення виробництва продовольства — в арифметичній, а голод, епідемії та війни є регуляторами чисельності населення?

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда

1. Які проблеми людства називають глобальними?
2. У чому полягають причини виникнення цих проблем?
3. У чому полягають особливості глобальних проблем сучасності?
4. Охарактеризуйте найголовніші («зовнішні» і «внутрішні») глобальні проблеми сучасного людства.
5. Порівняйте рівень гостроти цих проблем у світі та в Україні. Через які негативні явища проявляються ці проблеми у вашому регіоні? Що вже роблять і що, на вашу думку, потрібно зробити для подолання цих явищ?

6. Поясніть, чому тільки спільними зусиллями народи Землі можуть розв'язати глобальні проблеми?
7. Чи виключає необхідність формування планетарної або глобальної свідомості потребу у розвитку національної свідомості? Обґрунтуйте свою відповідь.

Підсумок. У третьому тисячолітті перед людством відкриваються нові перспективи і нові проблеми, нові події і нові тривоги. Воно не приречено ні на позитивний, ні на негативний кінець. Навіть вірячи в історичний прогрес, не можна забувати, що він відбувався не сам по собі, а був «справою рук людських».

VI. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний параграф підручника.

УРОК 35

Урок узагальнення

Мета: узагальнити матеріал тем 6, 7, 8, 9: «Розвиток провідних країни Азії, Африки та Латинської Америки в другій половині XX — на початку XXI ст.», «Міжнародні відносини у другій половині XX ст. — на початку XXI ст.», «Розвиток культури (1945 р. — початок XXI ст.)», «Світ на початку XXI тисячоліття».

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Основна частина уроку

Урок відбувається у формі бесіди за нижченаведеними питаннями і завданнями.

1. Покажіть на карті нові незалежні держави в Азії та Африці, що постали з 50-х років XX ст.
2. Покажіть на карті місця міжнародних військових конфліктів, які відбувалися у світі у 40–80-х рр. XX ст.
3. Які наукові відкриття були зроблені у другій половині XX — на початку XXI століть, що вплинули на розвиток людства?
4. Які нові галузі науки, високі технології виникли у цей період?
5. Як на сучасному етапі відбувається інтеграція науки і виробництва?

6. Охарактеризуйте етапи деколонізації, процес здобуття незалежності народами Азії та Африки.
7. Якими були результати повоєнного реформування Японії?
8. Чим завершились соціально-економічні експерименти китайських комуністів?
9. Охарактеризуйте курс Дж. Неру та І. Ганді у внутрішній та зовнішній політиці.
10. Якими були особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн Латинської Америки в повоєнний час?
11. Охарактеризуйте рух за мир та безпеку, спроби обмежити гонку озброєнь у другій половині XX ст.
12. Назвіть основні напрями НТР у другій половині XX ст. та їх вплив на життя пересічного громадянина,
13. Які основні тенденції та течії світової літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту можна виділити у другій половині XX ст.?
14. Поясніть суть японського «економічного дива».
15. Що собою являв культ особи Мао Цзедуна?
16. Якими були причини виникнення близькосхідної проблеми? Назвіть шляхи її врегулювання.
17. У чому виявилась суть нового політичного мислення у 80-х роках XX ст.?
18. У чому полягали причини переходу від конфронтації до співробітництва між найбільшими державами світу у цей період?
19. Назвіть причини становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства.
20. Проаналізуйте шляхи розвитку незалежних держав Азійського та Африканського регіонів.
21. Що визначало процес реформування економіки Китаю наприкінці XX — на початку XXI ст.?
22. Яким був розвиток Індії наприкінці XX — на початку XXI ст.?
23. Як відбувався процес утворення держави Ізраїль?
24. Проаналізуйте варіанти революційного процесу в Латинській Америці? Охарактеризуйте українців у країнах регіону.
25. Проаналізуйте причини виникнення, хід та наслідки «холодної війни».
26. Які зміни відбулись в соціальній структурі суспільства, якості життя людей провідних країн світу та країн, що розвиваються?
27. Дайте оцінку діяльності Мао Цзедуна, Ден Сяопіна.
28. Дайте оцінку діяльності Дж. Неру та І. Ганді.
29. Дайте оцінку діяльності Н. Мандели.

30. Дайте оцінку діяльності Бен Гуріона.
31. Дайте оцінку діяльності А. Самоси, Ф. Кастро, А. Піночета.
32. Що спричинило виникнення глобальних проблем людства?
33. Визначте основні глобальні процеси та проблеми сучасності.
34. Запропонуйте оптимальні шляхи розв'язання глобальних проблем людства.
35. Дайте визначення нижченаведеним поняттям і термінам:
    - японське «економічне диво»;
    - «великий стрибок»;
    - «культурна революція»;
    - рух неприєднання;
    - деколонізація;
    - модернізація;
    - апартеїд;
    - шлях «соціалістичної орієнтації»;
    - хунта;
    - Рух неприєднання;
    - фундаменталізм;
    - Організація визволення Палестини;
    - «холодна війна»;
    - Берлінська криза;
    - Карибська криза;
    - розрядка;
    - нове політичне мислення;
    - Гельсінська угода;
    - НТР;
    - постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство;
    - соціалістичний реалізм;
    - неореалізм;
    - «поп-арт»;
    - функціоналізм;
    - глобальні процеси та проблеми;
    - екологічна криза;
    - демографічна криза;
    - ЮНЕСКО.

Навчальне видання

КАГІТІНА Наталія Анатоліївна
МОКРОГУЗ Олександр Петрович

УСІ УРОКИ ДО КУРСУ «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ»
11 клас. Стандартний та академічний рівні

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лєбєдєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 28.02.2011. Формат 60×90/16.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 15,0. Замовлення № 11-04/18-05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ДЛЯ НОТАТОК